ÖZGE ÖZKOÇ

SURİYE BAAS PARTİSİ: KÖKENLERİ, DÖNÜŞÜMÜ, İZLEDİĞİ İÇ VE DIŞ POLİTİKA (1943-1991)

Mülkiyeliler Birliği Yayınları
Tezler Dizisi: 17

ÖZGE ÖZKOÇ

SURİYE BAAS PARTİSİ: KÖKENLERİ, DÖNÜŞÜMÜ, İZLEDİĞİ İÇ VE DIŞ POLİTİKA (1943-1991)

MÜLKİYELİLER BİRLİĞİ YAYINLARI

Mülkiyeliler Birliği
Yayınları

Konur Sokak No: 1
06650 Kızılay – ANKARA

Tel/Faks : (0312) 418 55 72

Ankara, 21.04.2008

ISBN : 978-975-01835-0-8

Baskı – Cilt
ÖZKAN Matbaacılık Ltd. Şti.
İvedik Organize Sanayi Bölgesi
Güleryüz Kooperatifi 538. Sk. No: 60-62
Tel: (0.312) 395 42 08 – 395 48 91

Anneme ve Babama,
Sevgiyle ve şükranla…

Bu çalışma,
Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda
Yüksek Lisans tezi olarak sunulmuş ve
Ocak 2007'de
Prof. Dr. Ömer KÜRKÇÜOĞLU,
Prof. Dr. Meliha Benli ALTUNIŞIK ve
Doç. Dr. Melek FIRAT tarafından kabul edilmiştir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7
SUNUŞ 9
GİRİŞ 11

I. BAAS PARTİSİ'NİN KURULUŞU VE GELİŞİMİ (1943–1961) 33
A. Baas Partisi'nin Kuruluş Yıllarındaki İdeolojisi 37
1. Baas Partisi'nin Düşünsel Temelleri ve Kurucuları 37
2. Baas Partisi İdeolojisinin Üç Önemli Unsuru 46
a. Arap Milliyetçiliği (Birlik) 49
b. Hürriyet 53
c. Arap Sosyalizmi 54
ç. İdeolojik Yapılanmanın Parti Tüzüğü'ndeki Yeri 61
3. Baas Partisi'nin Dayandığı Sınıfsal Temeller 66
B. Baas Partisi'nin Suriye İç ve Dış Politikasındaki Rolü 73
1. İç Politika Gelişmeleri 73
2. Dış Politika Gelişmeleri 77
a. Arap-İsrail Savaşı ve Suriye'ye Etkisi 77
b. Baas Partisi ve Birleşik Arap Cumhuriyeti (1958–1961) 83

II. SURİYE'DE VE BAAS PARTİSİ'NDE İKTİDAR MÜCADELESİ (1961–1970) 95
A. Ayrılıkçı Dönem (1961–1963) 97
1. 28 Eylül 1961 Darbesiyle Gelen Ayrılıkçı Rejim 97

2. Ayrılıkçı Dönemde Baas Partisi'nin Yeniden Yapılanması 107
B. Geleneksel Baas Evresi (1963–1966) 114
1. 8 Mart 1963 Darbesi ve Baas Partisi İktidarı 115
2. Baas İktidarının Dış Politikası 121
a. Doğu Bloku ve Sovyetler Birliği'yle İlişkiler 121
b. "Birleşik Arap Devleti" Görüşmeleri 124
3. Baas Partisi'nin İdeolojik Dönüşümü 132
C. Neo-Baas Evresi (1966–1970) 139
1. İç Politika Gelişmeleri 139
2. Dış Politika Gelişmeleri 143

III. BİR KIRILMA: HAFIZ ESAD DÖNEMİ VE BAAS PARTİSİ (1970–1991) 151
A. İktidar Mücadelesinin Son Aşaması: 13 Kasım 1970 151
B. Hafız Esad Döneminde İktidar Yapılanması 159
C. Baas Partisi'nde "Liberal" Evre ve Dış Politikaya Yansımaları 169
1. Dış Politika Gelişmeleri: Arap Milliyetçiliğinden Sapma 171
2. Arap Sosyalizmi Yerine "İnfitah" 178
Ç. Rejime Muhalefet: Siyasal İslam ve Müslüman Kardeşler 186

SONUÇ 199
KAYNAKÇA 211

ÖNSÖZ

Suriye Baas Partisi 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Suriye siyasetinde önemli bir rol oynadı. Suriye'nin ekonomik ve toplumsal yapısında önemli değişikliklerin gerçekleşmesinde ve sınıflar arası ilişkilerin şekillenmesinde etkili oldu. Dolayısıyla Suriye siyaseti, ülkenin bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren Arap milliyetçiliği ile Arap sosyalizmi arasında bir sentez arayarak yola çıkan fakat 1970'lerde yeni bir yapılanmaya giden Baas Partisi tarafından şekillendirildi. Bu yüzden Suriye Baas Partisi'ni konu alan bu çalışma, Baas Partisi'nin ideolojik yapılanmasına ve bunun Suriye siyasetine olan yansımalarına ışık tutabilmek amacını taşımaktadır.

Suriye'nin siyasal, ekonomik ve toplumsal dönüşümü bölgede Üçüncü Dünyacılıktan etkilenerek alternatif bir kalkınma modeli benimseyen diğer Arap ülkelerinin geçirdikleri dönüşümle benzerlik göstermekteydi. 1960'larda Nasır'ın Mısırı'nda ve zaman zaman Irak'ta gündeme gelen Arap sosyalizmi uygulamaları, Suriye'de iktidara gelen Baas Partisi'nin ekonomi politikalarıyla örtüşüyordu. 1970'lerle birlikte hem Arap milliyetçiliğinin hem de Arap sosyalizminin düşüşe geçmesi ise, bu ülkelerde benzer dönüşümler yaratarak kısmi bir kapitalizme eklemlenme süreci yaşanmaya başlanmasına yol açtı. Dolayısıyla Suriye Baas Partisi'ni konu alan bu çalışma, aynı zamanda 20. yüzyılda Orta Doğu coğrafyasında yaşanan değişimi ve

dönüşümü anlama çabasının bir ürünü olarak ortaya çıktı. Her ne kadar çalışmada, Orta Doğu'nun genel tarihi içerisinde Suriye'nin özgüllüğüne vurgu yapılsa da Suriye bu bölgenin tarihsel sürecinin ayrıksı bir ülkesini oluşturmamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın hedefi, Baas Partisi'nin konjonktürel olarak değişen ideolojik öncelikleri ve faaliyetleri, kendilerini "radikal" olarak adlandıran Arap ülkeleriyle örtüştüğü için, Orta Doğu'ya ilişkin olarak yapılacak karşılaştırmalı analizlerin önünü açmaktır.

Tez danışmanım Doç. Dr. Melek Fırat'ın tez konusunun seçilmesinden, tezin savunulmasına kadar olan süreçteki emeğini ve katkısını zikretmeden geçemeyeceğim. Bana akademiyi öğreten, her zaman sabırla dinleyen, eleştiren ve düşündüren Hocam olmasa bu tez yazılamazdı. Tezi büyük bir titizlikle okuyan ve yol gösteren Hocam Prof. Dr. Ömer Kürkçüoğlu'nun katkıları da tartışılmaz değerdedir. Yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Çağrı Erhan'a, Doç. Dr. Erel Tellal'a ve Gökhan Erdem'e ise sonsuz teşekkür borçluyum.

Son olarak bu çalışma, üç yüz elli kilometre uzakta olsalar da desteklerini benden esirgemeyen aileme ithaf edilmiştir.

Söylemeye bile gerek yok, bütün hatalar yazara aittir.

Özge Özkoç

Şubat 2008, Ankara

SUNUŞ

Özge Özkoç tarafından yüksek lisans tezi olarak kaleme alınan "Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943–1991)" başlıklı bu çalışma, birçok bakımdan önem taşımaktadır. Bir kere, konu sınır komşumuz olan Suriye'nin politikasına damgasını vurmuş siyasal bir partinin tarihini ele almaktadır. İkincisi, Baas Partisi Irak'ta da iktidara geldiği için, Suriye'nin araştırılması diğer sınır komşumuz Irak'ın incelenmesine de katkıda bulunacaktır. Üçüncüsü, Baas Partisi'nin bölgedeki etkisi nedeniyle de tüm Orta Doğu'nun incelenmesinde yarar sağlamaktadır. Öte yandan, bu çalışma, "Yeniden Diriliş" anlamına gelen "Baas"ın gerçekten "ölümden sonra gelen tekrar dirilme" ("Ba's-ü ba'd-el-mevt") olup olmadığını da ortaya koymaktadır. Eğer bir "Diriliş" sözkonusu idiyse bile, 2000'lerin başından bu yana Orta Doğu'da yaşanan gelişmelerin neden bir "Dirilişten Sonra Ölüm"e ("Mevt-ü ba'd-el-Ba's"a) yol açtığına da ışık tutmaktadır.

Özge Özkoç'un Orta Doğu üzerine uzmanlaşma çabasının başlangıç aşamasını oluşturan bu çalışması, kapsamlı bir literatür taramasına dayanmaktadır. Dolayısıyla, bu yönüyle de Baas Partisi ve Suriye konusunda literatürdeki boşluğu doldurmak bakımından değerli bir işlev sağlayacaktır.

Sonuç olarak, eserin Suriye üzerine ileride yapılacak çalışmalara önemli katkıda bulunacağı kanısındayım.

Prof. Dr. Ömer KÜRKÇÜOĞLU
A.Ü.S.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölümü
Siyasi Tarih Anabilim Dalı Başkanı

GİRİŞ

Baas Partisi'nin ortaya çıktığı dönem, 19. yüzyılda kültürel Arap milliyetçiliği temelinde başlayan ama "sahihlik" kavramının ağır bastığı İslamî reformizm temelindeki hareketin, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren evrildiği ve İslam'la olan bağlarını kopardığı bir dönemdi. Kendisini bu tarihsel gelişimin üzerine inşa eden Baas Partisi'nin ortaya çıkış koşullarını ele alabilmek için Arap milliyetçiliği düşüncesinin gelişimine değinmek gerekmektedir.

19. yüzyıl temellerini Batı Avrupa'da gelişen Aydınlanma düşüncesinden alan ama etkisini tüm dünyada hissettiren bir toplumsal değişim, dönüşüm ve en önemlisi de milliyetçilik çağıydı. Avrupa'da ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki topraklarında 19. yüzyılın başında ivme kazanan milliyetçi hareketlere, Orta Doğu coğrafyasında ve daha da özelde Arap dünyasında ancak bu yüzyılın sonunda rastlandı. Orta Doğu'da Aydınlanma'nın ve Osmanlı modernleşmesinin etkisiyle doğan "Arap uyanışı"nın mirasçısı olarak İkinci Dünya Savaşı sırasında Suriye'de kurulan Baas Partisi, özellikle bölgede 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yükselişe geçen Arap milliyetçiliği düşüncesinin kültürel bir hareketten siyasal bir eylem planına evrilmesi aşamasında ortaya çıktı. Baas Partisi'nin savunduğu Arap milliyetçiliği, 19. yüzyıl Arap Orta Doğusu'nun geçirdiği tarihsel evrimin ve ilerlemenin üzerine inşa

edilmişti. Bu açıdan, Batı Avrupa merkezli olarak doğan ve Osmanlı İmparatorluğu'nu da etkisi altına alan Aydınlanma ve milliyetçilik düşüncelerinin Arap kültürel uyanışının yaşanmasına ve Arap milliyetçiliğinin düşünsel alt yapısının oluşturulmasına yönelik etkilerini ele almak gerekmektedir.

16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğine giren Orta Doğu coğrafyasında yaşanan değişimin ve dönüşümün koşulları, Osmanlı modernleşmesiyle yakından ilgiliydi. Osmanlı İmparatorluğu Tanzimat'la beraber modernleşme adımlarını hızlandırdı.[1] Elbette ki bu modernleşme hareketinden Arap dünyası da etkilendi. 19. yüzyıl Osmanlı modernleşmesinin en temel özelliklerinden biri olan merkezileştirme çabaları,[2] 19. yüzyılın sonuna doğru Arap dünyasında adem-i merkeziyetçi taleplerin dile getirilmesine yol açtı. Ama bu, Arap dünyası için ayrılıkçı bir dönemin başlangıcı değildi. Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar'daki milliyetçi hareketler karşısında 19. yüzyılın ikinci yarısına değin Osmanlıcılık, II. Abdülhamid'le beraber de İslamcılık (Pan-İslamizm) politikasını uygulamaya koyarak Arap dünyasında kendisine ilişkin yaratılabilecek olası bir "öteki" algılamasını –Osmanlı karşıtlığını- engellemenin yollarını aramaktaydı. Çünkü 19. yüzyılda Avrupa'daki Osmanlı toprakları, Avrupa devlet sisteminin desteklediği bağımsızlık

---

[1] İlber Ortaylı, Osmanlı modernleşmesinin gerekliliğinin ve koşullarının ikinci Viyana bozgunundan Tanzimat Fermanı'na kadar devam eden süre içinde hazırlandığını savunmakta; Tanzimat Fermanı'ndan sonra Osmanlı toplumu yöneticilerinin modernleşmeyi bir ölçüde sırtladıklarını, topluma dikte ettirdiklerini dile getirmektedir: İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s.28.

[2] Kemal Karpat, **Osmanlı Modernleşmesi**, çev. Akile Zorlu Durukan, Kaan Durukan, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2002, s.78.

hareketleriyle birbiri ardına kaybedilince, imparatorluk içindeki Arap nüfusun önemi giderek artmıştı.[3] 1877–1878 Savaşı sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması ile Balkanlar'da ortaya çıkan yeni ulus-devletler imparatorluk içindeki diğer unsurlara örnek oluşturabilirdi.[4] Dolayısıyla II. Abdülhamid Arapların imparatorluk bünyesinde kalmalarını sağlayacak bir politika izlemek amacındaydı. İslamiyet'i, Türkler ve Araplar arasında işlevsel bir role sahip birleştirici bir araç olarak kullanma yoluna gitti.

18. yüzyılın sonundan itibaren ve bütün 19. yüzyıl boyunca milliyetçilik Balkanlar'a özgü bir gelişmeydi; Anadolu ise henüz Türk milliyetçiliğinin etkisi altında değildi, sadece kültürel yönden bir Türkleştirme süreci başlamıştı.[5] Dolayısıyla Arap milliyetçiliği –en azından siyasi bir içerik kazanması anlamında- Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın faaliyetlerinden ve modernleşme hareketlerinden değil, 19. yüzyıl ortasında kültürel bir hareket olarak başlayıp bu yüzyılın sonunda da siyasal bir anlam kazanan Türk milliyetçiliğinin doğuşundan esinlenmiştir. Hakim etnik unsurun "Türklük" olarak kodlandığı, sınırların da bu temelde çizildiği Türk milliyetçiliği ancak 19. yüzyıl sonunda, 20. yüzyıl başında siyasi bir anlam kazanmaya ve bu açıdan da Osmanlı İmparatorluğu egemenliğindeki Arap halklarını da etkilemeye başlamıştı. İmparatorluğun resmi dilinin

---

[3] Andre Raymond, "Arap Siyasal Sınırları İçinde Osmanlı Mirası," L. Carl Brown (ed.), **İmparatorluk Mirası: Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası**, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.164.

[4] Kemal Karpat, **Osmanlı'da Değişim Modernleşme ve Uluslaşma**, çev. Dilek Özdemir, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2006, s.434.

[5] Ortaylı, **op.cit.**, s.73.

Türkçe olduğu 1876 Anayasası'nda belirtilmiş olmakla birlikte, yukarıda da değinildiği gibi, II. Abdülhamid'in İslamcılık temelinde yürüttüğü Müslüman halkları bir arada tutma politikası Arap entellektüellerinin Osmanlı İmparatorluğu'na yabancılaşmalarının da önüne geçmekteydi.

1908'de ilan edilen İkinci Meşrutiyet'le beraber yönetimi ele geçiren Jön Türkler Türk milliyetçiliğine yönelmişlerse de başlangıçta izledikleri politikalar hala Osmanlıcılık unsurlarını içermekteydi. Çünkü temel sorunları Osmanlı İmparatorluğu'nun nasıl kurtarılabileceğine, yani imparatorluğun bekâsına ilişkindi. Ancak burada "Türklük" unsurunun da ön plana çıkmaya başladığını gözardı etmemek gerekir. 1908 yılıyla birlikte, Arapların Osmanlı İmparatorluğu idaresi altında adem-i merkeziyetçi bir yapıda var olmaları düşüncesinden uzaklaşılmaya başlandı. Mısır'da Osmanlı İmparatorluğu İngiltere'ye karşı hala doğal bir müttefik olarak görülürken, Suriye ve Irak'taki Arap milliyetçileri Osmanlı hilafetinin sunduğu İslamî dayanışma kavramından bağımsız Arap milliyetçiliğine yönelmeye başladılar.[6] İttihat ve Terakki'nin İkinci Balkan Savaşları'ndan sonra artık kurtarılacak bir imparatorluk olmadığını görerek Türk milliyetçiliği temelinde politika üretmeye karar vermesi de Arap dünyası için de oldukça anlamlı bir gelişmeydi.

Arap milliyetçiliğinin düşünsel temelleri edebi ve kültürel anlamda 19. yüzyılın ilk yarısında atılmış olsa da siyasal bir içerik kazanması Osmanlı İmparatorluğu'nda Balkan Savaşları sonucunda uygulamaya konan Türkçülük hareketinin etkisi ve Birinci Dünya Savaşı'nın Orta Doğu'da yarattığı kriz ortamıyla

---

[6] Hisham Sharabi, **Nationalism and Revolution in the Arab World**, Princeton, D. Van Nostrad Company Inc., 1966, s.9.

mümkün oldu. Bu süreç, Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla hız kazandı. 20. yüzyılın başlarında ivme kazanan Arap milliyetçiliği, 19. yüzyıldaki "Arap uyanışı"nın tarihsel mirasından beslenmekteydi. Dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı'nda siyasallaşan ve özellikle de iki savaş arası dönemde manda yönetimlerine bırakılan bu bölgede gelişen milliyetçi düşüncenin tarihsel evrimini ortaya koyabilmek için Batı'nın ve Osmanlı İmparatorluğu'nun etkisiyle şekillenen "Arap uyanışı"na değinmek gerekmektedir.

19. yüzyılın ilk yarısında, özellikle Mehmed Ali Paşa döneminin "modernleşen" Mısırı'nda yaşayan ve Fransa'da eğitim görmüş olan Rifaa et-Tahtavi, Tunuslu Hayreddin ve Hıristiyan Arap Butros el-Bostani gibi ilk kuşak Arap entellektüelleri kültürel bir uyanışın temellerini attılarsa da İslamî düşünceden arınmış ve "Arap ulusu" kavramsallaştırmasına ulaşmış bir hareketin öncüleri değillerdi. Özellikle et-Tahtavi ve Tunuslu Hayreddin'in temel sorunları, her biri değişik biçimde ifade etmiş olsalar bile, "Müslüman olarak kalınırken nasıl modern dünyanın bir parçası olunacağı"na ilişkindi.[7] Aydınlanma'yla beraber yaşanan Batı modernleşmesinin İslam'ın özüne aykırı olmadığını ispatlama çabası bu dönemin düşünürlerinin temel özelliğiydi. Arap dünyasının "geri kalmışlığı"nın aşılmasının yollarını bulmak ve İslamî düşünceyi (Batı) modernizm(iy)le uyumlu hale getirebilmek bu açıdan önemliydi.

Orta Doğu ve Arap coğrafyası, 19. yüzyılın ikinci yarısında daha hızlı bir değişim safhasına girdi. Muhammed Abduh,

---

[7] Albert Hourani, **Çağdaş Arap Düşüncesi**, çev. Latif Boyacı, Hüseyin Yılmaz, İstanbul, İnsan Yayınları, 1994, s.112.

Cemaleddin Afgani ve Reşid Rıza gibi Müslüman/Arap entellektüeller hızlanan bu değişim safhasında kültürel Arap milliyetçiliğinin düşünsel temellerini inşa etme fırsatını yakalamışlardı. Arapların "İslam milleti"nin cisimleşmesi olan Osmanlı İmparatorluğu'na ait olmalarından ötürü, Arap milliyetçiliğinin çıkış noktası devlet talebi değil, kültürel özerkliğin kabul edilmesiydi.[8] Örneğin, Abduh'a göre İslam artık bir din olmaktan çok bir medeniyet ve çağdaş dünyanın arayışlarına cevap verecek bir düşünce ve hareket olarak görülmeliydi.[9] Bu dönemde de ayrılıkçılık temelinde kurgulanmış bir milliyetçilik mevcut değildi. Özellikle Afgani'de ilk kuşak düşünürlerden temel farklılık olarak göze çarpan, odağın bir din olarak İslam'a değil de bir medeniyet olarak İslam'a kaymış olmasıydı.

Bu dönemde edebi anlamda Arap dilinin canlandırılmasına yönelik çabalar, Avrupa'nın Orta Doğu'ya artan ilgisine paralel olarak gelişti ve misyonerlik faaliyetleriyle özellikle Suriye ve Beyrut'ta üniversiteler kurulmasıyla hız kazandı. Diğer yandan, 19. yüzyılın sonunda sömürge dünyasında ve Orta Doğu'da da etkisini gösteren "matbuat kapitalizmi"[10] Arap

---

[8] Mohammed Harbi. "Arap Ulusal Mitini Sorgularken," Jean Leca (ed.). **Uluslar ve Milliyetçilikler**, çev. Siren İdemen, İstanbul, Metis Yayınları, 1996, s.84.

[9] İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Arap Milliyetçiliği," **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C.4., İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.1034.

[10] Bendict Anderson Batı Avrupa'da üretim ilişkilerindeki değişiklikle eş zamanlı olarak "matbuat kapitalizmi"nin gelişmesi ve buna bağlı olarak Latince'nin ayrıcalıklı konumunu kaybetmesiyle doğan yeni iktidar dillerinin, dini cemaatlerin siyasal olarak hayal edilmiş topluluklara dönüşümündeki temel unsur olduğuna işaret eder. Bunu yaparken halklar arasında ortak diller kurulmasına hız kazandıran ve Kilise egemenliğine karşı Latince'nin düşüşüne yol açan iletişim teknolojisinin gelişimine ise özel bir önem atfeder. Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler**, çev. İskender Savaşır, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, **passim.**

entellektüellerinin birbirleriyle iletişime geçmelerine, Batı düşüncesinden daha da etkilenmelerine yol açtı. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda matbuat kapitalizminin gelişmesine bağlı olarak hız kazanan edebi anlamdaki Türkçülük çalışmalarına paralel biçimde[11] basın-yayının Arap dünyasına sızmasıyla edebi ve kültürel anlamda bir Arap milliyetçiliği düşüncesi doğdu. Nitekim, Sami Zubaida da 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Orta Doğu'nın bazı kısımlarında matbaanın ve basılı sözlüklerinin hızla yayılmasının ulus kavramsallaştırmasını kolaylaştırıcı bir faktör olduğuna; bu yayılmanın Arapça gibi yazılı bir dilin gelişmesine imkân tanıdığına dikkat çekmektedir.[12] Benzer şekilde Albert Hourani de Arap dünyasında liberal düşüncenin 1860'larda dergi ve mecmua basımının gelişmesiyle yankı bulduğunu; nitekim basımhanelerin, Arapça okuyan ve yazan kesimin artışının 1860'larda özel gazete ve dergilerin çıkarılmasını mümkün kılana dek, Arapça hiçbir yayın olmadığını belirtmektedir.[13] Genellikle Hıristiyan Arapların yazıp çizdiği ez-Zinan, el-Muktataf ve el-Cevaib ve Reşid Rıza'nın el-Menar, Afgani'nin el-Urvetü'l Vuska gibi dönemin gazete ve dergileri dünya siyasetine ve Arap dünyasına ilişkin yeni fikirlerin ortaya çıkmasını sağlamaları bakımından önemli oldukları kadar, Arap dilinin yaygınlaşması ve edebi anlamda bir Arap hareketinin itici gücünü

---

[11] Nasıl ki bu dönem Osmanlı'da Ziya Paşa, Şinasi ve Namık Kemal'in öncülüğünü yaptıkları Osmanlıcılık temelinde bir Türk edebi ve kültürel uyanışına sahne olduysa, 1860'larda Arap dünyasında da yükselişe geçen yine Osmanlıcılık temelinde Arap edebi ve kültürel uyanışıydı.

[12] Sami Zubaida, **İslam Halk ve Devlet**, çev. Sami Oğuz, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s.223.

[13] Hourani, **op.cit.**, s.114-115.

oluşturmaları bakımından da anlamlıydılar. Fakat bu kültürel anlamdaki Arap milliyetçiliği, Arap toplumsal sistemine içkin olan İslam'la bağlarını koparabilmiş değildi. Dolayısıyla bu dönem, "ana akım İslamî modernistler"in Batı'ya karşı bir güç olarak İslam'ı savundukları; ama bir yandan da vatanseverlik gibi kavramlara atıf yaptıkları –buna rağmen ümmet ve vatan ayrımının muğlâk kaldığı- bir dönemdi.[14] Yine de 20. yüzyıldaki Arap milliyetçiliği –seküler bir hareket olduğunu unutmaksızın- kendini 19. yüzyıldaki erken dönem Arap milliyetçiliği üzerinden kurgulamaktaydı.

20. yüzyılın başlarından İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde Arap düşüncesi gittikçe seküler bir nitelik kazanmaya başladı. Taha Hüseyin'in öncülüğünü yaptığı üçüncü kuşak Arap entellektüelleri için toplumu yeniden inşaya yarayacak seküler ilke, Osmanlı, Mısır ya da Araplara ait olsun, milliyetçilikti.[15] Bürokrat ve subayların oluşturduğu eğitimli yeni sınıfların ortaya çıkışı, Batı'nın kurduğu misyoner okullarında eğitim alan öğrencilerin siyasallaşmaları, Orta Doğu'nun manda yönetimlerine bırakılmasıyla birleşince Arap milliyetçiliği bir eylem planı haline gelmeye başladı.

Arap coğrafyasındaki bu hareketlenmeler, ayrılıkçılığa ve "uluslaşma"ya varacak bir eylem planının değil, Arap entellektüellerinin Batı'nın etkisiyle liberal düşünceye eklemlenme çabalarının ürünüydüler. Nitekim, Ernest Dawn literatürdeki genel eğilimin aksine, siyasal Arap milliyeçiliği hareketini

---

[14] İslamî modernizmle iç içe geçmiş bu erken dönem Arap miliyetçiliği için bkz: C. Ernest Dawn, **Osmanlıcılıktan Arapçılığa**, çev. Bahattin Aydın, Taşkın Temiz, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1998, s.135-163.

[15] Hourani, **op.cit.**, s.10.

geç başlatmakta ve 1914'ten önceki dönemde kendini Arap milliyetçisi olarak tanımlayanların sayısının azlığına dikkat çekmektedir.[16] Siyasal Arap milliyetçiliğinin Osmanlı İmparatorluğu'nda göze çarpan en erken tezahürünün 1908 yılında İstanbul'da kurulan Osmanlı Arap Kardeşliği Cemiyeti olduğunu belirtmektedir.[17] Ancak bu dönemde siyasal anlam kazanan Arap milliyetçiliği, Osmanlı İmparatorluğu içinde bir çözüm arayışı anlayışından kendini koparabilmiş değildi. 1913 yılında Paris'te toplanan Arap Kongresi de Osmanlı İmparatorluğu içinde çözüm arayan, adem-i merkeziyetçi bir yapılanmadan yana bir tutum aldığından, Dawn'a göre, bunların amaçları Arapların kültürel haklarını Osmanlı İmparatorluğu içinde garantiye almaktı.[18]

---

[16] Dawn, **op.cit.**, s.170.

[17] C.Ernest Dawn, "The Rise of Arabism in Syria," **The Middle East Journal**, Vol.16., No.2 (Spring 1962), s.146. Diğer yandan Cemal Paşa, "ayrılıkçı" Arap hareketine karşı düzenlenen Aliye Divan-ı Harb-i Örfisi üzerine kaleme aldığı kitabında, bu örgütlere ilişkin ayrıntılı bir incelemeye yer vermektedir. Ayşe H. Aydın (ed.), **Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayrılıkçı Arap Örgütleri: Aliye Divan-ı Harb-i Örfisi**, İstanbul, Arba Yayınları: 58, 1993, **passim.**

[18] Dawn, "The Rise of Arabism...," s.146. Zeine N. Zeine de, Arap Kongresi'nde delegeler tarafından yapılan konuşmalar ve altı gün süren oturumlar boyunca tüm müzakerelerde adem-i merkeziyet temelindeki reformlara olan ihtiyacın vurgulandığını, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmaya dair ne bir tartışma ne de bir talebin olduğunu belirtmektedir. Parti'nin başkan vekili İskender Ammun'un konuşmasından yaptığı alıntıyla da adem-i merkeziyetçiliğin siyasal amaçlarına vurgu yapmaktadır: "Arap ümmeti (ulusu) kendini Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparmak istemiyor... Tüm arzuladığı halihazırdaki hükümet biçimini bu imparatorluğu oluşturan tüm unsurların ihtiyaçlarıyla daha uyumlu olan bir başkasıyla, herhangi bir vilayetin sakinlerinin kendi iç işlerinin idaresinde son sözü söylemelerine imkan verecek şekilde makul bir biçimde değiştirmektir. Biz bir *Osmanlı* hükümeti istiyoruz, ne Türk ne de Arap..." Zeine N. Zeine, **Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu**, çev. Emrah Akbaş, İstanbul, Gelenek Yayıncılık, 2003, s.93'ten "Al-

Dawn, Mekke Şerifi Hüseyin önderliğindeki 1916 Arap İsyanı'na ilişkin değerlendirmesinde, bunun milliyetçiliğin Araplar arasında gelişimini sağlayan önemli bir adım olduğunu kabul etse de Mekke'nin Haşimileri için daha önce Osmanlıcılığın ifa ettiğine benzer bir görevi yerine getirdiğini belirtmektedir.[19] Ancak yine de Arap dünyasının çoğunluğunun İsyan'a destek vermesi, Arap entellektüellerinin yüzlerini Arap milliyetçiliğinin lideri olarak Şerif Hüseyin'e çevirmeleri, İsyan'ın kitleleri harekete geçirici özelliği ve Osmanlıcılık temelindeki kültürel hak talebinden Arap milliyetçiliğine geçişi sağlaması nedeniyle önem arz etmekteydi.

1916'da İngilizlerle anlaşarak Osmanlı'ya karşı ayaklanan Şerif Hüseyin'in Birinci Dünya Savaşı sonunda vaadedilen bir Arap krallığını kuramaması, 1918'de Şerif Hüseyin'in oğullarından Faysal'ın önce Suriye Krallığı'nı ilan edip ardından buranın Fransız mandasına bırakılmasıyla İngiliz egemenliğindeki Irak'ta "sömürge valisi" durumuna getirilmesi Arap dünyasında önemli değişikliklere sebep oldu. Dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizlerin Araplara verdiği sözlerin aksine, 1920'deki San Remo Konferansı ile Orta Doğu'nun büyük bir kısmının manda yönetimlerine bırakılması Arap mil-

---

Lacnah al-Ulya li-Hizb al-Lamarkaziyyah," **Al-Mu'tamar al-Arabi al-Awwal**, s.104.

[19] Dawn, **Osmanlıcılıktan Arapçılığa**, s.61. Ayrıca Ömer Kürkçüoğlu da Şerif Hüseyin ayaklanmasının -bırakınız İslam dünyasını- bütün Araplar arasında bile toplu destek gördüğünün şüpheli olduğunu dile getirmektedir. 1908-1918 dönemi Arap bağımsızlık hareketleri ve Şerif Hüseyin İsyanı'nın ayrıntılı bir incelemesi için bkz: Ömer Kürkçüoğlu, **Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908- 1918)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1982, s.125-126.; Ayrıca şu çalışmadan da yararlanılabilir: Stefanos Yerasimos, **Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu**, çev. Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s.132-147.

liyetçi hareketinin "öteki"sinde bir anlam kayması yaşanmasına yol açtı. 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başlarında Batı'da eğitim görmüş Arap entellektüellerinin başını çektiği hareket Batı karşıtlığından ziyade Osmanlı karşıtlığıyla kendini tanımlıyordu.[20] Ancak iki savaş arası dönem boyunca manda yönetimleri altındaki Arap ülkelerinde, özellikle Filistin'e artan orandaki Yahudi göçlerinin de etkisiyle, sömürgecilik karşıtı eylem planları ve bağımsızlık talepleri baskın hale geldi.[21] Bununla bağlantılı olarak bağımsızlığın, manda tarafından suni olarak yaratılmış her bir Arap ülkesinin birleşmesiyle sağlanabileceği fikri de Araplar arasında artan oranda taraftar bulamaya başladı. Bu durum Arap dünyasının düşünsel birikiminde ayrıca önemleri olan Suriye ve Mısır'da benzer koşulların yaşanmasına neden oldu. Mısır resmen sömürgeleştirilmediyse de İngiliz nüfuzu altındaydı. Aynı şekilde 19. yüzyılın sonunda dahi Osmanlı içinde çözüm arayan ve Osmanlıcılık politikası yürüten Arap entellektüelleri, bölgesel ve uluslararası konjonktürün etkisiyle önce Osmanlı karşıtlığı sonra da Batı karşıtlığı ile kendini tanımlamaya başlamıştı. Nitekim, Arap milliyetçiliğinin erken dönemlerinde Mısır'ın Arap dünyasına ait olmadığı, Mı-

---

[20] Bu tespit özellikle Suriye'de Arap milliyetçiliği için geçerlidir. 1952'deki Hür Subaylar darbesinden sonra Arap dünyasının liderliğine oynayan Mısır'da ise durum daha farklıydı. 1882'de İngiltere tarafından işgal edilen Mısır'daki milliyetçi hareketin "öteki"si Osmanlı İmparatorluğu değil, Batı'ydı. Dolayısıyla 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında "Mısır milliyetçiliği" söz konusuydu. Çalışmanın konusu itibariyle Suriye'de ve Hıristiyan Arapların etkisiyle Lübnan'da seküler bir nitelik içeren Arap milliyetçiliğinin Mısır'dakinden farklı bir gelişim çizgisine sahip olması ayrıca önemlidir.

[21] Suriye'de de uyanış döneminde "öteki"sini Osmanlıların oluşturduğu Arap milliyetçiliği, Fransız idaresi altında eriyerek şekil değiştirdi. Bu konuda bkz: Philip S. Khoury, **Syria and the French Mandate**, London, I. B. Taurus Co. Ltd. Publishers, 1987, s.19.

sır'ın bir Kuzey Afrika ülkesi olduğu vurgusu, yerini –özellikle siyasal Arap milliyetçiliğinin ilk önderlerinden olan Sati el-Husri'nin yazılarında- Mısır'ın Arap dünyasının bir parçası ve hatta çok önemli bir parçası olduğu düşüncesine bırakmaya başladı.[22]

Arap milliyetçiliği düşüncesi, manda yönetimleri altındaki ülkelerde farklı bir mecraya girdi: Batı karşıtlığı ve bağımsızlık Arap milliyetçiliğinin öncelikli hedefleri haline geldi. Arap milliyetçileri her şeyden önce, iki savaş arası dönemde, bir Arap ulusunun var olduğuna inandılar; bütün dikkatlerini Arap ulusunun varlığı üzerine yöneltirken aynı zamanda onun birliği üzerinde de önemle durdular ve her devlette özerklik için mücadeleyi ancak tekrar birleşmeye doğru atılacak ilk adım olarak meşrulaştırdılar.[23] Arapların, Batı'nın "üstünlüğü"ne ve Orta Doğu'yu mandalara ve nüfuz bölgelerine ayırmasına karşı tepki ve protestoları, artan bir şiddetle, dünyanın bu bölgesinde o dönemde ortaya çıkan yeni kuvvetlerin en etkilisi olan Arap siyasal milliyetçiliğinde ifadesini buldu.[24] Buna bağlı olarak, siyasal açıdan tüm "Orta Doğu devrimleri" ya da darbeleri Batı'nın sömürgeci ve emperyalist egemenliğine karşı ulusal bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü güvence altına almayı amaç-

---

[22] Mısır'ın büyük önem taşıyan kültürel mirası, Arap milliyetçiliğinin kendisini yeniden kurarken ihtiyaç duyduğu tarihsellik vurgusu açısından önemliydi. Özellikle Mısır'da 1952 Hür Subaylar darbesi ile iktidara gelen Cemal Abdül Nasır'ın Arap milliyetçiliğine soyunması, Mısır'ı gerçekleşmesi planlanan "birleşik Arap devleti"nin olmazsa olmazı haline getirdi.

[23] Hourani. **op.cit.**, s.316-317.

[24] Zeine. **op.cit.**, s.124.

lamaktaydı.[25] Ayrıca ulusal bağımsızlık sonrasında, olası bir yabancı müdahalesine karşı Arap devletlerinin birlikte hareket etmeleri gerektiği fikrinin doğuşu kaçınılmaz hale gelmişti. Dolayısıyla iki savaş arası dönemde Arap dünyasındaki anti-emperyalist vurgu, hareketin gelişme dönemlerine oranla artmış; bağımsızlık sonrasında da Arap dünyasının siyasetine damgasını vurmuştu.

Arap milliyetçiliğinin iki savaş arası dönemdeki en önemli özelliklerinden bir diğeri sekülerleşme yolundaki emin adımlarıydı. 1930'ların sonuna gelindiğinde Ortodoks Hıristiyan Konstantin Zureyk ile birlikte İslam, Arap ulusunun bir kültür öğesi olarak algılanmaya başlamıştı.[26] 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarındaki Arap entellektüelleri İslamî "sahihlik" (öze dönüş) temelinde bir çözüm arayışına girerken; 1908'den itibaren örgütlü hale gelmeye başlayan Arap milliyetçiliği Osmanlı İmparatorluğu'na ait toprakların manda yönetimlerinin altına girmesiyle farklı bir mecraya yöneliyordu. Bu dönem, Arap milliyetçiliğinin sekülerlik vurgusu ile anti-emperyalist mücadele temelinde bir bağımsızlık ve birleşme fikrinin yeniden yapılandırılması dönemiydi.

İki savaş arası dönemde, yeni dayanışmanın taşıyıcılığını yapacak ideoloji olarak milliyetçilik Suriye'deki siyasal hayatın da temel unsurunu oluşturmaktaydı.[27] Osmanlı İmparatorluğu sırasında önemli konumlara gelmiş olan şehirli eşrafın öncülüğünü yaptığı Milli Blok'un milliyetçiliği mandayı ve

---

[25] Kemal Karpat, **Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2001, s.130.

[26] Hourani, **op.cit.**, s.332.

[27] Khoury, **op.cit.**, s.5.

Fransız yönetimini hedef almakla birlikte, daha çok yereldi; eşraf Fransızlarla ve kendi sınıf çıkarlarını korumakla o derece meşguldü ki kendi milliyetçilik anlayışını Suriye sınırları dışına çıkaramazdı.[28] Fakat daha radikal olan genç kuşak için milliyetçilik, bütün Arap dünyasını kapsayacak olan topyekün bir mücadele temelinde geliştirilmekteydi. Bu genç ve yeni kuşağın öncülüğünü yaptığı Milliyetçi Hareket Birliği (Useybet el-Amel el-Kawmi) 1933 yılında kuruldu. Milliyetçi Hareket Birliği'nin temel hedefi tam bağımsızlık elde etmek ve "büyük bir Arap devleti" oluşturmaktı.[29] Milli Blok ile Milliyetçi Hareket Birliği arasındaki milliyetçiliğe ilişkin temel düşünsel farklılık Suriye siyasal hayatındaki bir çekişmeyi de ortaya koymaktaydı. Milli Blok'un yerel milliyetçiliği ile Milliyetçi Hareket Birliği'nin topyekün Arap egemenliği/birliği fikri arasındaki çatışma, 1930'ların ve İkinci Dünya Savaşı'nın konjonktüründe ikincisinin lehine sonuçlanmaya yüz tutmuştu. İki savaş arası dönemde hem bölgesel alanda hem de uluslararası alanda meydana gelen değişimlerle Milliyetçi Hareket Birliği'nin –Suriye'de değişen toplumsal, ekonomik yapıya da bağlı olarak- ağırlık kazandığını ve bunun bağımsızlık sonrasındaki temsilcisinin ise Baas Partisi olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Baas Partisi'nin doğduğu yıllarda kendisine şiar edindiği birleşik Arap devleti talebi/söylemi Milliyetçi Hareket Birliği'nin kendisini yapılandırdığı dönemden daha etkili ve anlamlı bir hale gelmişti. Bir kere 1936'da genel grev olarak başlayan Filistin İsyanı, Filistin'i en önemli Arap sorunu haline getirerek uyuşmazlığı Arapların

---

[28] Adid Davişa, **Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa**, çev. Lütfi Yalçın, İstanbul, Literatür Yayınları, 2004, s.73.

[29] **Ibid.**, s.74.

bilincine taşıdı.[30] Arapların birlikte hareket etmelerine ilişkin fikirlerin Mısır, Irak ve Suriye'de kök salmasına yol açtı. Suriye'den birçok gönüllünün Filistin'e gitmesi ve Büyük Suriye (Bilad eş-Şam)[31] düşüncesinin yaygınlık kazanması "kavmiye"nin "vataniye"ye[32] karşı zafer kazandığı anlamına gelmediyse de Arap birliğine giden sürecin önemli kilometre taşlarından biri haline geldi. Nitekim, yerel milliyetçilikten Arap milliyetçiliğine geçiş Arap entellektüellerin düşüncelerinde yer etmeye başlamıştı. Hıristiyan Arap entellektüeli Edmond Rabbath, Arap ulusunun sınırlarını ve doğasını tanımlamaya girişerek "Bir Suriye ulusu yoktur, Arap ulusu vardır" diye iddia ediyordu.[33] Arap milliyetçiliğinin seyrindeki bir diğer önemli olay ise Irak'ta iktidarda olan ve Avrupa karşıtı bir politika izleyen Raşit Ali Gaylani hükümetinin İngilizler tarafından iktidardan uzaklaştırılmasıydı. Kısa ömürlü ve başarısız bir olay olsa da Raşid Ali darbesini saran olaylar ve İngiltere ile yapılan savaş, bunu bir Arap ülkesi tarafından yabancı emperyalist denetime karşı kahramanca bir direniş olarak gören diğer Arapların hayal güçlerini ateşledi.[34]

---

30 **Ibid.**, s.98.

31 Büyük Suriye, Bereketli Hilal'ı kapsayan topraklarda birleşik bir Suriye devletinin kurulması fikriydi. Bu devlet Filistin, Ürdün, Lübnan, Suriye ve Irak'ın birleşmesiyle oluşacaktı.

32 "Kavmiye," Arapça'da doğrudan Arap milliyetçiliğine göndermede bulunurken; "vataniye" daha çok ülkeler üzerinden dile getirilen yerel milliyetçiliği ifade eder. İki savaş arası dönemde bu ikisi arasındaki çekişme, 1950'lerin ortalarına doğru "kavmiye" lehine sonuçlandıysa da, 1967 Savaşı'ndan sonra Suriye ve bütün Arap dünyasında "vataniye"nin ön plana çıktığını ve her bir Arap devletinin kendi çıkarının birlik fikrinin önüne geçtiğini söylemek mümkündür.

33 Hourani, **op.cit.**, s.332.

34 Davişa, **op.cit.**, s.107

Arap milliyetçiliği düşüncesini sistematik bir hale getiren ve ona tam anlamıyla seküler bir içerik kazandıran ise Sati el-Husri oldu.[35] 1920'de Suriye Devleti ilan edildiğinde Faysal'ın danışmanlığını ve Suriye'nin Eğitim Bakanlığı'nı yapan Sati el-Husri, Suriye'nin Fransız mandasına bırakılmasıyla, İngiliz mandası altındaki Irak'a kral olan Faysal'la beraber Irak'a gitti. Arap milliyetçiliğinin teorisyenliğini yapmaya orada da devam etti. Sati el-Husri'nin sistematik hale getirdiği Arap milliyetçiliği, Baasçı düşünceyi besleyen temel unsur olması bakımından da önemliydi. Mişel Eflak'ın Parti'nin teorisyeni olarak kurguladığı Arap milliyetçiliği fikri Sati el-Husri'nin anladığı ve savunduğu anlamda bir Arap milliyetçiliğiydi. Ancak Eflak'ın düşüncelerinin sadece el-Husri'nin düşüncelerinden etkilendiğini söylemek pek anlamlı görünmemektedir. Çünkü Eflak'ın Arap sosyalizmi kavramsallaştırması, temellerini el-Husri'den değil, erken dönem Hıristiyan Arapların sosyalizme dair açıklamalarından almaktaydı. Eflak'ın yaptığı, el-Husri'nin ideolojisine toplumsal yapıların rolünü eklemesi olmuştur.

Sati el-Husri, "Arap ülkeleri kimilerinin iddia ettiği gibi sadece Arap Yarımadası'yla sınırlı değildir, Arap dilinin konuşulduğu bütün ülkelerden oluşur..."[36] diyerek Arap milliyetçiliğini dil temelinde tanımlıyor; öncüllerinden farklı olarak hareketin İslam'la olan bağlarını tamamen koparmayı amaçlıyor; ilk

---

[35] Sati el-Husri'nin düşüncesine dair ayrıntılı bir inceleme için bkz: Bassam Tibi, **Arap Milliyetçiliği**, çev. Taşkın Temiz, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1998, s.171–255.

[36] Sati el-Husri, "Arap Milliyetçiliği Üzerine Arapçılık Nedir?," Jean Leca (ed.), **Uluslar ve Milliyetçilikler**, çev. Siren İdemen, İstanbul, Metis Yayınları, 1998, s.148.

dönem Arap milliyetçiliğinin tersine sadece Asya'nın Arap kısmını değil, tüm Arapça konuşan insanları/halkları kastediyordu. Husri, İslam'ı Arap milliyetçiliği kültürünün bir parçası olarak kabul etse de İslam'ın tek başına Arap kültürünün temelini oluşturduğu görüşüne karşı çıkmaktaydı.[37] Arapları sadece Müslümanlık temelinde tanımlamaya karşı çıkarak, 19. yüzyılın sonundan itibaren Arap düşüncesinin gelişimine katkıda bulunmuş olan Hıristiyan Arapları ve kırsal kesimde yaşayan Sünni olmayan azınlıkların da harekete dahil edebilmelerinin yollarını açıyordu.

Husri'ye göre, Araplar İslam'ın doğuşundan çok önce varlardı. Bu vurgusu, ileride ele alınacağı gibi, Eflak'ın düşüncesinin de temellerinden birini oluşturdu. Millet kavramına/oluşumuna İslamiyet öncesindeki Arap dünyasında da rastlanabileceğine ilişkin görüşüyle, millete tarihsellik atfeden İngiliz ve Fransız düşünürlerinin metodolojilerinden değil, Alman romantik milliyetçilerinin argümanlarından yararlanmaktaydı. Millet tarihsel koşulların bir ürünü değil, aksine ezeli ve edebi varlığı tartışılmayan/tartışılmaması gereken bir olguydu. Eflak'da da aynı metodoloji kullanılarak tanımlanmış olan Arapların ezeli ve ebedi bir millet oldukları şiarı, ideolojisinin çatısını oluşturmaktaydı.

Arap milliyetçiliğinin teorikleştirilmesinde Fransız anlayışının değil de Alman milliyetçiliği metodolojisinin kullanılmasının önemli nedenleri vardı. Birincisi, 1920'lerde Arapların siyasal ve coğrafi-stratejik durumu 19. yüzyıldaki Fransa'nın konumundan çok 1871 öncesi Almanya'nın durumuna benzi-

---

[37] Tibi. **op.cit.**, s.252.

yordu.[38] Almanya birliğini sağlama sürecinde ve öncesinde nasıl ki milletin devleti yarattığı ya da yaratacağı üzerinden bir kavramsallaştırmaya gittiyse, Husri de Arap milletinin ezelden beri varolduğunu dile getirerek ve kültüre vurgu yaparak birleşik bir Arap devleti oluşturulması düşüncesinin meşru zeminini hazırlıyordu. İkincisi, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Arapların yaşadığı bölgelerin çoğunun İngiliz ve Fransız sömürgeciliğine geçişi, öykünmenin İngiltere ve Fransa'ya değil de Almanya'ya yapılmasına yol açıyordu.

Husri, dili ve geleneği Arap ulusunu var eden kavramlar olarak görmekle birlikte, tarihin "ulusun hafızası ve bilinci"ni oluşturduğundan hareketle tarih yazımına ve eğitimine özel bir önem atfetmekteydi. Husri'deki bu tarih yazımı ve öğretimi vurgusu, tarihin devletin Arap milliyetçiliğini geliştirmede ve yaymada kullanabileceği en etkili ideolojik araçlardan biri olarak görülmesine yol açmıştı. Husri'nin Eğitim Bakanlığı yapması ve muadili Mişel Eflak'ın da 1949 Sami Hınnavi darbesi sonucu kurulan geçici hükümette, sadece o döneme mahsus olmak üzere siyaset sahnesinde yine aynı görevle bulunması ilgi çekicidir ve iki düşünür arasındaki paralleliği göstermesi bakımından da anlamlıdır. Tarihin bilinçli bir şekilde belli bir amaca yönelik olarak yazılması ve kitlelerdeki milliyetçi düşünceyi harekete geçirici provakatif bir unsur olarak kullanılması temelinde Alman romantik milliyetçiliğinin izlerini taşıyan bu düşünce, manda dönemi altında şekillendiğinden, en azından sömürgeci geçmişi olmayan bir modele öykünmek durumundaydı. Alman milliyetçiliği teorisiyle paralel olarak el-Husri'nin düşüncesinde millet siyasal değil kültürel bir oluşumdu. Böylelik-

---

[38] Davişa. **op.cit.**, s.58.

le Arap ulusunun İslamiyet'ten önce dahi varolduğu, devlet olmaksızın da bir milletin söz konusu olduğu ya da olabileceği fikrini meşrulaştırmak mümkün hale gelmişti.

Ancak iki savaş arası dönemdeki Arap milliyetçiliği hareketi bir çelişkiyi de barındırmaktaydı. Bir yandan Arap dünyasının içinde bulunduğu durum tespitini ve eylem planını Batı metodolojisini kullanarak belirlerken, öte yandan da farklılığını ortaya koyma/yaratma çabasındaydı. Arayışları, hemen hemen bütün Doğu milliyetçiliklerinde olduğu gibi, ilerlemenin gereklerine uydurulmuş ama aynı zamanda kendi farklılığını da koruyan bir ulusal kültürün yeniden canlandırması arayışıydı.[39] İlerleme fikri Batı modernleşmesi ve pozitivizminden miras alındı; ama ona karşıt bir nitelik kazanmak zorundaydı. Dolayısıyla burada farklılık ve Arap dünyasının kendine özgülüğü vurgusu devreye giriyordu. Arap dünyasında ulusu yeniden kurma, ona ümmetten farklı bir anlam kazandırma amacı hem coğrafyanın geçirdiği toplumsal ve ekonomik değişimden hem de Batılı örneklerden kaynaklanıyordu. Ama kendilerini sadece yabancı kültürü taklit ederek tanımlayamazlardı; çünkü ulus o zaman farklı kimliğini kaybedebilirdi.[40] Arap dünyasının farklılığını ortaya koyma amacı, manda döneminde temelleri atılan ama bağımsızlık sonrası örgütlü bir parti haline gelen Baas Partisi'nin teorisyenlerinde de açıkça görülmekteydi.[41]

---

[39] Partha Chatterjee. **Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası**, çev. Sami Oğuz. İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, s.15.

[40] **Idem.**

[41] Nitekim, Mişel Eflak 1953'te Bağdat'da yayınlanan "Fi Sabil al-Ba'th al-Arabi" adlı eserinde Arap milliyetçiliğinin sadece Batılı modellerce belirlenmediğini göstermek amacıyla, "Daha iyi olduğumuzu değil; ama farklı olduğumuzu iddia ediyoruz" diyordu. Bkz: Leonard Binder, **The Ideological Revolution in the Middle**

İki savaş arası dönemde yaşanan ve Arap milliyetçiliğini tetikleyen gelişmeler, etkisini İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında gösterdi. Arap milliyetçiliğinin gelişiminde İkinci Dünya Savaşı bir dönüm noktası oluşturdu: Bunda yalnızca bölgeyi uzun süre denetimi altında tutan Avrupalı güçlerin dünya üzerindeki hegemonyalarını kaybetmeleri etken olmadı; Orta Doğu ülkelerinde gerçek anlamda bir bağımsızlık hareketinin siyasal ve örgütsel gelişimi de bu dönemde ortaya çıkmıştı.[42] İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminin ardından bağımsızlıklarını kazanma sürecindeki Arap ülkeleri, iki savaş arası dönem boyunca şekillenen birleşme ya da birlikte hareket etme fikri temelinde ilk kez 1945'te Kahire'de bir araya geldiler. Ancak 1945'te Kahire'de toplanan Arap Ligi Arap milliyetçiliği hareketinin hız kazandığını hissettirdiyse de burada alınan kararlar itibariyle, bu durum "kavmiye"den ziyade "vataniye"ye işaret ediyordu. Çünkü oluşturulan Konsey'de Lig'e üye olan her ülkenin, karar aşamalarında "bağımsızlık, toprak bütünlüğü ve egemenlik" söz konusu olduğunda veto hakkı bulunduğu kabul edilmişti.[43] Nitekim, Arap Ligi'nin güçsüzlüğü 1948 Arap-İsrail Savaşı'nda görüldü. Ancak oluşturulan bu Arap Ligi'nin "kavmiye"yi ve "vataniye"yi savunan Arap entellektüelleri arasında Arap milliyetçiliğinin içeriğine yönelik bir tartışma yarattığını ve hareketin de bundan beslenerek çıktığını gözardı etmemek gerekir. Öyle ki, Baas Partisi de bu ortamda

---

East, New York, John Willey and Sons Inc., 1964, s.162'den: Michel Aflaq, **Fi Sabil al-Ba'th al-Arabi**, Baghdad, 1953, s.11.

[42] Zeynep Güler, **Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık**, İstanbul, Yenihayat Kütüphanesi, 2004, s.212.

[43] John Major, "The Search for Arab Unity," **International Affairs**, Vol.39., No.4 (October 1963), s.553.

"kavmiye"yi savunan bir parti olarak doğdu. Diğer yandan bu dönemde milliyetçiliğin anlamı değişti: Artık dikkatler anayasal hükümet talebinden çok birlik, bağlantısızlık ve sosyalizm gibi hedeflere yöneldi.[44] Baas Partisi ideolojisi de Arap milliyetçiliği gibi sosyalizm düşüncesini de miras aldı ve ikisi arasında bir sentez arayışına girişti.

Bu çalışmanın amacı, yukarıda ana hatları çizilen Arap milliyetçiliği düşüncesinin/hareketinin içinde Baas Partisi'nin nereye oturduğunu, kendisini kurgularken geliştirdiği ideolojinin dönemin düşüncelerinden yararlanan ve etkilenen yanlarını ve Baasçı ideolojinin uluslararası sistemde ve bölgede değişen konjonktüre bağlı olarak geçirdiği *dönüşümü* belirleyebilmek ve Parti'nin özellikle Suriye'de iktidara geldikten sonra ülkenin iç ve dış politikasını nasıl biçimlendirdiğini gösterebilmektir. Bu çalışma, Soğuk Savaş dönemiyle sınırlandırılmıştır. Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu yapısının Baas Partisi'nin dönüşümüne, izlediği iç ve dış politikaya yansıdığı varsayılmaktadır. Baas Partisi'nin bu dönemde uluslararası sistemdeki değişimden etkilenerek geçirdiği dönüşümün Suriye iç ve dış politikasına olan etkisinin ortaya konması, bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

Baas Partisi'nin ideolojik temelleri ve bunun iç ve dış politikaya yansımaları incelenirken; Parti'nin doğuş, gelişim ve değişim süreçlerindeki kritik noktalar temel alınarak kronolojik bir sıra takip edilmeye çalışılacaktır. Birinci bölümde Baas Partisi'nin ortaya çıkışını hazırlayan koşullar, geçmişten aldığı mirasla beraber olmak üzere ideolojisinin temelleri Suriye siya-

---

[44] Güler, **op.cit.**, s.212.

setinde yer alma çabalarıyla eşgüdümlü olarak ele alınacaktır. 1943–1963 yılları arasında gelişimini tamamlayan ve 1958'de Mısır'la başarısız bir birleşme deneyimi yaşayan Baas Partisi'nde, Mısır'la ayrılıştan sonraki dönemde yani 1966 yılında Parti'nin radikal sol (Neo-Baas) kanadının iktidara gelmesi önemli bir kırılma noktasıdır. Dolayısıyla ikinci bölümde Baas Partisi ideolojisinde Arap milliyetçiliğinin önüne geçme amacını taşıyan Arap sosyalizmi uygulamalarının hem iç hem de dış politikada yol açtığı değişimler gösterilmeye çalışılacaktır. Parti içindeki milliyetçilerle radikal solcular arasında gerçekleşen güç mücadelesinin 1970 yılında Parti'nin "sağ" kanadını temsil eden Hafız Esad tarafından kazanılması ve bölgede Arap milliyetçiliği ideallerinin yerini siyasal İslam'a bırakmasının nedenleri ve bunun Suriye'deki etkilerinin incelenmesi ise üçüncü bölümün konusunu oluşturmaktadır.

I. BAAS PARTİSİ'NİN KURULUŞU VE GELİŞİMİ (1943–1961)

Baas Partisi,[1] hemen hemen hepsi Batı eğitimi almış ve liderliğini Ortodoks Hıristiyan Mişel Eflak'ın (1912-1989) ve Selahaddin Bitar'ın (1911-1980)[2] yaptıkları Suriyeli bir grup Arap entellektüeli tarafından Suriye'nin henüz bağımsızlığını kazanmamış olduğu bir tarihte, 1943 yılında[3] Arap Yeniden Diriliş Partisi (al-Ba'th al-Arab, Arab Resurrection) adıyla kuruldu.[4] Arap Yeniden Diriliş Partisi Batı Avrupa'da egemenli-

---

1 Parti'nin tam adı 1953 öncesinde Arap Baas Partisi, sonrasında Arap Baas Sosyalist Partisi olsa da çalışma boyunca Baas Partisi terimi kullanılacaktır.

2 Mişel Eflak 1912 yılında Şam'da, Ortodoks Hıristiyan bir tüccarın oğlu olarak doğdu. Fransa'da Sorbonne Üniversitesi'nde sanat tarihi ve tarih eğitimi gördü. Selahaddin Bitar ise, 1911 yılında Sünni Müslüman bir ailede dünyaya geldi. Bitar da Sorbonne Üniversitesi'nde fizik ve matematik eğitimi aldı. 1929 yılında Fransa'da tanışan Eflak ve Bitar, 1932 yılında Suriye'ye döndükten sonra Parti'nin kuruluşuna kadar öğretmenlik yaptılar ve bu şekilde genç nüfus üzerinde etkili oldular.

3 Baas Partisi'nin kuruluşuna ilişkin olarak 1940, 1941 ve 1943 yılları olarak üç farklı tarih göze çarpmaktadır. Bu çalışmada ise, Kamel Abu Jaber'in belirttiği tarih olan 1943 yılı Parti'nin kuruluş yılı olarak kabul edilmektedir. Kamel Abu Jaber, **Arap Baas Sosyalist Partisi**, çev. Ahmet Ersoy, Ankara, Altınok Matbaası, 1970, s.28.

4 Baas Partisi'nin kuruluşunda Ali Cabir, Abdullah Abdul Daim, Vahip el Ganim, Cemal Attasi, Badi el Kasım ve Sami el Durabi gibi isimler de bulunmakla birlikte, Parti'nin liderleri ve teorisyenleri olarak Mişel Eflak ve Selahaddin Bitar ön plana çıkmışlardır. Nitekim, literatür de Baas Partisi'nin kurucuları olan Eflak ve Bitar'a ayrı bir önem atfetmektedir.

ğin Tanrı'dan halka/millete verilmesine, skolastik düşüncenin modernizme evrilmesine yol açan gelişmelerin temellerini atan Rönesans kavramının izlerini taşımaktaydı. Bu anlamda "Ba'th" kelimesi, Avrupa'nın yaşadığı tarzda bir uyanışın Arap dünyasındaki temsilciliğine göndermede bulunuyordu. Parti'nin iki önemli kurucusu Mişel Eflak ve Selahaddin Bitar'a göre Arap ulusu tarihte süreklilik göstermişti; yapılması gereken "yeniden diriliş"i sağlamaktı. Parti'ye "Ba'th" adının verilmesi bu açıdan anlamlıydı.

Eflak ve Bitar'ın liderliğini yaptıkları grup daha sonra Zeki Arsuzi'nin liderliğini yaptığı Milliyetçi Hareket Birliği (Usbat al-Amal al-Qawmi)'nden ayrılarak kurulan Arap Yeniden Uyanış Partisi (al-İhya al-Arabi) güçleriyle birleşti. Dolayısıyla Baas Partisi'nin kökenleri, Salahhaddin Bitar'ın da belirttiği gibi, Milli Hareket Birliği'ne ve Zeki Arsuzi'nin başını çektiği harekete dek uzanmaktaydı.[5] Milli Hareket Birliği, yerel bir Suriye milliyetçiliğinden çok birleşik bir Arap devleti idealine giden süreçte önemli kilometre taşlarından biriydi. Arsuzi'nin düşünceleriyle şekillenen hareket de sömürgecilik karşıtlığı ve "Suriyelilik" değil, "Araplık" vurgusu ile Milli Hareket Birliği'ne benzer bir çizgiyi takip ediyordu. Fakat Baas Partisi'nin Arap milliyetçiliğine dair söylemi hepsinden daha radikaldi.

Baas Partisi, gelişimini kısmen tamamlamış ve giderek Arap dünyasında daha fazla taraftar toplamaya başlamış olan Arap milliyetçiliği düşüncesinden etkilenerek doğdu. Suriye

---

[5] Salah ed-Din al-Bitar, Marie-Christine Aulas, Eric Hoogland, Jim Paul, "The Major Deviation of the Ba'th is Having Renounced Democracy," **MERIP Reports**, No.110 (November/December 1982), s.22.

siyasetinde 1920'lerde etki kazanan Milli Blok (al-Kutla al-wataniya), Milli Hareket Birliği ve Antun Saada'nın Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi gibi milliyetçi hareketler ve partilerden farklı olarak, amacını açık bir biçimde ortaya koydu. Milli Blok Suriye'deki geleneksel elitin çıkarlarını temsil ediyor; Arap milliyetçiliğini Fransızlara karşı güçlü olabilmek için savunuyordu. Lübnan'da kurulan, "Büyük Suriye" idealinden yolan çıkan Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi'nin milliyetçiliği, Bereketli Hilal temelinde gerçekleştirilecek bir birliği temel alıyordu. Baas Partisi, en çok Suriye toplumunda yeni yeni filizlenen orta sınıfın ve bir grup küçük aydının başını çektiği Milli Hareket Birliği'nden etkilenmişti. Bununla beraber İkinci Dünya Savaşı sonrasında Arap dünyasında ortaya çıkan siyasi partilerin tersine Baas Partisi birleşik bir Arap devleti idealiyle tanımlanan tek partiydi.[6]

Baas Partisi, Sati el-Husri'nin popülist Pan-Arap milliyetçiliği görüşünü kendisine başlangıç noktası olarak aldı. Parti'nin farkı, Arap milliyetçiliğine Arap sosyalizminin daha az mistik olmayan doktrinini eklemiş olmasıydı.[7] Parti'nin Suriye toplumsal yapısının geçirdiği değişimle beraber, ileride değinileceği gibi, belli sınıflara ve özellikle azınlıklara hitap eden yapısı milliyetçiliğin popülist yanını gölgelese de çoğu kez kullandığı muğlak kavramlar ve bütün kitleleri harekete geçirme çabası bu popülizm damarını aslında güçlendiriyordu.

Baas Partisi, kendini Suriyeli olma temelinde değil de Araplık temelinde tanımladığı ve tüm Arap dünyasına hitap

---

[6] Adeed Dawisha, "The Transnational Party in Regional Politics: The Arab Ba'th Party," **Asian Affairs**, Vol.5., No.1 (February 1974), s.23.

[7] Tibi, **op.cit.**, s.290.

ettiğini belirttiği için, imkanları dahilinde, Arap ülkelerinin çoğunda örgütlenmeye gitti. Çünkü Eflak, doğuda Arap Körfezi'nden batıda Atlantik Okyanusu'na kadar uzanan "birleşik bir Arap Devleti" içerisinde milliyetçilik ve sosyalizm arasında bir sentez arıyordu. 1948–1951 yılları arasında Parti, "birleşik bir Arap devleti" sloganına bağlı olarak faaliyetlerini Suriye dışında sürdürmeye başladı; çabalarını özellikle Ürdün, Irak ve Lübnan'da yoğunlaştırdı; buralarda Parti'nin büroları kuruldu. Pan-Arabizmi temel alan ilk Arap siyasi partisi olarak Baas, 1950'lerde diğer Arap ülkelerinde de yürüttüğü faaliyetlerle birlik düşüncesinin yayılmasında önemli rol oynadı. Ancak bu çalışmanın konusu, Suriye'deki Baas hareketine ve bunun Suriye siyasi tarihindeki yerine ve etkilerine odaklandığı için, Parti'nin diğer Arap ülkelerindeki yapılanmasına yeri geldikçe değinilecektir. Diğer yandan, Mısır'da 1952'de gerçekleşen Hür Subaylar darbesi ile Arap dünyasında Baas Partisi'nin kuruluşunda şiar edindiği Arap milliyetçiliği ve Araplık temelinde bir birlik sağlama düşüncesi hiç olmadığı kadar yakın görünüyordu. Dolayısıyla bu durum Baas Partisi'ni birleşik Arap devletinin olmazsa olmazı Irak'ta daha etkin olmaya sevketti.

Baas Partisi'nin kuruluşundaki baskın ideoloji, birçok kere dile getirildiği üzere, Arap milliyetçiliğiydi. Ancak 1950'lerde Orta Doğu coğrafyasının dünya sistemindeki dengelere bağlı olarak iki blok arasındaki güç mücadelesi alanı haline gelmeye başlaması ve buradaki bağımsızlık mücadelelerinin çoğunun tam anlamıyla olmasa da Sovyet deneyiminden ya da Leninist self-determination anlayışından esinlenmeleri, alternatif bir kalkınma modeli olarak sosyalizmin –ama sosyalizmin Arap versiyonunun- bu coğrafyada milliyetçilik kadar etkili bir ideoloji olmasının yolunu açtı. Baas Partisi'nin 1953'te Ekrem

Hurani'nin Arap Sosyalist Partisi'yle birleşmesinin pragmatik nedenleri olsa da bu birleşmeden sonra Parti'nin, Arap Baas Sosyalist Partisi (Hizb al-Ba'th al-Arabi al-İshtiraki) adını alması önemliydi.

Bağımsızlık öncesi doğan Parti, oluşumunu 1947'de gerçekleştirilen ilk kongresi ile tamamladı. Bu kongrede, özellikle Eflak'ın yazılarında ortaya çıkan Parti'nin ideolojik öncelikleri somutlaştı. Dolayısıyla Parti'nin kuruluş yıllarındaki ideolojisi, kurucularının –özellikle de Eflak'ın- düşünceleriyle ve düşünsel temellerinin yansıdığı Parti Tüzüğü'yle belirlendi.

A. Baas Partisi'nin Kuruluş Yıllarındaki İdeolojisi

1. Baas Partisi'nin Düşünsel Temelleri ve Kurucuları

Baas Partisi'ne ilişkin literatürdeki genel eğilim Parti'nin ideolojik yapılanmasında en tanınmış iki Arap entellektüelinin, Mişel Eflak ve Selahaddin Bitar'ın, düşünce ve pratiklerinin etkili olduğunu göstermek yönündedir. Dolayısıyla harekete katkıda bulunmuş diğer entellektüellerin kendi yazdıklarının, bölge dilini bilmemekten kaynaklı olarak, değerlendirilememesinin yanında, bu konuya ilişkin ikincil kaynakların yokluk derecesindeki azlığı bu boşluğu doldurabilmenin önüne geçmektedir. Yine de burada bir kaç noktaya değinmek, belki sadece değinip geçmek, yerinde olabilir.

Eric Rouleau, Parti'nin kuruluşunda etkili olan diğer düşünürlerin de adını anmadan geçemez; burada üzerinde ayrıntılı olarak durulan isim de Zeki Arsuzi'dir.[8] Parti'nin kurulu-

[8] Eric Rouleau, "The Syrian Enigma: What is Baath," **New Left Review**, No. 45 (1967), s.55.

şundan sonraki evrede Arsuzi'nin yer almadığı; ama buna rağmen 1930'larda harekete geçirdiği kitlelerin sonradan Baas Partisi'ne katılmaları ve Arap milliyetçiliğini kuramsallaştırma çabaları Baasçı düşüncenin şekillenmesinde etkili olmuştur. Zeki Arsuzi'nin 1930'lardan itibaren Hatay Sancağı'nın Suriye'de kalması ve Fransız mandasının bir an önce sonlandırılmasına dair aktif faaliyetleri Baasçı Arap milliyetçiliğinin emperyalizm karşıtlığı temelinde yorumlanmasına varan süreçte önemli bir yer işgal etti. Arsuzi, 1938 yılında yayınlanmaya başlayan, bir ara Fransızlar tarafından yayınlanması askıya alınsa da yayın hayatına 1938 yılı boyunca devam eden Arabizm (Al-Uruba) adlı gazetede yazdığı makalelerle Arap milliyetçiliğinin gelişimine önemli katkılarda bulundu. Bu açıdan Baasçı düşüncenin temelleriyle Arsuzi'nin fikirleri arasındaki benzerlikler doğaldır. İlk olarak, dönemin havasına uygun olarak, selefi Sati el-Husri'de olduğu gibi, Arap milliyetçiliğini dil temelinde tanımlar; Arap milliyetçiliği anlayışı metafizik öğeler taşır; millete tarihsellik atfeden Fransız geleneğini kabul etmez. Mişel Eflak'ın Arap milliyetçiliği düşüncesi de aynı izi taşımaktadır. İkincisi, her ikisinin de eğitim formasyonları aynıdır. Paris'teki Sarbonne Üniversitesi'nde Batı düşünürlerinin etkisiyle fikirlerini şekilllendirmişlerdir.

Rouleau, Arsuzi'nin sonradan Parti'yle ideolojik farklılıklara düştüğünü ve Eflak'la kişisel problemlerinden dolayı harekete katılmadığına işaret eder.[9] Watenpaugh, Zeki Arsuzi üzerine yaptığı çalışmada, Arsuzi'nin Baas hareketinden kopuşunda kişisel çatışmaların etkili olduğu kadar, Mişel Eflak ve Selahaddin Bitar'ın Şamlı orta sınıfa mensup olmalarına karşı-

[9] **Ibid.**, s.55-56.

lık, Alevi olan Zeki Arsuzi'nin daha alt sınıfları temsil etmesinin de rol oynadığını dile getirmektedir.[10] Ancak Baas Partisi'nin, kuruluşundan sonraki yıllarda sınıfsal konumlarıyla etnik kimlikleri örtüşen azınlıkları cezbettiği gerçeği, liderler arası çatışmalarının Baas Partisi'nin kuruluş sürecindeki kopuşta baskın olduğunu düşündürmektedir.

Baas Partisi Suriye'de hareketlenmeye başlayan siyasal örgütlenmelerinin ve özellikle manda döneminde ortaya çıkan "Arap birliği" ve sosyalizm düşüncelerinin üzerine inşa edilmişti. Diğer yandan, 19. yüzyıldaki Arap düşünürlerinde olduğu gibi, Baas Partisi kurucuları da Batı'da eğitim almış Arap entellektüelleriydiler.

Baas Partisi'nin kurucuları Eflak ve Bitar iki savaş arasında yükselen milliyetçi düşüncenin ürünüydüler. Orta Doğu'nun Batı eğitimli entellektüelleri olmaları nedeniyle, Chatterjee'nin ifade ettiği üzere, Batı gibi ve kendileri gibi olma arasındaki gelgitleri de içlerinde barındırıyorlardı.[11] Edward Said'in Şarkiyatçılık kitabında açıkça gösterdiği gibi Batı Doğu'yu durağan, "geri," Batı'nın müdahalesi olmaksızın gelişmesini tamamlayamayacak ve Batı'nın yaşadığı Aydınlama'yı, sanayi devrimini gerçekleştirmeye muktedir olmayan bir "öteki" olarak ortaya koydu.[12] Böyle bir kodlamanın elbetteki hegemonik bir kullanımı vardı: Batı kendisini Doğu üzerinden

---

[10] Keith D. Watenpaugh, "Creating Phantoms: Zaki al-Arsuzi, the Alexandretta Crisis, and the Formation of Modern Arab Nationalism in Syria," **International Journal of Middle East Studies**, Vol.28, No.3 (August 1996), s.381–382.

[11] Chatterjee, **op.cit.**, s.15.

[12] Edward Said, **Şarkiyatçılık**, çev. Berna Ülner, İstanbul, Metis Yayınları, 2003, **passim.**

kurgularken aslında her defasında kendini yeniden yaratıyordu. Biz böyle bir kavramsallaştırmayla Edward Said'in kitabını yazdığı tarih olan 1978 yılından sonra tanışsak da Baas Partisi kurucularının ideolojilerini yapılandırırken Arapların *farklılığına* ve bu coğrafyanın kendine özgü toplumsal koşulları olduğuna dair vurguları, Batı'nın "yarattığı" şekilde bir Doğu'ya karşı çıkmak istemelerinin göstergesiydi. Ama bu Baasçı düşünürlerin Batılı yarattığı metodolojiyi kullanmayı tamamen terk ettikleri anlamına gelmiyordu. Arap dünyasına ait olduğunu iddia ettikleri –daha sonra ayrıntılı olarak inceleneceği gibi- Arap sosyalizmi İngiliz sosyalizminden etkilenmişti; Sati el-Husri'nin ve Mişel Eflak'ın yazılarındaki milliyetçilik kendine Alman milliyetçiliği modelini örnek alıyordu. Ama bu durum bu coğrafyanın statik, durağan, Batı tarafından belirlenmiş olduğu varsayımının aksine –her ne kadar Batı metodolojisiyle konuşsa da- toplumsal değişimin, dönüşümün tıpkı Batı'da olduğu gibi bu coğrafyada da yaşanabileceği/yaşandığı düşüncesinden hareket ediyordu. Ayrıca Arap entellektüellerinin farklılık vurgusu, sömürgecilik karşıtlığıyla ve bağımsızlık talebiyle içiçe geçmişti.

Eflak, "Baas Yolu/Metodu" (Fi Sabil al-Ba'th al-Arabi) adlı makalesinde soyut düşünceye ve teorik tanımlamalara karşı çıkarken, Arap milliyetçiliğinin teorik olmadığını ama teorileri yükselttiğini ileri sürüyordu.[13] Eflak'a göre, Batı'daki soyutlama düzeyi yüksek teorilerden *farklı* olarak, Arap dünyasının ortaya koyduğu ideoloji hayatın içinden bir şeydi. İlk olarak, bu şekilde bir kavramsallaştırma, Arap dünyasının içinde bulundu-

[13] Binder, op.cit., s.161'den: Michel Aflaq, **Fi Sabil al-Ba'th al-Arabi**, Baghad, 1953, s.10-12.

ğu duruma acil ve pratik çözümler bulma ihtiyacından kaynaklanmaktaydı. İkincisi, bu Eflak'ın Sati el-Husri'den miras aldığı popülist milliyetçilik anlayışıyla da ilgiliydi. Çünkü Eflak bir kuramsallaştırma çabasının kimi Arapları dışlayabileceğini düşünmekteydi. Kuramsallaştırmaya karşı çıkışın bir diğer nedeni, Eflak'ın soyutlamayı Batılı düşüncenin ürünü olarak algılamasıyla birlikte, Baas Partisi'nin ve hitap ettiği Arap dünyasının farklılığını/kendine özgülüğünü kanıtlama çabasından kaynaklandı. Eflak'a göre, soyutlama yapmak, Arap benliğini ortadan kaldıracak, Arapların mevcut sorunlarını unutmalarına yol açacak ve Araplara Batılı yöntemlerin onların seviyesine ulaşmada yardım edeceği gibi *sahte* bir fikir verecekti.[14] Son olarak, Eflak kuramsallaştırmanın iktidarda bulunanların hareket alanlarını kısıtlayacağı düşüncesindeydi.[15] Dolayısıyla Baas Partisi iktidara geldiğinde teoriden değil, mevcut durumun gerektirdiği pratikten yararlanarak yönetimde bulunacaktı.

Arap kültürel milliyetçiliğini savunan Batı eğitimli entellektüeller yerli kültürel unsurları Batı metodolojisi araçlarını kullanarak ele geçirdiler.[16] Baasçı düşünceyi şekillendiren milliyetçilik, hürriyet ve sosyalizm gibi kavramlar –farklılık vurgusuna ve yeni anlamlandırmaların eklenmesine rağmen- Batı düşüncesinin ürünüydüler. Ama düşünürler Batı'dan ödünç aldıkları kavramları kendi toplumlarının özellikleriyle ve kendi tarihleriyle bir senteze sokma çabasının taşıyıcısıydılar. Batı eğitimli aydınlar için sömürgecilik, her şeyi soruna dönüştürmüştü; dolayısıyla onlar da kendi sömürge öncesi tarihlerine

---

[14] Jaber, **op.cit.**, s.117.

[15] **Ibid.**, s.118.

[16] Tibi, **op.cit.**, s.79.

döndüler.[17] Nitekim, Eflak Arap ulusunun tarihini Muhammed peygamber dönemine dek götürmekteydi: Muhammed peygamber, bir peygamber olduğu kadar Arap ulusunu yaratan kişiydi. Ulus-devletleşme sürecinin karakteristik özelliği olan tarihi yeniden kurma, yazma ve bunu eğitim yoluyla genç nesillere aktarma amaçları, Sati el-Husri'de ve Eflak'da açıkça görülmekteydi. Husri ve Eflak'ın siyaset hayatları boyunca Milli Eğitim Bakanlıkları yapmış olmaları, uluslaşma sürecinde eğitime atfettikleri önemin boyutunu yansıtmaktadır. El-Husri, milli eğitimi, mazlum halkların milli uyanışı için ön ayak olacak en iyi vasıta olarak görüyordu.[18]

Eflak'ın tarih kavramı, tarih felsefesi ve Arap tarihi taslağı olmak üzere iki parçalıydı.[19] Aslında bu iki parçalı tarih algılayışı birbiriyle iç içe geçmiş vaziyetteydi. Eflak'ın tarih felsefesi Arap ulusunun nasıl tanımlanacağına, Arap tarihinin nasıl yazılacağına ilişkin soruların cevabını veriyordu. Eflak, ilerlemeci tarih anlayışına tereddütle yaklaşmaktaydı. Eflak'a göre tarih alternatif olarak döngüler ve aşamalardan oluşuyordu. Döngüsellik vurgusu Eflak'ın Arapların geçmiş zaferlerini anmasında görülmekteydi. Araplar Muhammed peygamber zamanında ve sonrasında tarihlerinin en şanlı dönemini yaşamışlardı; bağımsızlıkla beraber bunun tekrar kazanılması söz konusuydu. Dolayısıyla Eflak'daki döngüsel tarih anlayışı Arap ulusunun temellendirilmesinde ve Arapların geçmişte sahip oldukları uygarlık seviyesinin –ki bu dönem dünyayı Batı değil Doğu uygarlığının şekillendirdiği bir dönemdi- yakalanabileceğine

---

[17] **Idem.**

[18] **Ibid.**, s.208.

[19] Binder, **op.cit.**, s.173.

dair inancın meşrulaştırılmasına hizmet etmekteydi. Tarihin aşamaları ulusun durumuyla ilgiliydi; yani Eflak'ın düşüncesinde tarihin öznesi ulustu.

Eflak'ın ilerlemeci tarih anlayışını değil de döngüsel tarih anlayışını veri kabul etmesinin, çok pragmatik temelleri olsa da bu durum Eflak'ın Paris'teki öğrencilik yıllarından sonra düşünsel düzeyde yaşadığı değişikliklerden de kaynaklanıyordu. Eflak'ın düşüncesinin temellerinin iki unsuru vardı: Birincisi, Paris'teki öğrencilik günlerinin Marksizmiydi; ikincisi 1930'larda tanıştığı romantik Alman milliyetçiliğiydi.[20] Ancak Eflak'ın Fransa'da komünizme karşı geliştirdiği sempati, 1936 yılına gelindiğinde Blum Hükümeti'nin Suriye'nin "vaad-edilen" bağımsızlığını onaylamaması üzerine yerini öfkeye bıraktı. 1936'ya gelindiğinde Eflak komünizmle flörtünün bittiğini yazıyordu.[21] Diğer yandan Eflak'ın düşüncesinde var olan ve onun Arap sosyalizmi algılayışına da yansıyan şey *farklılık* vurgusuydu. Arap toplumu, Batı Marksizmi gibi komünizme varacak bir ideolojiyi uygulayamazdı. Çünkü Arap toplumunun yapısı farklıydı. Nitekim, 1943'te Eflak tarihsel materyalizme saldıran konferanslar veriyordu; komünizm karşıtlığı da bundan sonra devam etti.[22] Eflak'ın yavaş yavaş Marksizm'le olan "gevşek" bağlarını koparması, düşüncesini şekillendiren ikinci unsurun ağırlık kazanmasına yol açtı.

---

[20] Patrick Seale, **The Struggle For Syria**, New York, Oxford University Press, 1965, s.153.

[21] **Ibid.**, s.150.

[22] Gordon H. Torrey, "The Ba'th-Ideology and Practice," **The Middle East Journal**, Vol.23., No.4 (Autumn 1969), s.446.

Ulusu ezeli ve ebedi var kabul eden Alman milliyetçiliği, Husri'de olduğu gibi Eflak'da da önemli bir yer işgal ediyordu. Eflak, Herder'in her ulusun özel bir misyonu olduğu, bu misyonun uluslararası uyuma katkı sağlayacağı düşüncesinden etkilendi. Baas Partisi'nin 1947'de kabul edilen Tüzüğü'nün[23] üçüncü prensibinin ana başlığı "Arap ulusunun misyonu" olarak belirlenmişti. Bu prensip "Arap ulusunun ebedi bir misyonu vardır. Bu misyon tarihin farklı aşamalarında, kendini daima yeni ve birbirleriyle ilgili şekiller altında gösterir. İnsani değerlerin yenilenmesini, ilerlemenin hızlandırılmasını ve milletler arasındaki karşılıklı yardımların ve uyumun arttırılmasını amaçlar" şeklinde kaleme alınmıştı.[24] Buradaki "Arap ulusunun ebedi misyonu" kavramı Eflak'ın düşüncesinin ve Baasçı ideolojinin 19. yüzyıl Alman romantik milliyetçiliği ile olan bağını göstermektedir. Diğer yandan Baas ideolojisinin sac ayağından biri olan hürriyet düşüncesi sömürgecilikten topyekün bir kurtuluşu öngördüğü kadar bireysel kurtuluşu da öngördüğü için, Rousseau'nun birey ve milliyet vurgusundan esinlenmiş görünmektedir.[25] Eflak, ekonomik alanda sınıf savaşımının varlığını kabul etmesine rağmen determinizm ve materyalizmi reddediyordu. Bunda Parti'nin sınıfsal temelinin orta sınıf ve köylüler olması ve bizzat Suriye'nin geleneksel elitlerini hedef almasının etkisi vardır. Dolayısıyla ekonomik alana ilişkin sınıf analizi Baasçı düşüncede bir nebze kabul edilebilirdi. Eflak toplumsal ve ekonomik düzenin Marksist eleştirisini kabul et-

---

[23] Baas Partisi'nin 1947 yılında kabul edilen Tüzüğü'nün tam metni şu kaynakta yer almaktadır: Sylvia Haim (ed.), **Arab Nationalism: An Anthology**, Los Angeles, University of California Press, 1962, s.233-241.

[24] **Ibid.**, s.234.

[25] Binder, **op.cit.**, s.159.

mekle birlikte, Marksist düşüncenin uluslararası karakteri hakkında çekinceler taşıyordu.[26]

Bitar ise, bizzat siyaset içinde yer alması nedeniyle olsa gerek, Eflak gibi Arap milliyetçiliğini kuramsal açıdan geliştirmeye çalışmadı. 1946 yılında çıkarılmaya başlanan al-Ba'th adlı gazetede Eflak'la birlikte çalışsa da burada ön planda olan Eflak'tı. Yine aralarındaki en önemli ayrım Eflak sık sık sosyalizm hakkında yazılar yazarken, Bitar'ın bundan nadir olarak bahsetmesiydi. Buna paralel şekilde, Bitar kendisiyle yapılan son röportajda, Baas Partisi'nin doğduğu koşullarda toplumsal bir ideoloji oluşturmaktan çok, ortada duran bağımsızlık sorununa çözüm bulmak amacıyla temel sorunlarının milliyetçilik olduğunu, Arap sosyalizminin ise ancak sosyal adaleti sağlamada bir araç olarak görüldüğünü dile getiriyordu.[27] Eflak da Arap sosyalizmine araçsal bir rol atfediyordu; ama bu durum sosyalizmin tamamen gözardı edilmesine varmadı. Onun düşüncesine göre, Bitar'dan farklı olarak, bağımsızlığını yeni kazanan Suriye devletinin doğduğu toplumsal ve ekonomik yapı bunu gerektiriyordu. Hem sömürgecilerin nüfuzlarının kırılması bakımdan hem de ilerlemenin, modernleşmenin önünde engel teşkil edecek feodal kalıntıların tasfiyesi bakımından, sömürü ilişkilerine son verilmesi böyle bir toplumsal ve ekonomik yeniden yapılanma planıyla sağlanabilirdi.

Baas Partisi ideolojisinin yapılandırılmasında değil; ama iktidarı elde etme yollarının belirlenmesinde etkili olan kişi, Arap Sosyalist Partisi lideri Ekrem Hurani'ydi. Bir kere,

---

[26] Majid Khadduri, **Arab Contemporaries: the Role of Personalities in Politics**, Baltimore and London, The Johns Hopkins Universitey Press, 1973, s.214.

[27] Bitar **et al., op.cit.**, s.22.

Hama kökenli Hurani sayesinde kırsal kesimdeki köylülerin desteği sağlandı. Hurani'nin asıl amacı köylülerin, özellikle de Hama köylülerinin, toprak sahipleri karşısındaki özgürlüklerinin sağlanmasına ilişkindi.[28] İkincisi, Baas Partisi Hurani'nin orduyla olan ilişkilerinden özellikle 1961 sonrasında yararlandı.

Eflak'ın düşüncesinde ve Parti'nin Tüzüğü'nde ifade bulan ve kuruluş dönemindeki Baasçı düşüncenin temel taşlarını oluşturan milliyetçilik, hürriyet ve sosyalizm gibi kavramlar, yukarıda anlatılan teorik çerçeve içerisine oturtularak geliştirildi.

2. Baas Partisi İdeolojisinin Üç Önemli Unsuru

Eflak, Parti'nin üç amacını "birlik, hürriyet ve sosyalizm" olarak ilan etti ve temel sloganı "sonsuz misyonu olan Arap ulusu" olarak belirledi. 1940'larda hemen hemen bütün Arap ülkelerinin yabancı denetimi veya yabancı etkisi altında olmaları nedeniyle Baas Partisi'nin zamanlaması oldukça yerindeydi.[29] Eflak'a göre, Baas Partisi Arap milliyeçiliği ruhundan kaynaklanan ve Arap dünyasının uğradığı yozlaşmanın üstesinden gelmeye çalışan bir ideoloji temelinde devrimci bir hareketti.[30] Dolayısıyla Baas Partisi'nin ideolojisi, bağımsızlık sonrası dönemde Suriye'de ve genel olarak Arap dünyasında hakim olan Arap milliyetçiliği ve birleşik bir Arap devletinin kurulmasını; emperyalist müdahaleden, içerideki feodal kalıntılardan ve sömürge ülkelerle işbirliği yapan elitlerden kurtuluş anlamında hürriyetin sağlanmasını; yine sömürge döneminden kalan miras-

---

[28] David Roberts, **The Ba'th and the Creation of Modern Syria**, London and Sdyney, Crom Hell, 1987, s.36.

[29] Murat Rüzgar, "Ortadoğu ve Baas Partisi," **Birikim**, S.22 (Şubat 1991), s.20.

[30] Dawisha, "The Transnational Party...," s.62.

la ilgili olarak ekonomik atılımların Arap sosyalizmi ile gerçekleştirilmesini temel almaktaydı. Arap milliyetçiliği, hürriyet ve Arap sosyalizmi Baas Partisi'nin üçlü ideali olarak belirlendi ve bu üç önemli unsur 1947'deki Parti Tüzüğü'ne de yansıdı. Dolayısıyla Baasçı düşüncenin asıl ilkesi, Arap milliyetçiliği ile sosyalizmi ve sosyal reformları Marksist olmayan bir tarzda birleştirecek bir laik formül arayışıydı.[31] Her ne kadar Eflak, sosyalizmi milliyetçilikten ayırmanın mümkün olmadığını dile getirse de değerler merdiveninde Arap birliğinin sosyalizmden daha ileri olduğunu belirtmekteydi.[32]

Baas ideolojisi hem bölgede -daha da özelde Suriye'dehem de uluslararası alanda yaşanan bir dizi değişiklikle şekillendi. Geleneksel elitlerin Suriye siyasetindeki etkin konumlarının sarsılmaya başlaması, bununla eş zamanlı olarak alt tabakaların, orta sınıfların ve sınıfsal konumlarıyla etnik kimlikleri çakışan azınlıkların giderek artan rolü en önemli değişikliklerden biriydi. Diğer yandan bağımsızlığını kazanan yeni ülkelerde Batı'nın nüfuzunun yeniden kurulma olasılığına birleşme fikri ve Filistin'de İsrail Devleti'nin kurulma sürecine karşılık birlikte hareket edilmesi gerektiği düşüncesi Arap milliyetçiliğini hızlandıran nedenlerdi. Batı'da eğitim gören kişilerce bölgeye taşınan modernleşme olgusu, toplumsal ve ekonomik yapının değişimine ilişkin inancı da körüklemekteydi. Diğer yandan, İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemin yavaş yavaş iki kutupluluğa evrilmesi ve Sovyetler Birliği'nin kapita-

---

[31] Itamar Rabinovich, "Arap Siyasi Partileri: İdeoloji ve Etnisite," Milton J. Esman ve Itamar Rabinovich (ed.), **Orta Doğu'da Etnisite, Çoğulculuk ve Devlet**, çev. Zafer Avşar, İstanbul, Avesta Yayınları, 2004, s.223.

[32] Enver Abd-el Malik, **Çağdaş Arap Düşüncesi: Bağımsızlık, Sosyalizm**, çev. Adnan Cemil, y.y., Altın Kitaplar, 1971, s.301-302.

lizme karşı alternatif bir model oluşturma iddiası da özellikle Arap sosyalizmi fikrinin güçlenmesine katkıda bulundu. Her ne kadar Sovyetler Birliği'nin Üçüncü Dünya ve Orta Doğu'ya ilişkin politikası 1950'lere dek netlik kazanmadıysa da kapitalizm dışı bir toplumsal ve ekonomik düzen tasarımı olarak sosyalizm, Arap ülkelerine çekici gelmekteydi. 1956'da gerçekleşen 20. Kongre'de "sosyalizmde ayrı yollar" ilkesinin benimsenmesi ve Sovyet Birliği'nin giderek artan oranda bölgede yaşanan gelişmelere taraf olması, Orta Doğu ülkelerine hareket serbestisi sağlaması bakımından anlamlıydı. "Sosyalizme varmada ayrı yollar" ilkesi, Üçüncü Dünya'daki ulusal kurtuluş mücadelelerine verilecek desteğin temelini oluşturuyordu. Soğuk Savaş'ın en önemli mücadele alanlarından biri olan Orta Doğu ülkelerinin de bunun dışında kalması beklenemezdi.[33] Sovyet deneyiminin 20. yüzyıl tarihindeki en önemli etkilerinden biri ulusal kurtuluş mücadelerine örnek olmasıydı.

---

[33] Orta Doğu'nun çoğu milliyetçi hareketindeki ve Baas Partisi'ndeki sosyalizm söylemi, iki kutuplu dünya sisteminin ve dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin varlığıyla bir hedef olarak konumlandırılabiliyordu. Bununla birlikte Sovyetler Birliği'yle özdeşleşen Leninist parti örgütlenmesi Baas Partisi'nin yapılanmasını da etkilemişti. Baas Partisi 1946'da Suriye tam bağımsızlığını kazanana dek, bir yer altı örgütlenmesine doğru kayarken, 1950'lerde hücre sistemi temelinde yapılandı. Parti'nin örgütlenmesinde üç veya yedi üyeyi barındıran hücreler tabanda yer alıyordu. Hücre temelinde yapılanma Parti'nin üye sayısının artışına olanak tanıyordu. Hücrenin üstünde, üç veya beş hücereden oluşan fırkalar yer almaktaydı. Fırkaların etkinlik alanı köy, küçük bir şehir veya büyük bir mahalleyle sınırlıydı. İki veya daha fazla fırka ise şubeleri oluşturmaktaydı. Şube sekreteri daha üst kademelerle ilişki kurmadaki en önemli görevlilerden biriydi. Asgari iki şubeden ise "kol" oluşmaktaydı. Bunların hepsi de her bir ülkede Parti örgütlenmesinin temeli olan Bölgesel Kumandanlık'a bağlıydı. Bölgesel Kumandanlıklar ise, Parti'nin en üst organı Milli Komutanlık'a bağlıydılar. Parti, Sovyetler Birliği'ndeki demokratik merkeziyetçilik ilkesine göre karar almaktaydı. En alt kademedeki üyeler de fikirlerinin beyan edebilirler; fakat bir kere karar alındıktan sonra bunu tersine çeviremezlerdi. Parti'nin örgütlenmesine ilişkin bkz: Jaber, **op.cit.**, s.167-174.

Sovyet deneyimi bölge ülkelerine örnek oluşturduysa ve 1950'lerden sonra Arap sosyalizmi fikrinin giderek artan oranda taraftar bulmasına olanak sağladıysa da Baas Partisi, geçmişteki sömürge konumundan kaynaklı olarak, dış politikasının temelini tarafsızlık olarak belirlemiştir. Ancak 1955'te Mısır'ın Çekoslavakya üzerinden Sovyetler Birliği ile silah antlaşması imzalaması ve bundan sonra bölgede meydana gelen olaylar (Süveyş Krizi, Bağdat Paktı, 1967 ve 1973 Savaşları gibi) Arap ülkelerinin çoğunun Batı'yla değil Doğu Bloku'yla ilişkide olduklarını gösteriyordu. Nitekim, Mısır ve Sovyetler Birliği ilişkileri gayet sıcakken Mısır-Suriye birleşmesi gerçekleşmişti. Baas Partisi, dış politika önceliğini tarafsızlık olarak belirlese de tarih bunu değişikliğe uğratacak şekilde ilerledi. Nitekim, Esad Camp David'de Mısır'ın İsrail'le anlaşmasının ardından Sovyetler Birliği'nin bölgedeki en önemli müttefiklerinden biri haline gelmiştir.

Parti'nin ortaya çıktığı koşullara değindikten sonra, Baasçı ideolojinin üç temel şiarını ele alabiliriz.

a. Arap Milliyetçiliği (Birlik)

Baasçı düşüncede formüle edilen Arap milliyetçiliği başat ideoloji olmakla birlikte sosyalist söylemden etkilenmiş ve bu söylemi Arap toplumunun kültürel yapısına uyarlamaya çalışmıştı. Ancak "birlik, hürriyet ve sosyalizm" üçlemesi arasında hiyerarşik bir durum da söz konusuydu. Baas Partisi ideolojisinin en önemli unsuru Arap milliyetçiliğiydi. Önce emperyalistlere karşı mücadele sonra da Araplar arasında sağlanan birlikle, Arap milliyetçiliği gerçekleşmiş olacaktı. Arap milliyetçilği ile bağımlı ilişkileri olan hürriyet ve Arap sosyalizmi ise ancak tali unsurlardı. Arap devletleri, birliği gerçekleş-

tirmeksizin toplumsal ve ekonomik yapılanmayı yeniden örgütleyecek olan Arap sosyalizmi safhasına geçemeyeceklerdi. Çünkü "sosyalizm bedense milliyetçilik ruhtu."[34] 1950'lerin ortasında Baas Partisi'nin sosyalizme kaymasına rağmen, erken dönem Baasçı düşüncedeki temel ilke varlığını korudu. İdeolojik yapılanmaya ilişkin en keskin dönüş, farklı rotalara da olsa, 1966 ve 1970 yıllarında gerçekleşti. Arap milliyetçiliğinin yükselişe geçtiği dönemde anlamlı olan bu talep, daha sonra değinileceği üzere, Mısır'la gerçekleştirilen birliğin çöküşünün ardından "önce sosyalizm sonra birlik" talep edecek neo-Baas'ın doğmasına yol açtı.

Eflak, yukarıda da değinildiği gibi, benimsediği metodoloji itibariyle Arap ulusunu tarihsel ilerlemenin belli bir aşamasında ortaya çıkmış bir unsur olarak ele almıyordu. O, daha çok Arapların varlığını, götürebileceği en uzak tarihte konumlandırma çabasındaydı. Dolayısıyla Muhammed peygamber dönemi, Eflak'ın ulus kavramsallaştırmasında işlevsel bir role sahipti. Eflak'a göre, Muhammed peygamberin bütün çabası bir Arap ulusu yaratabilmekti. Hatta Muhammed peygamberden önce de var olan "şanlı Arap geçmişi"nin Baas Partisi'yle ve Arap birliğinin sağlanmasıyla yeniden kazanılacağına ilişkin temel bir görüşe sahipti. Eflak, Muhammed peygamber ile Arap ulusu arasında bağlantı kurarak, ulus-devletleşme sürecinde kritik önemi olan "tarihin pragmatik olarak yeniden kurgulanması"na hizmet etmekteydi. Buradaki diğer amaç da milliyetçi söylemin sekülerleşmesine bağlı olarak İslam'la olan bağların koparılmasına içkindi. Eflak'a göre, Muhammed peygamberin Arap milliyetçiliğiyle olan bağı, mikrokozmos ile makrokozmos

[34] Scale, **op.cit.**, s.154.

ilişkisine çok yakındı: Maddeyi aşacak ruh potansiyeline sahip olan Arapçılık'tır; İslam ise, Arap düşüncesi içerisinde sadece bir andır ve bugünün bozulmuş İslam'ı salt siyaseti aşan Arap milliyetçiliği statüsüne yükseltilmelidir.[35] Diğer yandan Muhammed peygamberi "ümmet"in değil, "ulus"un kurucusu olarak tanımlaması, Arapların bin beş yüzyıl önce bir devlet yapılanması deneyimledikleri ve şimdi gerekenin de buna geri dönülmesi olduğu şeklindeki bir fikrin oluşumuna zemin hazırlıyordu. Burada döngüsel tarih anlayışının izlerine rastlanmaktadır. Diğer yandan kendisi Ortodoks Hıristiyan olan Eflak'a göre, Arap milliyetçisi olmak için Müslüman olmak gerekmiyordu; Eflak İslam'ı Arap milliyetçiliğinin içerimlerinden biri, bir kültür öğesi olarak görüyordu.[36] Arap ulusu, büyük bir tarihsel deneyimle, İslam dininin Muhammed peygamber tarafından yaratılması ile bu dini cisimleştiren toplum tarafından oluşturulmuştu ve bu deneyim sadece Müslüman Araplara değil, onu benimseyen ve dünyada "özel bir misyona," bağımsızlık ve birlik hakkına sahip olma iddialarının temeli olarak gören bütün Araplara aitti.[37] Bu algılayış, Müslümanlık temelinde kurgulanmış bir Arap milliyetçiliğinin bu coğrafyadaki Müslüman olmayan Arapları hareket dışı bırakmamak amacını taşıyordu. Çünkü Arap milliyetçiliğinin erken döneminde Hıristiyan Arapların düşünsel katkıları da mevcuttu. Hıristiyan Arapların 20. yüzyıl başına dek Arap uyanışının İslamî karakterine ilişkin

---

[35] Aziz Al-Azmeh, **İslamlar ve Modernite**ler, çev. Elçin Gen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.130'dan: Michel Aflaq, **Fi Sebili'l-Ba's**, Beyrut, 1959, s.52-91.

[36] Derek Hopwood, **Syria, 1945–1986: Politics and Society**, Boston, Unwin Hyman, 1988, s.88.

[37] Albert Hourani, **Arap Halkları Tarihi**, çev. Yavuz Alogan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s.467.

muhalefetleri, Arap milliyetçiliğinin "modern" anlamda tanımlanmasına olanak sağlamıştı.[38] Temel sorunu Arap dünyasındaki bölünmüşlüğü ortadan kaldırmak olan Baas için, bunu körükleyecek etkenleri ortadan kaldırmak gerekliydi. Bu anlamda Eflak, sınıf savaşımını kabul etmeyerek, Arap sosyalizmini bunun dışında tanımladığı gibi, bölünmüşlüğü arttıracağı endişesiyle din ya da mezhep farklılıklarını söylem düzeyinde de olsa ortadan kaldırmaya çalıştı. Eflak' a göre, dinleri ve mezhepleri farklı da olsa tek bir Arap ulusu vardı; sadece bu ulus sömürgecilik ve emperyalizm tarafından zorla bölünmüştü.[39] Arapların yapması gereken ise "Araplık" temelinde tanımlanan bu hareket ile birleşmeye giden yolu açmaktı.

Eflak, milliyetçiliği tanımlarken muğlak kavramlara da başvuruyordu. İdeolojisini, Batı düşüncesinin aksine soyut kavramlarla değil, Arap dünyasına özgü somut olaylardan yola çıkarak kurmak amacındaki Eflak, milliyetçiliği her şeyden önce bireyi ailesine bağlayan sevgiyle eş değerde tanımlıyordu; çünkü vatan bireyin ait olduğu en büyük ev ve ulus da yine bireyin ait olduğu en büyük aileydi.[40] Fakat elbette bu muğlaklık da bir işleve sahipti. Arap milliyetçiliğinin gerçekleşmesindeki ilk adım Arap ulusu fikrinin sevgi ve anlayışla oluşturulması, ikinci adım ise siyasal ve toplumsal bir sistemle bunun yapılandırılmasıydı. Aslında bu vurgu, Eflak'la özdeşleşmiş Baasçı milliyetçilik anlayışının popülist tarafını da ortaya koy-

---

[38] Henry Siegman, "Arab Unity and Disunity," **The Middle East Journal**, Vol. 16., No.1 (Winter 1962), s.58.

[39] Davişa, **Arap Milliyetçiliği Zaferden...**, s.138.

[40] Mişel Eflak'ın "Fi Sabil al-Ba'th" adlı eserinden kısa bir alıntı, Sylvia Haim'in derlediği bir kitapta yer almaktadır. Bkz: Haim, **op.cit.**, s.242-243.

maktaydı. Arap milliyetçiliğine bağlı olmak sadece vatanını sevmekle eş tutulunca, bütün kitlelere hitap edecek bir hal alıyordu. Baas Partisi'nin içinde yapılandığı dönem faşizmin ve özellikle Nazizm'in yükselişe geçtiği bir dönemdi. Rouleau, Baasçı düşünce ile faşist ideolojilerin benzerliğine işaret etse de[41] Eflak ve Baas'ın milliyetçilik anlayışı ırkçılığa kaymıyor; Eflak milleti ırk temelinde tanımlamıyordu.

Diğer yandan, Sati el-Husri gibi Eflak da Arap milletini dil temelinde tanımlıyordu. Ona göre, Arap olmak Arapça konuşmakla ilgiliydi. Bu düşünce köklerini 19. yüzyılın ikinci yarısında Orta Doğu'ya ulaşan "matbuat kapitalizmi"nin etkisiyle yükselişe geçen Arapça'nın edebi uyanışı temelinde şekillenen "Arap Rönesansı"nın (nahda) inşasından almaktaydı. Ne zaman ki Osmanlı İmparatorluğu, devletin resmi dilini Türkçe olarak belirledi, Araplar için de Arapça'nın ön plana çıkarılması bir iktidar dili yaratabilmenin ön koşulu haline geldi.

b. Hürriyet

Baas ideolojisindeki hürriyet kavramı ifade, inanç, seçme ve seçilme özgürlükleri gibi hem bireysel özgürlüğe hem de sömürgeciliğe karşı verilecek ulusal bağımsızlığa göndermede bulunuyordu.[42] Bireysel özgürlükle kastedilen, demokratik özgürlüklerin sağlanmasıydı. Fakat Baasçı düşüncedeki hürriyet kavramı doğrudan birleşik Arap devletinin oluşumuna giden süreçte önemli köşe taşlarından biri olduğu için, liberalizmdeki gibi bireyi öne çıkaran bir anlayıştan kaynaklanmadı. Aksine emperyalizm karşıtı mücadele kolektif bir eylem gerektirdiğin-

---

[41] Rouleau, **op.cit.**, s.55.

[42] Seale, **op.cit.**, s.154.

den vurgu bireye değil, daha çok ulusaydı. Hürriyet, Arap birliğinin önündeki bütün engelleri bertaraf etmek anlamına geliyor ve bağımsızlıkla eş anlamlı olarak kullanılıyordu.

Sömürgeciliğe karşı verilecek mücadele, emperyalistlerle işbirliği içinde olan kesimleri ve feodal yapıları da kapsıyordu. Feodal yapıların tasfiyesi, ileride değinileceği üzere, Baas Partisi'nin sınıfsal tabanını oluşturan önemli unsurlardan biri olan kırsal kesimden gelenlerin ve köylülerin taleplerine cevap vermekteydi. Ayrıca Baas'a göre modernleşmenin sağlanabilmesi için, bu feodal yapıların tasfiyesi ve devlet eliyle bir kalkınma şarttı.

Baasçı düşüncedeki hürriyet ideali, bireysel ya da ulusal düzeyde olsun, Arap birliği gerçekleştirilmedikçe başarılamazdı; çünkü her ülke yabancı egemenliğine karşı tek başına direnemese de hep beraber karşı koyabilirdi.[43] Dolayısıyla hürriyet, Arap milliyetçiliği ile doğrudan bağlantılı, birleşik Arap devletinin kuruluşuna giden yolda önemli köşe taşlarından biriydi.

c. Arap Sosyalizmi

Baasçı düşücedeki en önemli unsurlardan bir diğeri de Arap sosyalizmiydi. Arap sosyalizmi düşüncesinin bu coğrafyadaki ekonomik ve toplumsal sorunlara ilişkin çözüm getirme çabaları, 19. yüzyıl sonunda yoğunluk kazanan özellikle Hıristiyan Arap entellektüellerinin yazılarında yer almaya başladı.[44]

---

[43] Majid Khadduri, **Political Trends in the Arab World**, Westport Connecticut, Greenwood Press, 1970, s.157'den: Mişel Eflak, **Fi Sabil al-Ba'th**, s.193-97, 198-206, 207-11, 219-23.

[44] Suriye'de ve Arap dünyasında sosyalizm düşüncesinin Hıristiyan Araplar tarfından dile getirilmesinin temelleri Suriye'de Osmanlı İmparatorluğu yönetimi sona erene dek Müslüman hakimiyetinin olması; ama I. Dünya Savaşı'ndan sonra bölgede Batı

Baas Partisi'nin ideolojisinin sac ayaklarından biri olan Arap sosyalizmi de bu dönemde yapılandırılan sosyalizm düşüncesinin izlerini taşıdı.

Baas Partisi'nin kurguladığı sosyalist düşünce, erken dönem Arap sosyalizmiyle paralel olarak, Marksist literatürdeki kullanımından farklı anlamlar taşıyordu. Eflak'ın milliyetçilik ile senteze sokmak istediği sosyalizm, kendisinin vurguladığı gibi, özel bir tür sosyalizmdi. Bu tarz Arap sosyalizmi Marksist düşünce ile ortak paydaya sahip değildi.[45] Baas Partisi'nin Arap sosyalizminin Batı'daki sosyalist anlayıştan farklılık temelinde kurgulamasının nedenleri vardı. Bir kere, daha önce de değinildiği gibi, sömürgeci geçmişi olan Batı'yla bağlarını koparabilmek ve buradaki sömürgecilerle işbirliği içindeki kalıntıları tasfiye edebilmek için Arap entellektüelleri Arap sosyalizminin farklı olduğuna değiniyorlardı; savundukları sosyalist sistem - Batı'dan ithal edilmeksizin- bu coğrafyanın toplumsal ve ekonomik koşullarından doğacaktı.

İkincisi, Baas sosyalizmi –komünist sistemdeki sosyalizmin aksine- kendisini bütün vatandaşlar arasındaki eşitliği ve adaleti sağlamaya adayacak, üretim ilişkilerinde devrim yarata-

---

nüfuzunun artmasıyla ortaya çıkan değişimde yatıyordu. Diğer yandan 20. yüzyılın başlarından itibaren Filistin'e göç eden Yahudiler'in de beraberlerinde getirdikleri sosyalizm düşüncesinden etkilenmişlerdi. Osmanlı İmparatorluğu hakimiyetindeyken sahip olamadıkları haklara kavuşmanın yolu Hıristiyan Araplar için hem Arap soyalizminden hem de seküler milliyetçilikten geçiyordu. Arap sosyalizminin doğuşu ve gelişimi konusunda bkz: Donald M. Reid, "The Syrian Christians and Early Socialism in the Arab World," **International Journal of Middle East Studies**, Vol.5., No.2 (April 1974), s.177-193. ve Malcolm H. Kerr, "Notes on the Background of Arab Socialist Thought," **Journal of Contemporary History**, Vol.3., No.3 (July 1968), s. 145-159.

[45] Tibi, op.cit., s.292.

cak şekilde bir ekonomik yeniden yapılanmayı gerçekleştirmekle sınırlandırmıştı.[46] Eflak ve Bitar'a göre, Marksizm Arap ulusal sorunlarına cevap vermiyordu; ancak Marksist olmayan tarzda bir sosyalizm kurgulaması Arap dünyasının taleplerini karşılayabilirdi.[47] Çünkü Ortodoks Marksizm'in milliyetçiliği göz önüne almaması ve analizlerini ekonomi üzerinden yapması Baas Partisi'nin ideolojisine uygun değildi. Baasçılara göre, Batı'daki ekonomik ve toplumsal gelişmeyi veri alıp bunun üzerinden analiz yapan Marksizm, Arap dünyasındaki bağımsızlık mücadelesi ve sömürü düzeniyle ilgili ulusal sorunu çözebilecek bir yetkinlikte değildi. Sosyalizm çöküşten bireyi kurtararak, sömürüyü engelleyerek, minimum yaşam standardını yaratarak bireysel gelişimin önündeki engelleri ve Arap ulusu misyonunu sağlayacaktı.[48]

Üçüncüsü, Baas Partisi'nin savunduğu sosyalizm sömürüye karşı mücadelede bireyler arasındaki işbirliğine ve sonrasında sağlanacak olan adalet kavramına dayanıyordu. Arap milliyetçiliğiyle iç içe geçmiş olarak temellendirilen bu ideoloji, bu durumda Marksist düşüncenin çatısı olan sınıf savaşımına dayanamazdı. Çünkü Baas iddia ettiği gibi Batı tarafından suni olarak yaratılmış, "parçalanmış"[49] bir Arap dünyasının birleşti-

---

[46] Mişel Eflak'ın "Fi Sabil al-Ba'th" adlı eserinden alıntılanan makale için bkz: Michel Aflaq, "The Socialist Ideology of the Ba'th," Kemal Karpat (ed.), **Political and Social Thought in the Contemporary Middle East**, New York, Frederick A. Praeger Publishers, 1968, s.190.

[47] Khadduri, **Political Trends in....** s.154-156.

[48] **Ibid.**, s.156-157.

[49] Gerçekten de bölge Fransız ve İngiliz mandaları döneminde uygulanan "böl ve yönet" politikaları gereği bütünlüklü bir yapı sergileyemez duruma gelmişti. "Böl ve yönet" politikası, elbette ki manda yönetimleri için yükselişe geçen Arap milliyetçiliğini engelleme, bölgeyi daha rahat kontrol altında tutabilme açısından gayet

rilmesini savunurken, sınıf savaşımının varlığını kabul etse ve bunun üzerinden siyasetini geliştirse varolan/yaratılmış olan bölünmüşlüğü arttırmış olacaktı. Bu tarz bir sosyalizm, sınıf savaşımı yerine sınıflar arası bir işbirliği tahayyül ettiği için, şüphesiz Batı düşüncesinin ürünü olan sosyalizm ve komünizmden farklıydı.

Dördüncüsü, Baas Partisi'nin savunduğu Arap sosyalizmi, komünizmin ya da Batı sosyalizminin uluslararası karakterine de karşıydı. Bunda özellikle Batı egemenliğinin yerine Sovyetler Birliği sisteminin geçebileceği düşüncesinin payı vardı. Komintern'in feshinden sonra Sovyetler Birliği'nin komünizme ilişkin yeni propaganda teknikleri Arap dünyasındaki komünist partilerin hareket sahasını genişletti. Onların milliyetçi partilerle işbirliği yapabilmelerinin yolunu açtı.[50] Komünistlerle milliyetçiler arasındaki anlaşmazlık noktası, komünist ideolojinin uluslararası karakterine ilişkindi ve milliyetçiler komünistleri anti-emperyalist oldukları için destekliyordu. Bu işbirliği ise, Baasçılarla komünistler arasındaki iktidar mücadelesiyle son buldu.

Son olarak, Baas sosyalizmi ekonomik determinizmin Marksist doktrinine karşı çıkmakta; tarihi, sadece ekonomiyle (altyapıyla) açıklamaya çalışmanın Arapların "çok değer verdikleri manevi değerler"i hiçe saymak demek olacağını iddia etmekteydi. Marksistler sosyalizmin diyalektik materyalizmin kaçınılmaz bir neticesi olduğuna inanırken, Baas ideolojisi sos-

---

işlevseldi. Nitekim, Suriye Fransız mandası altındayken dört ayrı idari bölgeye ayrılmıştı. Bu yüzden de Baas Partisi bu bölünmüşlüğü arttıracağını ve Arap milliyetçiliğinin önünde engel teşkil edeceğini düşündüğü her şeye karşıydı.

[50] Khadduri, **Political Trends in....**, s.150.

yalizmin halk çoğunluğunun ikna edilebilmesi sonucu doğacağını, keza sosyalizmin toplumda duyulan manevi ve adil bir düzen ihtiyacına cevap vereceğini dile getiriyordu.[51]

Baas Partisi'nin Arap sosyalizmini ideolojisinin olmazsa olmaz üç unsurundan biri olarak benimsemesi, hem ülkenin hem de coğrafyanın sömürgeci geçmişiyle ilgiliydi. Suriye gibi ülkelerde uluslararası kapitalizme karşı alternatif bir kalkınma modeli olarak devlet kapitalizminin benimsenmesi söz konusu oldu. Bunda elbette ki Orta Doğu devletlerinde ve Suriye'de de burjuvazinin ya da milli burjuvazinin olmadığından hareketle modernleşmeyi sağlayacakların askeri bürokrasi olarak görülmesinin ve Suriye siyasetinin ilerleyen tarihlerinin asker-küçük burjuvazi işbirliğiyle belirlenmesinin etkisi vardı. Bu da Orta Doğu'da ve Suriye'de orta sınıfın zayıflığının –ki Baas Partisi'nin itici gücü küçük burjuvazi ya da orta sınıftı- ve askeri bürokrasiyle işbirliği yapmaksızın iktidara gelemeyeceğinin göstergesiydi.[52] Bu ülkelere hakim pretoryen yapının etkisiyle, uluslararası kapitalizme kapalı, içe dönük ekonomi politikaların uygulanabileceği koşulları yaratacak bir devlet eliyle kalkınma modeli arayışı gelişti. Arap sosyalizminin Baas'a özgü kullanımı ülkenin hem içsel koşullarına hem de uluslararası sistemdeki duruma uygundu. Sosyalizm düşüncesinin Arap dünyasında taraftar bulmasında İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya sisteminde meydana gelen değişikliğin de etkisi bulunmaktaydı. 1945'ten sonra Sovyetler Birliği'nin etkilerine, İngiltere'de İşçi

---

[51] Jaber, **op.cit.**, s.127.

[52] Amos Perlmutter, "The Practorian State and the Practorian Army: Towards a Taxonomy of Civil-Military Relations in Developing Polities," **Comparative Politics**, Vol.1., No.3 (April 1969), s.387.

Partisi iktidarına ve ABD'de refah devletini desteklenmesine bağlı olarak sosyalizm olmasa bile sosyal adalet ilkesi Arap dünyasında da popüler hale geldi.[53] Kaynakların hükümet tarafından toplumun çıkarı için denetlenmesi, devlet mülkiyeti, üretimin yönlendirilmesi ve sosyal hizmetlerin gerçekleştirilmesi gibi Arap sosyalizmi başlığı altında temellendirilen düşüncelerin yaygınlık kazanmasında ve bunların Baas Partisi yönetimi devraldığı anda pratiğe geçirileceğine ilişkin söylemin yerleşmesinde, uluslararası alanda yaşanan değişikliklerin etkisi vardı. Parti'nin kuruluşunda kısmen; ama 1950'lerde artan sosyal devlet talebi ve bununla bağlantılı olarak yükselen Arap sosyalizmi uygulamaları gücünü uluslararası sistemde yaşanan değişimlerden almaktaydı. Batı Avrupa'da sosyalist ve komünist partilerin güçlenmesi, Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Bloku'nun uluslararası alanda artan etkisi, Çin'de Komünist Parti iktidarı, Asya'nın bağımsızlığını yeni kazanmış çoğu ülkesinde iktidarda olan partilerin programlarında sosyalist ve milliyetçi düşüncelerin bir arada yer almasının etkileri[54] kendisini Orta Doğu'da da hissettirdi.

1950'lerden itibaren Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'ya ilgisinin artması bu söylemi daha da gerçekçi hale getirdi. Diğer yandan Baasçılar yeniden yapılandırmayı planladıkları ülkelerinde ve Arap coğrafyasında, sömürge devletlerle ilişki içindeki geleneksel elitleri ve büyük toprak sahiplerini ancak millileştirme ve toprak reformu gibi politikalarla tasfiye edebileceklerini düşünüyorlardı. Amacı komünist bir toplum yaratmak olma-

---

[53] Nabil M. Kaylani, "The Rise of the Ba'th, 1940-1958," **International Journal of Middle East Studies**, Vol.3., No.1 (January 1972), s.6.

[54] Hourani, **Arap Halkları Tarihi**, s.464.

yan Baas için temel sorun, yeni gelişen orta sınıfın – gerektiğinde köylülerle gerektiğinde de orduyla işbirliği yaparak- toplumsal ve ekonomik sistemdeki payının arttırılmasıydı.

Arap sosyalizminin, milliyetçiliğin yükselmekte olduğu yıllarda, yani özellikle 1950'lerde (Arap Sosyalist Partisi'yle bir sola dönüş yaşansa da) ikincil önemde olduğunu ama neo-Baas iktidarıyla bunun değiştirilmesinin mücadelesine girildiğini unutmamak gerekir. Birlik, sosyalizme ulaşılmadan önce gerekli olan bir şeydi. Bitar'a göre, Arap ülkelerinin birleşmeden, teker teker gerçek toplumsal ve ekonomik kalkınmayı sağlayamacakları ortadaydı.[55] 1960'ların başında Mısır'la gerçekleştirilen birlik başarısızlığa uğrayınca, Baas Partisi'nin radikal kanadı önce bütün Arap devletlerinde sosyalist bir yapılanmayla ekonomik ve toplumsal düzenin inşası, sonra birliğin gerçekleştirilmesi fikrini ortaya attı.

Eflak sosyalizmi sadece hızlı üretim için değil, hayatın zenginliğini arttırmak için de istiyordu; sosyalizmi "hayatın dini" olarak algılıyordu. Eflak'taki Arap sosyalizmi anlayışı, Arap milliyetçiliğine giden süreçte sadece bir araçtı. Arap sosyalizminin kurgulanması hem dönemin konjonktürüne uygundu; hem de Baas Partisi'nin sınıfsal tabanının taleplerini karşılayabilecek ve Suriye'deki geleneksel yapıları bertaraf edebilecek bir amaca hizmet edebilirdi. Sosyalizm, bireyin çöküşten özgürleşmeye ulaşma girişimini hedeflemekteydi.

---

[55] Jaber, op.cit., s.122.

ç. İdeolojik Yapılanmanın Parti Tüzüğü'ndeki Yeri

Bu Kongre'de, altı bölüm ve seksen maddeden oluşan Parti Tüzüğü'nün kabul edilmesiyle Baas Partisi'nin ideolojik temelleri açıkça ortaya kondu. Baas Partisi'nin ideolojisi 1947'de gerçekleştirilen Parti Kongresi'nde kabul edilen Parti Tüzüğü'nde ve Eflak'ın yazılarında formüle edildi. Baas doktrinin özü modern toplumsal programlı Arap milliyetçiliği, özel mülkiyete dokunulmaksızın gerçekleştirilecek millileştirme ve toprak reformuyla sınırlı Arap sosyalizmi, dış politikada Doğu ve Batı bloklarından hiç birine dahil olmama yani tarafsızlık olarak belirlendi.[56]

Baas Partisi'nin ideologları tarafından formüle edilen Arap milliyetçiliği, hürriyet ve Arap sosyalizmi kavramları Parti Tüzüğü'nde de yer almaktaydı. Özellikle Baas ideolojisindeki Arap milliyetçiliğinin baskın rolü Parti Tüzüğü'nde de görülmekteydi. Tüzüğün Ana İlkeleri başlıklı bölümünün üçüncü prensibine göre Araplar sadece bir millet değil, "ezeli ve ebedi misyonu olan" çok özel bir milletti.[57] Buradaki "ezeli ve ebedi misyon" kavramsallaştırması, ki Eflak'ın düşüncesinde de önemli bir yer işgal etmekteydi, milleti tarihsel sürecin dışında tanımlayan ve köklerini götürülebilecek en eski tarihte arayan Alman milliyetçiliği tanımından esinlenmişti. "Ezeli ve ebedi misyon" kavramı somut bir şeye tekabül etmekten çok bir muğlaklık taşıyormuş gibi görünse de aslında bu kavramın göndermesi Arapların 13. yüzyıla dek bilimin ve kültürün beşiği olduklarına ve bu kaybettikleri uygarlık seviyesine şimdi yeniden

---

[56] Avraham Ben-Tzur, "The Neo-Ba'th Party of Syria,"**Journal of Contemporary History**, Vol.3., No.3 (July 1968), s.161.

[57] Haim, **op.cit.**, s.234.

yükselebilecekleri fikrine ilişkindi. Eflak'ın düşüncesine içkin döngüsel tarih anlayışı da burada kendini gösteriyordu. Amaç, İslam'la veya İslam öncesinde Arap dünyasının kazanmış olduğu zaferlere geri dönüşün gerçekleştirilebileceğini yani tarihin tekerrür edeceğini ortaya koyabilmekti.

Baas Partisi Tüzüğü'nün Ana İlkeler başlıklı bölümünün ilk prensibi, Arap anavatanının "bölünemez ekonomik ve sosyal bir birlik" olduğunu dile getiriyordu.[58] İkinci ilke "Arap ulusu, kültürel bir birlik oluşturur. Araplar arasında doğacak anlaşmazlıklar geçici ve önemsizdir. Arap bilincinin uyanmasıyla hepsi ortadan kalkacaktır" diyerek şimdi (yani 1947'de) var olan bölünmüşlüğün suni bir bölünme olduğuna, Arap birliğiyle bunun aşılacağına işaret ediyordu. Burada gizli bir emperyalizm karşıtlığı da vardı. Arap dünyasının sınırları Arapların istekleriyle değil emperyalistlerce çizilmişti. Geçmişte birlikte yaşayan ama zorla birbirinden koparılan Arap dünyasının yeniden birleşmesi, Baas Partisi'nin temel hedefiydi.

Baas Partisi, Tüzüğün 10. maddesinde "Arap kimdir?" sorusuna cevap veriyordu: "Arapça konuşan, Arap topraklarında yaşayan ve Arap hayatını benimsedikten sonra Arap ulusundan olduğuna inanan kimseye Arap denir."[59] Parti, Araplığı Husri'nin ve Eflak'ın analizlerine benzer şekilde dil temelinde tanımlıyordu. Ulus-devletleşme süreçlerinin temel karakteristiği olan dile vurgu Baas düşüncesinde de kendini göstermişti. Ayrıca, bu tanımlama yine ırkçılığa varacak bir anlayışın da önüne geçmekteydi. Kişinin Arap hayatını benimsemesi, Arap ulusun-

---

[58] **Ibid.**, s.233.

[59] **Ibid.**, s.236.

dan olduğuna inanması ve elbette ki Arapça konuşması temel kriterdi. Diğer yandan, Araplık'ın bu kadar açık uçlu tanımlanması hareketin alanının geniş tutulmaya çalışılmasıyla ilgiliydi. Müslümanlığı temel almaksızın yapılan bu tanım, hareketin sekülerliğinden kaynaklandı.

Kurulacak devlet hürriyeti garanti altına alan, Arap sosyalizmi olarak adlandırılan sosyal adalet ve ekonomik reformları sürdüren demokratik parlamenter sisteme sahip olacaktı.[60] Baas Partisi Tüzüğü'nün 14. maddesi birleşik Arap devletinin rejimini ortaya koymaktaydı: "Arap Devleti'nin yönetimi, anayasal parlamenter rejim olacak, yürütme gücü doğrudan halk tarafından seçilen yasa koyucuya karşı sorumlu olacaktır."[61] Ancak Tüzük'te yer alan ibare, Baas Partisi'nin ilerleyen yıllarında seçimle iş başına gelmesinin zor olduğunu görerek yer altı örgütlenmesine gitmesine ve orduyla ilişki içinde darbeyle iktidara gelme yolunu seçmesine bağlı olarak zamanla terk edildi. Bu, hem demokratikleşmeyi sağlayacak alt yapının olmaması hem de modernleşmenin aracı olarak ordunun görülmesiyle ilgiliydi. Diğer yandan Baas için öncelikli hedef Suriye'de ya da Arap toplumunda demokrasinin imarı değil, Arap milliyetçiliğinin/birliğinin sağlanabilmesiydi. Demokrasi, ancak iktidara gelindikten sonraki süreçte düşünülecek/düşünülmesi gereken, dolayısıyla aciliyet gerektirmeyen bir sorundu.

Baas Partisi Tüzüğü'nün 4. maddesinde "Arap Baas Partisi sosyalist bir partidir. Sosyalizmin, bizzat Arap milliyetçiliğinin derinliklerinden kaynaklanan bir zorunluluk olduğuna

---

[60] Itamar Rabinovich, **Syria Under the Ba'th, 1963-1966: The Army-Party Symbiosis**, Jerusalem, Israel University Press, 1972, s.10.

[61] Haim, **op.cit.**, s.236.

inanır. Aslında sosyalizm Arap milletinin imkanlarını gerçekleştirecek, milletin maddi ve manevi alanda kalkınmasını sağlayacak olan dehasının gelişiminde yardımcı olacak ideal toplumsal düzeni oluşturur. Üyeleri arasına güvene dayalı bir kardeşliğin kurulmasını sağlar"[62] denilmesi ve böyle muğlak bir tanımlamanın yapılması Eflak'ın soyut teorilere olan karşıtlığıyla örtüşmekteydi. Madde, yeni bir toplumsal düzen oluşturmaktan söz ederken, bunu Arap milliyetçiliğinin gerçekleştirilmesinde araç olarak görüyordu. Bu muğlaklık Parti'nin Ekonomik Politikası'nın belirlendiği 26.-37. maddeler arasındaki kararlarda da görülmekteydi. Bu maddeler, varolan durumda gelir dağılımının eşit olmadığına, yeniden bir gelir dağılımı yapılması gerektiğine; özel sektörün elindeki bir işletmenin devlet tarafından yönetileceğine değinirken, özel mülkiyeti bir hak olarak tanımlıyordu. Dolayısıyla yukarıda çizilen çerçeveye uygun olarak, burada Baas sosyalizminin Batı sosyalizminden farklılığı göz çarpmaktadır. Baas Partisi'nin buradaki tutumu, yani devletleştirme temelinde bir sosyalizm algılayışı, dayandığı sınıfsal temellerinden kaynaklanmaktaydı. Zaten devrim ve sosyalizm Suriye gibi ülkelerde teorik temellere sahip değildi; fakat pragmatik olarak değişik siyasal ve ekonomik yapıların içinde gelişmişti.[63]

Parti Tüzüğü'nün 6. maddesi Baas Partisi'nin devrimciliğini ele alıyordu: "Baas Partisi, devrimci bir partidir. Arap

---

[62] **Ibid...**, s.234.

[63] Sharabi, Orta Doğu'daki devletleri devrimciler, monarşiler (anti-devrimciler) ve ara gruptakiler olarak ayırmaktadır. Arap milliyetçiliği ve Arap sosyalizmi temelli bir ideolojiye sahip olan devrimci devletler Mısır, Cezayir, Suriye, Irak; monarşiler Suudi Arabistan, Ürdün, Libya, Fas gibi devletler; ara gruptakiler ise Lübnan, Yemen, Kuveyt, Sudan, Tunus gibi devletler olarak sınıflandırılmıştır. Bkz: Sharabi, **op.cit.** s.67.

milliyetçiliğinin yeniden doğuşunun ya da sosyalizmin inşasının devrim ve mücadele yolları kullanılmaksızın gerçekleştirilemeyeceğine inanır."[64] Bu maddeden de anlaşılabileceği gibi, devrim Arap milliyetçiliğinin ve Arap sosyalizminin başarılmasındaki temel yöntem olarak görünmekteydi. Ancak Baas Partisi'nin anladığı devrim, kuşkusuz, Marksist devrim anlayışına denk düşmüyordu. Böyle bir devrimcilik tanımlaması daha çok Baas Partisi'nin sınıfsal temelleriyle ilgiliydi. Suriye toplumsal yapısının hakim elitlerini bertaraf etmenin ve yeni bir toplumsal ve ekonomik yapılanmaya gidebilmenin yoluydu.

Parti Tüzüğü'nün 22.-25. maddeleri[65] "Parti'nin Dış Politikası" başlığım taşıyordu. Bu dört madde, Arapların yabancı işgaline karşı birlikte hareket etmeleri, Arapların egemenlik haklarını yok sayan anlaşmaların hükümsüz sayılması, "Arapların ebedi misyonu"na uygun olarak diğer devletlerle hür ve güvenilir bir dünya kurmaya çalışmaları gerekliliğine vurgu yapmaktaydı. İlk Kongre'den üç gün sonra Eflak, dünyadaki iki büyük güç olan Anglo-Amerikan ve Sovyetler Birliği blokları hakkındaki tutumunu açıklayarak, "Bunlardan biri ile beraber olmak, Araplara kötülükten başka bir şey sağlamaz" dedi. Böylece Parti'nin bir temel görüşü ortaya çıktı. Baas Partisi, diğer Arap siyasi kuruluşları arasında tarafsızlığı savunan ve bunu parti programında belirten ilk siyasi partiydi.

Parti'nin kurucularının yazılarında ve söylemlerinde ifadesi bulan ve Parti Tüzüğü'nde somutlaşan ideolojik öncelikler, Parti'nin dayandığı sınıfsal temelleri de ortaya koymaktay-

---

[64] Haim, **op.cit.**, s.235.

[65] **Ibid.**, s.237.

dı. Bunda Suriye siyasal hayatının özgün iç dinamikleri etkili olduğu gibi, Üçüncü Dünya'ya ve daha da özelde Arap coğrafyasına özgü kimi dış dinamikler de etkiliydi.

Ayrıca Parti'nin Tüzüğü'nde de ifadesini bulan ideolojisi Parti'nin dayandığı sınıfsal temelleri yansıtmaktaydı.

3. Baas Partisi'nin Dayandığı Sınıfsal Temeller

Suriye, 1946 yılında bağımsızlığını kazandığında etnik ve dini kimlik açısından heterojen bir yapıya sahipti. Fransız mandası döneminde Arap milliyetçiliğinin gelişmesini engellemeye yönelik olarak uygulanan "böl ve yönet" politikası ile birlikte Suriye'nin bölünmüşlüğü pekiştirilmişti.[66] Suriye, Fransız mandası altındayken, beş farklı birimden oluşur hale geldi: Alevilerin çoğunlukta olduğu Lazkiye bölgesi; Dürzîlerin çoğunlukta olduğu Cebel-Dürz bölgesi; Halep bölgesi; Şam, Humus ve Hama'yı kapsayan Suriye; Hatay Sancağı.[67] Her birimin yapısal zayıflığı, Fransa'nın çıkarlarının daha kolay gerçekleştirilmesini sağlayan bir unsur oldu; Fransa azınlık gruplarını destekleyerek ve bunlar üzerindeki etkisini sürdürmeye çalışarak kendi egemenliğine karşı olası bir birleşmeyi engellemeye yönelik hareket etti. Dolayısıyla Fransız yönetimi, Mağrip'de ve Maşrık'ta özellikle de konumuz itibariyle önemli olan Suriye'de var olan bölünmüşlüğü pekiştirme, bu bölgedeki Arap milliyetçiliğini "küçümseme" eğilimi taşıyordu.

---

[66] Niyazi Berkes, Fransızların Necip Azuri'nin 1905'te Paris'te Fransızca olarak yayınlanan ve Suriye milliyetçiliğini ortaya koyan eserinden hareketle Cezayir ve Tunus'ta milliyetçi fikirlerin yayılmasına karşı, ancak Suriye ve Lübnan'da milliyetçi fikirleri yaymak amacında olduklarını dile getirir. Bkz: Niyazi Berkes, **İslamlık, Ulusculuk, Sosyalizm**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1975, s.35.

[67] Sharabi, **op.cit.**, s.31-32.

Fransız mandası boyunca, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Tanzimat hareketiyle birlikte bu bölgede yapılanan büyük toprak sahiplerini ve şehirli burjuvaziyi kapsayan geleneksel şehirli elitler Suriye'de egemen konumdaydılar. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Arap milliyetçiliğiyle tanıştılarsa da onların milliyetçiliği, daha sonra Baas Partisi'nin önderliğini yaptığı milliyetçilik anlayışından farklı olarak, Fransızlarla kendi aralarında bir denge yaratacak şekilde düşünülmüş ve var olan çıkarlarını korumaya yönelik tasarlanmıştı. Dolayısıyla genellikle Sünni Müslümanlardan oluşan bu şehirli elit, iki savaş arası dönemde ülkenin yöneticileri değil, daha çok Fransız ajanları olarak görülmeye başlandı.[68] İkinci Dünya Savaşı'na kadar Suriye'deki şehirli elit ciddi yerel muhalefetle karşılaşmadı. 1930'lara gelindiğinde bile diğer sınıflardan ciddi bir tehdit algılar durumda değildi; ancak Suriye bağımsızlığını kazandıktan sonra, gücünün toplumsal tabanını kaybetmeye başladı.[69] Yine de 1930'ların ortasından itibaren, hakim konumdaki gelenekselcilerin temsil ettiği yerel milliyetçilik ile Batı'da eğitim almış yeni yeni filizlenen orta sınıfların toplumsal ve ekonomik düzeni yeniden yapılandırmaya dönük Arap milliyetçiliği arasında çatışma yaşanıyordu. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Fransız mandasının tasfiyesiyle ve bölge çapında yaşanan gelişmelerle birlikte, orta sınıfların savunduğu milliyetçilik anlayışı ülke siyasetinde yer etmeye başladı. Öğretmenleri, üniversite öğrencilerini ve Batı eğitimli yeni entellektüelleri kanalize etmeyi başaran bu hareket Baas Partisi'nin oluşumun-

---

[68] Philip S. Khoury, "Contunity and Change in Syrian Political Life: The Nineteenth and Twentieth Centuries," **American Historical Review**, Vol.96., No.4-5 (December 1991), s.1389.

[69] **Ibid.**, s.1383.

da da önemli rol oynadı. Baas Partisi'nin seküler Arap milliyetçiliği Suriye siyasetinin gelenekselciliğine karşı bir alternatif yarattığından, eğitim için şehirlere gelen gençleri ve topluma yavaş yavaş entegre olmaya başlayan azınlıkları etkiledi.[70] Eflak, Fransa'dan döndükten sonra yürüttüğü öğretmenlik mesleği nedeniyle öğrencileri ve Baas Partisi'nin savunduğu toprak reformu politikası nedeniyle sınıfsal konumlarıyla etnik kimlikleri örtüşen azınlıkları –çünkü kırsal kesimde yaşayan azınlıkların çoğunluğu toprak sahibi olmayan köylülerdi- etkilerken, Hurani de orduyla ilişkileri nedeniyle askeri bürokratik kesimi ve Sünni Müslüman köylüleri etkilemeyi başarmıştı. Ancak bağımsızlık sonrası gelişen muhalefete rağmen Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalma toprak sahibi bürokratik sınıf iktidarı eline aldı ve 1950'lerin sonuna dek de hakim konumunu devam ettirdi.[71] 1949 sonrasında darbelerle iktidarını korumaya yönelen bu sınıfa karşı en güçlü muhalefeti ise Baas sergiledi.

1958 öncesi Suriye ekonomisi az ya da çok özel girişim ekonomisiydi; ama devlet ekonomide özellikle de kar getirmeyen hizmetlerde ve altyapıda önemli rol oynuyordu.[72] Tarım sektöründe yapı feodal sisteme yakındı ve toprak dağıtımı ileri derecede eşitsizdi.[73] Suriye, bağımsızlıktan 1958'de Mısır'la birleşmeye kadar değişik rejimlerin temelini oluşturan, büyük oranda Sünni Müslüman toprak ağaları ve tüccarlardan oluşan

---

[70] Rouleau, **op.cit.**, s.58.

[71] Volker Perthes, "A Look at Syria's Upper Class: The Bourgeoisie and the Ba'th," **Middle East Report**, No.170 (May-June 1991), s.31.

[72] Syed Aziz al-Ahsan, "Economic Policy and Class Structure in Syria: 1958-1980," **International Journal of Middle East Studies**, Vol.16., No.3 (August 1986), s.301.

[73] **Ibid.**, s.302.

güçlü bir şehirli burjuvaziye sahipti. 1958'e dek iktidardaki hükümetler, özel girişime öncelik tanıyan bir kalkınmayı teşvik ediyorlardı. 1958 yılında Mısır'la birleşmenin ardından uygulanan toprak reformu ve kısmi millileştirmeler ise, Suriye geleneksel elitinin nüfuzunu sınırlama yönündeki önemli adımlardı. Dolayısıyla Baasçı rejim, ekonominin devletleştirilmesi ve toprak reformu ile bu grupların çıkarlarını ve güçlerini geriletti. Bazı kesimleri mülksüzleştirdi, kimilerinin iş ve ticaret imkanlarını büyük oranda kısıtladı. Devlet müdahalesi, öncelikle endüstri alanında değil, ülkenin eşitliksiz toprak dağılımından hareketle toprak sisteminde gerçekleşti.

Bağımsızlık sonrasında hemen hemen bütün Arap ülkelerinde olduğu gibi Suriye'de de nüfusun çoğunluğu kırsal kesimde yaşamaktaydı ve bunların üzerindeki en büyük nüfuz sahibi sınıf ise büyük toprak sahipleriydi. Yeni rejimin kadrolarının kırsal temelli olması ve rejimin köylü çıkarlarını teşvik etmesi kentli sınıfları daha da uzlaşmaz hale getirdi.[74] Bu uzlaşmazlık ise, üçüncü bölümde değinileceği gibi, ancak Hafız Esad iktidarının Baas Partisi'nin erken dönem ideolojisinden bir sapmayı teşkil eden liberalizme eklemlenme politikalarıyla kısmen giderilebildi.

Arap sosyalizminin, Batı sosyalizminden sınıf savaşımını kabul etmeme anlamında kendisini farklılaştırdığına değinilmişti. Ancak Baas Partisi'nin ideolojik yapılanması ve söylemleri belli sınıfları Parti'yle yakınlaştırırken, belli sınıfları da Parti'yle uzlaşmaz hale getirdi. İki savaş arası dönemde Suriye toplumsal yapısındaki çekişmeler de dikkate alındığında, Baas

---

[74] Zubaida, **op.cit.**, s.249.

Partisi'nin savunduğu toplumsal dönüşümden yarar sağlayacak kesimlerin harekete dahil olması elbette anlamlı bir gelişmeydi. Erken Baas ideolojisi sınıf mücadelesinin gerekliliğine inanmadıysa da Parti, kırsal kesimden –sivil ve askeri- gelen üyelerle doldukça ülkedeki sınıf mücadelesinin aracı haline geldi.[75] Bu anlamda da Baas Partisi iktidarı, Mısır'la birleşmenin çözülüşünden ve özellikle 1963'ten sonra, şehirli-geleneksel elitlerin tasfiyesine ve orta sınıfların, köylülerin ve işçilerin taleplerine yönelen bir anlayışla kendini yapılandırdı. Dönemin konjonktürüne uygun olarak yürürlüğe konan ekonomi politikaları ise, 1970'lerde liberalizmin bölgeye nüfuzuyla değişime uğramak zorunda kaldı. Diğer yandan Siyasal İslam'ın kitleleri harekete geçirmeye başlaması ve genellikle Sünni Müslümanları manipüle etmesi, Baas Partisi'nin yapısal bir değişime uğramasını zorunlu hale getirdi.

Baas Partisi'nin ideolojisi Suriye'nin yoksul köylülerinin ve işçi sınıfının ilgisini çekti. Suriye siyasetine egemen geleneksel elitler ise, Baas Partisi'nin sekülerlik ve sosyalizm vurgusu nedeniyle, bu ideolojiye şüpheyle yaklaştılar. Sünni Müslüman olmayan azınlık mensubu köylüler ise, Baas ideolojisini ilgi çekici buldular.[76] Parti Tüzüğü'ndeki toprak reformu, toprak sahibi olmayan köylülere; iş yasası ve işçilerin sendikalar içinde örgütlenerek yönetime katılmaları fikri de işçilere çekici geldi.[77] Benimsediği ve Arap milliyetçiliği ile senteze

---

[75] John Galvani, "Syria and Baath Party," **MERIP Reports**. No.25 (February 1975), s.6.

[76] **Ibid.**, s.5.

[77] Raymond A. Hinnebusch, **Authoritarian Power and State Formation in Bathist Syria: Army, Party and Peasant**. Colorado, Westview Press, 1990, s.91.

soktuğu sosyalist ilkeler, Parti'nin yerel burjuvazi, büyük toprak sahipleri ile tüccarların siyasete hakim olduğu büyük kentlerden çok, kırsal kesimdeki kasabalarda ve yoksul yörelerde sağlam bir yer edinmesini kolaylaştırdı. Baas, Suriye'nin siyasi hayatına az sayıda kentli büyük ailenin ve bunların çıkarlarını dile getiren partilerin ya da önderlerin oluşturdukları gevşek birliklerin hakim olmasına karşı bir meydan okumayı temsil ediyor; eğitimdeki hızlı gelişmenin ortaya çıkardığı, toplumda hakim konumda olmayan sınıflardan ve büyük ölçüde, Aleviler, Dürzîler ve Hıristiyanlar gibi Sünni Müslüman çoğunluğun dışındaki cemaatlerden gelen, eğitimini henüz tamamlamamış bir zümreyi cezbediyordu.[78] Kırsal kesimlerden kentlere eğitim için gelip özellikle gençler arasında etkili olan Baas ideolojisi ile tanışanlar ise, kentlerde örgütlenen Parti ile kırsal kesimdekiler arasında bir köprü işlevi gördüler. Zira lise ve üniversite öğrencileri Baasçılık'ın ilgi alanındaydı; 1950'lere dek Baas öğrenci birliklerinin denetimini elinde tuttu. Zamanla kırsal kesimden gelenlerin ordu içinde konumlanmaları da Baas ile ordu arasındaki yakınlaşmanın temelini oluşturdu. Dolayısıyla Arapça konuşan dini azınlıkların kırsal kesimde, Sünni Müslümanların ise büyük kentlerde yoğunlaştığı göz önüne alınırsa, Baas Partisi'nde azınlıkların ağır basması doğal karşılanmalıdır.[79]

Bir azınlık partisi olma idealiyle yola çıkmasa da Baas ideolojisi yoksul kesimden gelen azınlıkları cezbettikçe ve azınlıklar özellikle de Aleviler ve Dürzîler hem Parti'de hem de orduda önemli görevlere geldikçe, 1960'lardaki iktidar mücade-

---

[78] Hourani, **Arap Halkları Tarihi**, s.467.

[79] Nikolaos Van Dam, **Suriye'de İktidar Mücadelesi**, çev. Semih İdiz, ve Aslı Falay Çalkıvik, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s.41.

lesinde önemli rol oynadılar. Diğer yandan, Baas Partisi'nin resmi ideolojisi sosyalist sisteme dayalı birleşik bir Arap devletini gerçekleştirme idealiyle yola çıktığından, geleneksel toplumun olumsuz tortuları olarak nitelediği ve milliyetçilik ile sosyalizmin önünde engel olarak gördüğü mezhepçilik, bölgecilik ve aşiretçilik gibi etkenlerin, Parti'nin yapılanmasında ve iktidara geliş sürecinde herhangi bir rol oynadığını kabul etmemektedir.[80] Bağımsızlık sonrasında bu aidiyet bağlarının zayıfladığı, bunların yerini milliyet ve sınıf bağlılıklarının aldığı doğru olmakla birlikte; aşiret, bölge ve mezhep bağları Baas Partisi'nin iktidar mücadelesinde etkili oldu. Ancak burada önemli olan nokta, bu aidiyet bağlarını hissedenlerin etnik ve dini kimlikleriyle sınıfsal konumlarının örtüşmesiydi. Arap sosyalizminin gerçekleştireceği ekonomik ve toplumsal dönüşümden en büyük yararı elde edecek olanlar, kırsal kesimde yaşayan ve Suriye siyasetinde etkileri bulunmayan azınlıklardı. Bunlar kendilerini siyasal sisteme entegre ederken, özellikle 1960'lardan sonra aşiret, bölge ve mezhep bağlarını kullandılar ve patronaj ilişkilerine dayanan bir rejimin kurulmasında etkili oldular. Dolayısıyla Parti'nin ideolojisi belli sınıflara hitap etmekle birlikte; hem aşiret, bölge ve mezhep bağlarının Suriye siyasetindeki yeri hem de Suriye gibi "azgelişmiş" ülkelerde ordunun modernleşmenin lideri olarak görülmesi nedeniyle iktidara gelme süreci bu unsurlar tarafından şekillendi. Sınıfsal konumlarıyla etnik kimlikleri örtüşen unsurların bölge, aşiret ve mezhep bağlarını kullanarak hem Parti içinde hem de orduda yapılanmaları ve bu yolla iktidara gelme süreçleri Suriye siyasetini derinden etkiledi.

---

[80] **Ibid.**, s.12.

B. Baas Partisi'nin Suriye İç ve Dış Politikasındaki Rolü

1. İç Politika Gelişmeleri

Bağımsızlık sonrası Suriye siyasal hayatı askeri darbelerle belirlendi. 1949 yılında üç farklı kişi önderliğinde gerçekleşen yönetim değişikliği ve askeri diktatörlük rejimleri, Suriye'nin 1954 yılında çoğulcu siyasal hayata geçişiyle değişime uğradı. Bu dönemde yapılanan Baas Partisi ise, yeri geldiğinde darbeleri destekleyerek yeri geldiğinde de bunlara muhalefet ederek, ordunun iktidarı ele geçirmedeki önemli konumunun farkına vardı. 1950'lerin ortalarından itibaren eski kuşak siyasetçilerin var olan çıkarlarını korumaya yönelik istekleriyle uzlaşamayan ordu için Baas Partisi ideolojisi çekici gelmeye başladıkça, Parti'nin iktidara geliş süreci de orduyla kurduğu yakın ilişkilerle şekillendi.

Orta Doğu ülkelerinde manda yönetimleri sırasında yaratılmış olan siyasi ve ekonomik yapıların darbelerle değiştirilmesi fikrini, bağımsızlık sonrasında Arap dünyasındaki birçok devlet benimsemeye başladı. Peki bu ülkeler dönüşümü niçin yumuşak geçişle değil de ordunun gücüyle sağladılar? Bir kere, Fransız ve İngiliz yönetimleri bu ülkelerde parlamenter sistemlerin oluşturulmasını engellemişlerdi; dolayısıyla bu ülkelerin demokrasi gelenekleri yoktu. İkincisi, 1945 yılına gelindiğinde eski kuşak ve yeni kuşak milliyetçiler arasındaki görüş farklılıkları belirginleşmişti. Suriye, Irak, Lübnan ve Mısır'da eski kuşak milliyetçiler Türk okullarında ya da Paris ve Londra'da eğitim görmüşlerdi ve bunların çoğunluğu Sünni burjuvalardı. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından bağımsızlık talepleriyle yola çıktılarsa da amaçları daha çok var olan konumlarını korumaktı.

Burjuva ve Sünni Müslüman kökenli olmaları nedeniyle Suriye siyasal hayatına azınlıkların, orta sınıfların ve kırsal kesimdeki köylülerin dahil edilmesinin önünü açacak radikal milliyetçiliklerle uzlaşma içinde olmaları beklenemezdi. 1930'larda gelişen yeni kuşak ise, eski kuşaktan daha radikal fikirlerle gerçekleştirilecek bir siyasi yapılanmayı tercih ediyordu. İlk defa 1930'larda kurulan doktriner partilerin temellerini bu yeni yetişen entellektüeller oluşturuyordu: 1927'de Mısır'da Müslüman Kardeşler (al-İkhwan al-muslimun); 1931'de Irak'ta Ahali Grubu; 1932'de Suriye'de Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi (al-hizb al-suri al-qawmi); 1935'te Milli Hareket Birliği (usbat al-amal al-qawmi); 1943'de Baas Partisi (hizb al-ba'th al-arabi). Bu partilerin amacı yeni bir toplumsal ve ekonomik düzen kuracak devlet mekanizmasını ele geçirmekti; bunu da yeraltı örgütlenmeleri temelinde para-militer güçler organize ederek ve ordunun gücünü kullanarak yapmaya çalıştılar.[81]

İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna dek Arap dünyasında ordunun rolü ikincil önemdeydi. Yeni kuşak milliyetçilerin ordu içinde yetişerek iktidara talip olma fikri, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde ordunun sadece Suriye'de değil hemen hemen bütün Arap dünyasındaki varlığına ilişkin anlayışın değişikliğe uğramasıyla yakından ilgiliydi. Modernleşmeyi sağlayacak bir burjuvazinin olmayışı eğitimli subayların ön plana çıkmasına neden olduğu gibi, yabancı nüfuzuna karşı da ordunun varlığı ulusal gururun kaynağı haline gelmişti. Diğer yandan, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın bölge ülkeleri üzerindeki egemenliği sona erince, siyasal iktidar fiilen yeni orta sınıfın, özellikle ordunun görüşlerini temsil eden lider-

---

[81] Sharabi, **op.cit.**, s.56-60.

lerin eline geçti.[82] Ayrıca 1948 Savaşı'nda yenilerek İsrail devletinin kuruluşunun önüne geçemeyen Arap ülkeleri için, bu coğrafyada kurulmuş olan ve "emperyalistlerle işbirliği içindeki İsrail"e karşı ordunun gücünün arttırılması fikri de Orta Doğu'da ordunun önemini arttıran etkenlerden biriydi. 1948 Savaşı'ndan sonra milliyetçi gruplar ordudaki varlıklarını arttırma yoluna gittiler.

Diğer yandan manda dönemindeki Fransız siyaseti Suriye'de Arap ve Sünni Müslüman olmayanları orduya katılmaları konusunda cesaretlendirmişti.[83] Kırsal kesimde yaşayan azınlık ailelerden şehirlere eğitim için gelenler genellikle Humus ve Hama'daki askeri akademileri tercih etmeye başladıkça, Alevilerin ve Dürzîlerin ordudaki ağırlıklarında artış gözlendi. İlerleyen yıllarda, Baas Partisi'nin kırsal kesimde yaşayanlara da hitap eden ideolojisi Alevi ve Dürzî azınlıklara mensup subaylar arasında artan oranda taraftar toplamaya başladı. 1945'te Arap Sosyalist Partisi'ni kuran ve 1953'te Baas Partisi'yle birleşen Ekrem Hurani'nin ordudaki rolü, Baas Partisi ve ordu ilişkilerini de derinden etkiledi. Daha Fransız mandası döneminde orduda yer alarak Fransızlara karşı mücadele eden Hurani, ordudaki varlığını bağımsızlık sonrasında da sürdürdü. Birleşmeyle beraber Baas Partisi'nin orduyla ilişkilerinin artmasındaki en önemli etkenlerden biri, ordunun iktidara gelmenin aracı olduğuna inanan ve Humus'taki Askeri Akademi'yle sıkı ilişkiler geliştiren Hurani'nin harekete katılmasıydı.

---

[82] William Ochsenwald, "Modern Ortadoğu'da İslam ve Osmanlı Mirası," L. Carl Brown (ed.), **İmparatorluk Mirası: Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası**, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.400.

[83] Amos Perlmutter, "From Obscurity to Rule: The Syrian Army and the Ba'th Party," **The Western Political Quarterly**, Vol.22., No.4 (December 1969), s. 830.

1946'dan sonra alt sınıftan insanların çocuklarına eğitim fırsatı sağlayan okulların sayısındaki artışa paralel olarak Humus'taki Askeri Akademi'ye alınanların sayısı her yıl düzenli olarak arttı.[84] Askeri okullar ve kurumlar milliyetçi eylemlerin merkezi haline gelirken, genç subaylar devrimci doktriner partilerin savunduğu görüşlerden de etkilenmeye başlamıştı.[85] İlk başlarda Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi'ne yakın ilişkiler geliştirdiyseler de zamanla Baas Partisi'nin Arap sosyalizmini içeren, yoksul ve kırsal kökenlilere de cazip gelen ideolojisi orduyla Baas Partisi arasındaki yakınlaşmanın temelini oluşturdu. Sünni Müslüman burjuvazi ve büyük toprak sahiplerinin temsil ettiği Suriye'deki geleneksel elitlere karşı ağırlık kazanan orta sınıflar ve kırsal kesimdeki azınlıklar milliyetçi düşüncenin orduda yapılanmasına yöneldiler. Bir azınlık partisi olma idealiyle yola çıkmasa da Baas Partisi'nin benimsediği sosyalist ilkeler sınıfsal konumlarıyla etnik yapıları uyuşan azınlıkların özellikle 1960'larda Parti'de önemli konumlara gelmelerine neden oldu.

Bağımsızlık sonrası Suriye'de, 1954'e dek geleneksel elitlerin siyasete egemen oldukları bir dönem yaşandı. 1949-1951 yılları arasında, Şükrü el-Kuvetli'nin cumhurbaşkanı olduğu dönemde yeni kuşağın huzursuzluğunu yansıtan Baas Partisi muhalefette bulundu. Kuvetli'nin tekrar cumhurbaşkanı seçilmesine izin verebilecek şekilde Anayasa'nın ilgili maddesinin değişikliği için faaliyetlerde bulunması, Baas tarafından açıkça kınandıysa da ilgili madde değişikliği gerçekleştirilerek

---

[84] Dam, **op.cit.**, s.58.

[85] Sabahattin Şen, **Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi**, İstanbul, Birey Yayıncılık, 2004, s.149.

Kuvetli yeniden cumhurbaşkanı seçildi. Bu arada, 1946 yılında gelen bağımsızlıkla Suriye siyasetini elinde bulunduran Suriye geleneksel elitinin yönetimini temsil eden Suriye Başbakanı Cemil Merdam'ın tek dereceli seçimler yapılması teklifine karşı, Baas Partisi siyasi bir mücadele başlattı.[86] Ancak seçimleri kaybeden Eflak ve Bitar'a karşı hükümeti kurma görevi yeniden Cemil Mardam'a verildi. Dolayısıyla bağımsızlık sonrasında Suriye, gelenekselcilerle yeni kuşaklar arasındaki uzlaşmazlığa sahne oldu.

2. Dış Politika Gelişmeleri

a. 1948 Arap-İsrail Savaşı ve Suriye'ye Etkisi

Suriye'de geleneksel elitlerin konumunu sarsan en önemli gelişme 1948 Arap-İsrail Savaşı'nın kaybedilmesi ve bunun neticesinde İsrail devletinin kuruluşuydu. 1947 yılında İngiltere'nin Filistin sorununu Birleşmiş Milletler'e havale etmesinin ardından, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından Filistin sorununu çözüme kevuşturmak için kurdurulan Soruşturma Komisyonu'nun Filistin'i Araplar ve Yahudiler arasında bölen taksim kararını alması Arap dünyasında büyük tepkiyle karşılandı. Bu öneriye en büyük tepkilerden birini de Baas Partisi gösterdi. Eflak, "...Filistin'i kurtaracak olan hükümetler değil, halkın kendisidir" çağrısında bulunurken, Baas Partisi 19 Ekim 1947'de yaptığı bir açıklamada "karar verme saati geldi, Filistin sadece silahla kurtarılabilir" diyordu.[87]

---

[86] **Ibid.**, s.176.

[87] **Idem.**'den: **A Survey of the Ba'th Party Struggle (1947-1974)**, Madrid, y.y., 1978, s.18-25.

Baas Partisi üyeleri 14 Mayıs 1948'de İsrail devletinin ilanına karşılık Mısır, Suriye, Ürdün, Irak ve Lübnan güçlerinin saldırısıyla başlayan Arap-İsrail Savaşı'na aktif olarak katıldılar ve bunun üzerinden politika yürüttüler. Nitekim Arapların savaşı kaybetmesi, Arap ülkelerinde var olan rejimlerin sorgulanmasına yol açtı. Bu sürecin benzeri Suriye'de de yaşandı ve Baas Partisi iktidara yönelik eleştirilerini arttırdı.

Bu gelişmeler Suriye'de, özellikle de Mısır ve Irak'ta ordunun rolünü arttırmakla kalmadı; Suriye siyasal hayatına damgasını vuracak darbeler döneminin de tetikleyicisi oldu. Diğer yandan bu yenilgi, Arap Devletleri Ligi'nin bir başarızlığı olarak algılandı. Arap devletleri arasındaki birleşme fikri, yenilgiye bağlı olarak radikal Arap milliyetçiliğinin temeli haline geldi. Arap milliyetçiliğinin teorisyenlerinden Sati el-Husri, 1948 Arap-İsrail Savaşı'nın nasıl ve neden kaybedildiği kendisine sorulduğunda, "Araplar savaşı özellikle yedi (ayrı) devlet oldukları için kaybettiler" cevabını vermekteydi.[88] Dolayısıyla Araplar gelecekteki savaşları kaybetmemek için biraraya gelmeli, birleşik Arap devletini oluşturmalıydılar. Bu fikir, Arap milliyetçileri arasında gittikçe ağırlık kazanmaya başladı. Suriye'de de var olan hükümetlerin sorgulanmasına, rejim değişikliği talebinin daha sık dile getirilmesine neden oldu.

Baas Partisi yenilgiden sonra, Cemil Merdam hükümetine karşı bir kamuoyu oluşturmaya çalıştı. Hükümetin siyasal gücündeki zayıflamaya paralel olarak, siyasetteki rolünün artmasıyla ordu Arap dünyasında ilk defa, 30 Mart 1949'da Genelkurmay Başkanı Hüsnü el-Zaim önderliğindeki darbeyi ger-

---

[88] Davişa, **Arap Milliyetçiliği Zaferden....** s.2-3'ten: Ebu Haldun Sati el-Husri, **el-Uruba Evvelen (Önce Arapçılık)**, Beyrut, Darül-İlm li el-Malayeen, 1965, s.149.

çekleştirdi. Eflak darbenin ardından Hüsnü el-Zaim'i desteklediğini ilan ettiyse de Zaim'in sivil hükümet kurma çabalarının sonuç vermemesi üzerine bütün yetkileri kendinde toplayarak askeri diktatörlük temelinde bir rejim kurmasıyla, Eflak'ın desteği kesildi. Zaim'in önce Komünist Parti'yi, ardından Suriye'deki bütün siyasi partileri ve organizasyonları yasaklamasıyla Eflak dahil birçok politikacı tutuklandı.[89] Ayrıca Zaim komünizm karşıtlığı temelinde politika yürüterek Birleşik Devletler petrol şirketiyle Tapline Antlaşması'nı imzaladı ve Fransa ile anlaşmaya vardı.[90] Bu ise, ideolojilerini Batı karşıtlığı üzerine kurmuş Arap milliyetçileri ve Baas Partisi için kabul edilemez bir durumdu. Nitekim, Ekrem Hurani de başlangıçta ordunun toplumsal düzeni değiştireceğine olan inancıyla Zaim'i desteklediyse de darbe sonrası süreçte Zaim'le olan bağlarını kopardı. Katı bir diktatörlükle uyguladığı rejim sivil desteğini kaybedince Zaim'e karşı yeni bir darbe yapıldı.

14 Ağustos 1949'da iktidara el koyan Sami el-Hınnavi darbesiyle Haşim Attasi cumhurbaşkanı, Halid el-Azm ise başbakan oldu. Eflak bu geçici hükümette Eğitim Bakanı, Ekrem Hurani ise Tarım Bakanı olarak üç ay süreyle görev yaptılar. Sami el-Hınnavi, siyasi partilerin örgütlenmesine izin verdi; böylece Baas Partisi'nin büroları da yeniden açıldı. 1949 Kasımı'nda yapılan seçimlerde Eflak ve Bitar başarı elde edemediler. 1949 yılıyla beraber Hınnavi'nin İngiliz etkisindeki Irak'la birleşme çabaları Baasçılar tarafından "emperyalist komplo" olarak değerlendirildi ve Baas Partisi Hınnavi'ye olan desteğini

---

[89] Şen, **op.cit.**, s.182.

[90] Roberts, **op.cit.**, s.33.

kesmeye yöneldi. Özellikle Hurani Albay Edip Çiçekli'yi yeni bir darbe konusunda ikna etme girişimlerinde bulundu.

19 Aralık 1949'da bir yılda üçüncü kez Edip Çiçekli darbesiyle ordu yönetime müdahalede bulundu. Yeni hükümet Halid el-Azm tarafından kuruldu ve Hurani de yeni hükümette 1950'ye kadar Savunma Bakanı oldu. Ancak darbe sonrasındaki bir yıl boyunca Suriye siyasal hayatına istikrarsızlık hakim oldu. Parlamentodaki grupların anlaşmazlığı, toprak reformu konusunda en yüksek seviyeye vardı. Parlamenter hayata geçişin sağlanamaması üzerine, Edip Çiçekli 29 Kasım 1951'de Suriye'nin dördüncü darbesini gerçekleştirerek parlamenter hayata son verdi ve Hüsnü el-Zaim gibi bütün yetkileri kendinde topladı. Hurani'nin Çiçekli'nin ikinci darbesine olan desteği, Çiçekli'nin siyasi partileri kapatmaya meyletmesiyle kesildi. Çiçekli 1952'de bütün siyasi partileri yasaklayınca Baas Partisi ve Hurani'nin Arap Sosyalist Partisi de bu durumdan nasibini aldı.

1953'te Mişel Eflak, Selahaddin Bitar ve Ekrem Hurani'nin Çiçekli tarafından Lübnan'a sürülmesiyle "birleşme fikri"nin tohumları atıldı. Baas Partisi Hüsnü el-Zaim, Sami Hınnavi ve Edip Çiçekli döneminde yaşadığı olumsuz tecrübeleri dikkate alarak, Ekrem Hurani'nin ordu ile olan yakın bağlantılarını kullanmak isteğindeydi.[91] Eflak, Suriye'de geleneksel yapının demokratik yollarla en azından seçimle kırılamayacağını görmüş, ordunun etkinliğinin farkına varmıştı. 1953 yılında, Baas Partisi'nin Arap Sosyalist Partisi'yle birleşmesinin tek nedeni bu değildi. Hama ve Humus'da güçlü bir örgütlenmeye sahip Arap Sosyalist Partisi, buradaki toprak sahiplerinden

---

[91] John F. Devlin, **The Ba'th Party: A History from its Origins to 1966**, California, Hoover Institution Press, 1976. s.63.

muzdarip köylüleri de harekete dahil etmenin bir yoluydu. Bu birleşme Baas Partisi'ne güç kazandırdığı gibi, etki alanını da genişletti.

Edip Çiçekli'yi 25 Şubat 1954'te iktidardan uzaklaştıracak siyasi zeminin oluşmasında Baas Partisi önemli rol oynadı.[92] Diğer yandan ordudaki rolleri gittikçe artan ve Baas'la da yakın ilişkiler geliştiren azınlık gruplarının ayaklanması da Çiçekli'nin tasfiyesini hızlandırdı. Çiçekli ordu üzerindeki denetimini kaybedince istifasını vererek ülkeden ayrıldı. Çiçekli'nin iktidardan uzaklaştırılmasıyla birlikte Suriye'de siyasal çoğulcu hayata geçilmesinin önü açıldı. 1 Mart 1954'te Sabri Asali'nin başkanlığında geçici hükümet ardından da 19 Haziran 1954'te Seyit Gazi hükümeti kuruldu. Baas Partisi de faaliyetlerine yeniden başladı; 1954'te yasaklanan Parti gazetesi tekrar yayın hayatına girdi ve Ekim 1954'teki seçimlerin adil yapılması gerektiğine dair kampanyalar yürüttü.

Çiçekli'nin ardından Suriye siyaseti seçimler yapılana dek istikrarsızlığa sürüklendi. Ancak 1954 yılının Eylül ve Ekim ayları Baas Partisi'nin Suriye siyasetindeki aktif rol almaya başlaması bakımından önemliydi. İlk turu 24–25 Eylül 1954'te, ikinci turu 4–5 Ekim'de yapılan seçimlerden Baas Partisi onaltı milletvekilliği kazanarak çıktı.[93] Seçim sonuçları, geleneksel siyasi grupların gücünün zayıfladığını, Baas Partisi'nin Suriye siyasetindeki öneminin arttığını gösterdi.[94] Seçimlerdeki bu başarının ardında yatan nedenlerden ilki Hurani'nin kırsal kesimdeki gücüydü. İkincisi, özellikle genç nesil karşı-

---

[92] Şen, **op.cit.**, s.192.

[93] Jaber, **op.cit.**, s.44.

[94] Şen, **op.cit.**, s.194.

sında cazibelerini gittikçe yitiren eski siyasi partilere karşı duyulan genel memnuniyetsizlikti.[95] Nitekim bağımsızlar 55 civarında milletvekili çıkarmışlardı ve gelenekselleri temsil eden Halk Partisi ve Millet Partisi gibi partilerin oy kaybına uğradıkları gözleniyordu.

Baas Partisi'nin Batı karşıtlığı manda döneminde radikalleşen milliyetçilerin dikkatini çeken bir diğer unsurdu. Nitekim, bu Batı karşıtlığıyla hareket eden Suriye Komünist Partisi de ilk defa seçimlerde bir milletvekili çıkarabilmişti. Halk Partisi önderliğinde kurulan hükümete, Baas ve diğer muhalefet katılmazken, bu sırada başlayan Bağdat Paktı tartışmaları da hükümetin sonunu getirdi. Yeniden başlayan hükümet kurma çalışmaları başarıyla sonuçlandı. Ancak bu dönemde Suriye siyaseti kutuplaşmalara sahne olmaktaydı. Baas Partisi'nin seçimlerden sonra gittikçe güçlenmesi, sağcı partileri Baas'a karşı birleştirirken Baas da Komünist Parti'yle yakınlaşma yoluna gitti. Ancak Sovyetler Birliği'nin bölgeye olan ilgisinin artmaya başlamasıyla giderek güçlenen komünistlerle Baas Partisi'nin ilişkisi de çıkmaza girdi. 1956 yılında Baas Partisi, hükümette önemli bakanlıklar elde etmeyi başardı. Tüm bu gelişmelere rağmen, hassas dengeler üzerinde ve kaygan bir zeminde bulunan Suriye siyaseti 1958 yılına dek istikrarı yakalayamadı. Baas Partisi, büyük toprak sahiplerini ve şehirli burjuvaziyi temsil eden kesimin gücünün demokratik yollarla kırılacağına dair inancını kaybettikçe ve komünistler güçlendikçe, ideolojisinin de temelini oluşturan birlik fikrini pratiğe dökebilmek için faaliyetlerde bulundu. Dönemin yükselen ismi Nasır, bölgede yaşanan gelişmelere de bağlı olarak, bu konudaki en güçlü aday

---

[95] Jaber, **op.cit.**, s.44.

haline geldi.[96] Baas Partisi, 1957 yerel seçimlerini yine geleneksel elitlerin kazanacağından korkup Mısır'la birleşme yolundaki adımlarını sıkılaştırarak, 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasında önemli rol oynadı.

b. Baas Partisi ve Birleşik Arap Cumhuriyeti (1958–1961)

1 Şubat 1958'de Mısır ve Suriye'nin birleşmesiyle kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) uluslararası alanda blok politikalarının, bölgesel alanda ise Arap dünyasının geçirdiği değişimlerden kaynaklanmaktaydı. Suriye'deki hemen hemen bütün siyasi yapılar birleşme fikrine destek verdiyse de başı çeken Baas Partisi olmuştu.

Baas Partisi, emperyalistlere ve feodal yapılara karşı Arap dünyasının birleşmesi gerektiği düşüncesinden yola çıkarak, 1950'lerin başlarında Irak'la birleşme fikrini dile getirdiyse de bu hiç bir zaman gerçekleşmedi.[97] 1952'de Nasır'ın iktidara gelmesiyle Baasçılar yüzlerini Mısır'a çevirdiler. 1954'te Çiçekli rejiminin devrilmesi ve Suriye parlamentosunda temsil edilmelerine bağlı olarak Mısır'la birleşme talebini dile getirebilecek ortamı yakalamışlardı. Ancak Nasır, bu birlik talebine "Suriye isterse Ürdün, Irak ya da Türkiye ile bile birleşebilir" yanıtını veriyordu.[98] Dolayısıyla ilk başlarda birlik talebine

---

[96] Mısır'da ve Arap dünyasında 1950'lerin ikinci yarısından itibaren şekillenmeye başlayan bir ideoloji olarak "Nasırcılık" etkin bir rol üstlenmeye başlamıştı. Arap halkının belleğinde Nasır Batı'yı ve Batı düşüncesini yerle bir eden, bağımsızlığı ve Arap birliğini sağlayacak, Filistin'i "kurtaracak" etkili bir liderdi. Nasır diğer Arap ülkelerindeki milliyetçi hareketleri de etkilemekteydi. Güler, **op.cit.**, s.254-255.

[97] Devlin, **op.cit.**, s.80.

[98] **Idem.**

sıcak bakmayan Nasır'ın fikirleri, bölgede yaşanan gelişmelerle birlikte değişime uğrayacaktı. Suriyelilerin birlik talebini tekrar dile getirmeye başladıkları 1956 yılında ise, Nasır çoktan bütün Arap dünyasının lideri haline gelmişti; dolayısıyla Nasır kendisine biçilen rolü oynamak zorundaydı.

1954'te Suriye'de yapılan seçimlerde Baas Partisi'nin yüz kırk sandalyeden on altısını elde etmesi, Parti'nin Suriye siyasetini şekillendirebilmesinin önünü açtı. Selahaddin Bitar ve Ekrem Hurani bakanlık görevlerine gelmişlerdi. Dolayısıyla Baas, ideolojisinin temeli ve çıkış noktası olan birliği gerçekleştirmek için harekete geçebilirdi. İçerdeki bu etkenlerle birlikte bölgenin genelinde yaşanan olaylar da Baas Partisi'nin birlik fikrine yönelmesinde etkili oldu.

Baas Partisi'nin öncülüğü yaptığı Mısır'la birleşme fikrinin gerçekleşmesi için uluslararası ve bölgesel ortam uygundu. İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistemin yapısı ABD ve Sovyetler Birliği tarafından iki blok ekseninde tesis edildi ve dünya politikasındaki bu durum bölgede de etkisini gösterdi. 1947'de Soğuk Savaş'ın başlamasının ardından, ABD'nin Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikası NATO ve SEATO'nun kurulmasıyla somutlaştı. NATO ile SEATO arasındaki boşluğu doldurmak için 1955'te İran, Türkiye, Pakistan, Irak ve İngiltere arasında gerçekleştirilen Bağdat Paktı, Orta Doğu ülkelerini böldü ve Sovyetler Birliği'nin bölgeye girmesinin yollarını açtı.[99] Nasır, bölgenin Batı emperyalizmine karşı duran tek lideri konumuna geldi. Bağdat Paktı, Orta Doğu'nun "devrimci" ülkeleri arasında Batı'nın Orta Doğu'ya sızma planı

---

[99] Oral Sander, **Siyasi Tarih: 1918-1994**, C.II., Ankara, İmge Kitabevi, 2000, s.270.

olarak tanımlandı. Dış politikasını tarafsızlık temelinde tanımlayan Suriye için, Irak'ı da içine alan bu Pakt kabul edilemezdi. Baas Partisi de Batı yanlısı tutum sergileyen Nuri Said ve dolayısıyla Bağdat Paktı'nı imzalamış olan Irak aleyhtarı bir kampanya başlattı.[100]

Bağdat Paktı'nın Arap dünyasında yarattığı şokun ardından Nasır'ın tarımsal üretimi arttırmak amacıyla gerçekleştirilmesi planlanan Asuan Barajı'nın yapım giderlerini, ABD ve İngiltere'nin Mısır'ın kredi talebini reddetmesi üzerine, Süveyş Kanalı'nı millileştirerek karşılamaya çalışması, Kanal'ın hisse sahipleri İngiltere ve Fransa'da büyük tedirginlik yarattı.[101] İsrail, İngiliz ve Fransız birliklerinin Kanal'a asker çıkarmalarıyla tırmanan gerginlik, ABD ve Sovyetler Birliği'nin bu saldırıya karşı ortak hareket etmeleriyle sonlandı. Süveyş Bunalımı sırasında, müdahalede yer almadığı için ABD'nin ve Sovyetler Birliği'nin bölgedeki prestijleri arttı. Sovyetler Birliği'nin bölgede "parlayan yıldızı"na karşılık, ABD 1957 Martı'nda Eisenhower Doktrini'ni kabul etti. ABD Kongresi, Orta Doğu ülkelerinin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü, kendi ulusal çıkarları ve dünya barışı için hayati kabul etmekte; "uluslararası komünizm" tarafından desteklenen herhangi bir devletten gelecek saldırıya karşılık yardım isteyen Orta Doğu ülkelerine her türlü yardımın yapılması konusunda başkana yetki vermekteydi. Eisenhower Doktrini, Arap dünyasında özellikle Suriye ve Mısır'da, ABD'nin bölge ülkelerinin iç işlerine müdahalesi ve Siyonistlerle emperyalistlerin işbirliği yaptıkları bir girişim olarak değerlendirildi. Böyle bir ortamda, tıpkı bağımsızlık

---

[100] Jaber, **op.cit.**, s.46.

[101] Sander, **op.cit.**, s.270-271.

öncesinde olduğu gibi, emperyalistlere karşı Arap devletlerinin birleşmesi gerektiği ve ancak böyle bir karşı çıkışın anlamlı olabileceği fikri uyanmaya başladı. Diğer yandan, Süveyş Bunalımı sonrasında Arap dünyası özelinde ise Nasır, en etkili önder konumuna yükseldi. Bunalım, Arap milliyetçiliğinin yükselmesine ve Nasır'ın liderlik konumunun güçlenmesine neden oldu.[102]

Orta Doğu tarihindeki bu gelişmelere ek olarak, Mısır-Suriye birleşmesine giden süreci hızlandıran etkenlerden biri de 1957 yılında ABD'nin Sovyetler Birliği'yle işbirliği içinde olduğunu düşündüğü Suriye hükümetini, Irak'la işbirliği yaparak, tasfiye çabası ile yaşanan "Suriye bunalımı" oldu. ABD Süveyş Bunalımı ertesinde Arap devletleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalıştıysa da 1957 yılında Suriye ile Sovyetler Birliği arasında ekonomik ve ticari yardım anlaşmasının imzalanması ve bunun ardından Suriye'nin mevcut rejimi devirmeye çalıştıkları iddiasıyla ülkesindeki üç Amerikan diplomatını sınır dışı ettiği açıklamasına ABD'nin yanıtı sert oldu ve Suriye büyükelçisini istenmeyen kişi ilan etti.[103] Diğer yandan ABD'nin Suriye hükümetini devirmeye yönelik girişimi, Suriye'ye komşu ülkelere ve özellikle Ürdün'e yaptığı askeri yardımlarla ve Eisenhower Doktrini'ni işleteceğine dair açıklamalarıyla gündeme geldi.[104] Türkiye de kendi iç siyasetinden kaynaklanan nedenlerle soruna taraf olduğu gibi, Suriye sınırına asker yığmaya başladı. Eylül

---

[102] Güler, **op.cit.**, s.167.

[103] Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, "Orta Doğu'yla İlişkiler," Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C.I., İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s.630.

[104] Sander, **op.cit.**, s.277.

1957 yılı başlarından itibaren, buhran bir Türkiye-Suriye sorunu haline geldi.[105] Ancak bölge ülkelerinin çoğunluğunun Suriye'den tehdit almadıklarını açıklamaları ve Sovyetler Birliği'nin tutumunu yumuşatması üzerine bunalım atlatıldı.

Nasır, Arap dünyasını manipüle etme yetisini taşıyan Mısır radyosundan ABD emperyalizmine ve onun yerel işbirlikçilerine karşı Arap dünyasının birlikte hareket etmesi gerektiğini dile getirerek, karşı çıkışın en önemli figürü oldu.[106] Bu olay, birleşme teklifinin 1956'da Eflak tarafından dile getirilmiş olmasına ve Mısır'da taraftar bulamamış olmasına rağmen, birleşme fikrinin yeniden gündeme gelmesine etkide bulundu.

Jaber, Orta Doğu'daki gelişmelerin yanı sıra, Suriye'nin içeride komünistlerin artan faaliyetlerini bertaraf etmek için de Mısır'la birleştiğini dile getirmektedir. Jaber'e göre, Baas Mısır'la birleşerek, komünistlerin planlarını boşa çıkaracak, modern tarihte Arapların bekledikleri birlik fikrini gerçekleştirecekti.[107] Gerçekten de 1954 seçimlerinden sonra hareket alanları genişleyen komünistlerin artan faaliyetleri, Baas'ı rahatsız etmeye başladı. Ayrıca bu seçimlerde ilk defa komünistlerden Halid Bektaş parlamentoya girmişti. Bağımsızlık öncesinde ve hemen sonrasında Baasçılarla komünistlerin emperyalizmi bertaraf etmeye ilişkin ortak planları farklılaşmaya başladı. Dolayısıyla komünistleri kısıtlamak için Baas Partisi'nin birleşmeye

---

[105] Türkiye'nin Suriye bunalımı sırasındaki tutumuna dair ayrıntılı bir analiz için bkz: Ömer Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası (1945–1970)**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1972, s.101–113.

[106] Davişa, **Arap Milliyetçiliği Zaferden...**, s.172.

[107] Jaber, **op.cit.**, s.55.

yönelmesi doğru; ama yukarıdaki gelişmeler analize dahil edilmedikçe eksik olmaktadır.

Diğer yandan Nasır, son beş yılda bölgede yaşanan gelişmelerle birlikte işbirlikçi ve pasif Mısır hükümetini deviren başarılı bir lider olmakla kalmadı; Arap dünyasının doğusundaki Arapların bilinçlerinde umutların, hayallerin ve amaçların cisim bulduğu bir lider haline geldi.[108] Gerçekten de bu dönem, Arap halklarının Arap milliyetçiliğine sıkı sıkıya bağlandıkları, Orta Doğu'da gerçekleşen her olayın protestolarını sokaklara taşıdıkları bir dönemdi. Böyle bir durumda, 1957'den beri siyasi karışıklık içinde bulunan Suriye'nin, siyasi istikrarsızlıktan Nasır'ın Arap dünyasındaki prestijinden faydalanarak çıkılabileceği fikri özellikle Baasçıların düşüncelerinde yer etmeye başlamıştı. Baasçılara göre, birleşmeyle birlikte hem Mısır'ın kapıları Baas'a açılacaktı hem de Nasır'ın gücü Baas desteğiyle artacaktı.[109]

1958 yılında Suriyelilerin hemen hemen tamamı Mısır'la birleşme konusunda hemfikirdi. Temkinli davranmak niyetinde olan Nasır dahi, hızlı gelişen olaylarla birlikte geldiği konumu gereği Suriyelilerin taleplerini kulak arkası edecek durumda değildi. Ayrıca Jaber'e göre, önceleri çekinceleri olan Nasır, 1958 Ocak ayı ortasında, Suriye'de komünistlerin iktidarı ele geçirmelerinden ciddi olarak çekindiğinden birlik talebini alelacele kabul etmişti.[110] Bu tespit, yukarıda anlatılan gelişmeler dahil edilmeden yapıldığında şüphesiz eksik kalmaktadır.

---

[108] Devlin, **op.cit.**, s.92.

[109] Khadduri, **Political Trends in...**, s.160.

[110] Jaber, **op.cit.**, s.58.

Dolayısıyla bütün etkenler birlikte düşünüldüğünde, birliğin gerçekleşmesi an meselesiydi.

Baas Partisi'nin federal yani gevşek birlik ve kolektif liderlik önerilerine karşılık, Nasır kendi liderliği altında ve sıkı bir birlikten yanaydı. Fakat birliğin gerçekleşememe ihtimali nedeniyle, Nasır'ın önerisi Suriye hükümeti tarafından kabul edildi. Ayrıca, Nasır'ın Suriye'deki bütün siyasi partilerin feshedilmesine ve hepsinin Milli Birlik çatısı altında birleşmelerine ilişkin önerisi de Baas ilkelerinin ve amaçlarının Nasır'ın kişiliğinde gerçekleşebileceği düşüncesiyle Baas tarafından kabul edildi. Mişel Eflak şu açıklamayı yapmıştı: "Resmi olarak feshedileceğiz fakat birleşmiş yeni bir partide, Milli Birlik'te varlığımızı sürdüreceğiz. İki ülkenin birleşmesi sonucunda doğan bu parti, yalnızca Baas'ın ilkeleriyle canlanabilir."[111]

BAC'nin kurulmasından sonra, merkezi Kahire'de olan bir parlamento oluşturuldu; Selahaddin Bitar ve Ekrem Hurani gibi Baas Partisi'nin önemli liderleri de bu parlamentoda görev aldılar. BAC'deki ilk sorunlar kabinenin atanması sırasında ortaya çıktı; otuz dört sandalyeden sadece on dördü Suriyelilere aitti ve kilit koltuklara da Mısırlılar getirilmişti. 1959 yılı boyunca, Baasçılar sık sık Mısırlıların kendilerine gittikçe daha az danıştığından ve Suriye'deki siyasi tabanlarından koparılması için çaba harcanmakta olduğundan yakındılar.[112]

Diğer Arap ülkelerinin de zamanla birliğe dahil olacakları düşüncesi, 1958 Irak Devrimi'nin ardından, Irak'ın bağım-

---

[111] Davişa, **Arap Milliyetçiliği Zaferden....** s.200'den: Malik Müftü, **Sovereign Creations: Pan-Arabism and Political Order in Syria and Iraq**, New York, Cornell University Press, 1996, s.95.

[112] **Ibid.**, s.201'den: **El Ahram** (Kahire), Kasım 17, 1961.

sız bir yol çizmesiyle ilk darbeyi yemiş oldu. Arap birliğinin gerçekleşmesinde önemli bir ülke olan Irak'ın birliğe katılmadaki çekingen tavrı Arap milliyetçiliğinin yara almasına yol açtı.[113] Abdüsselam Arif ve Abdülkerim Kasım devrimi birlikte gerçekleştirmişlerdi; fakat aralarında görüş farklılıkları bulunmaktaydı. Arif'in birleşme yanlısı tutumu, komünistlerle ittifak halindeki Kasım tarafından sindirilince Irak'ın BAC'ye dahil olma ihtimali de gerçekleşmedi. Aslında bu durum, Arif'in temsil ettiği "kavmiye" ve Kasım'ın temsil ettiği "vatâniye" çatışmasının ikincisinin lehine kazanılmasının sonucuydu. Dolayısıyla bütün Arap ülkelerini içerecek bir Arap Devleti ideali iki ülkeyle sınırlı kaldı.

1952'de Mısır'da uygulamaya konulan toprak reformu, 1958 Eylülü'nde Suriye'de aynı şekilde benimsendi. Toprak sahiplerine verilen tazminat karşılığında, bu sınıfın mülkiyet hakkı elinden alınarak topraksız köylülere dağıtım yapıldı. Baas Partisi'nin Tüzüğü'nde de yer alan bu ilke, ülke topraklarının büyük bölümünü elinde tutan geleneksel elitlerin kırsal kesimdeki nüfuzunun kırılmasında dönüm noktası oldu. Nitekim, bu, Baas Partisi'nin beslendiği sınıfların talebini de yansıtmaktaydı. Nasır hükümetinin, devletçiliğin giderek ağırlık kazandığı kendi yönetim sistemini küçük ortağına dayatma çabası içinde olması nedeniyle Mısır ile birleşme Suriye'deki değişim açısından hızlandırıcı rol oynadı.[114] Dolayısıyla Baasçı rejim, toprak reformu ile Sünni Müslüman toprak ağalarının ve BAC'nin yıkılı-

---

[113] John F. Devlin, "The Ba'th Party: Rise and Metamorphosis," **The American Historical Review**, Vol.96., No.4-5 (December 1991), s.1401.

[114] Roger Owen ve Şevket Pamuk, **20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi**, çev. Ayşe Edirne, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2000, s.204.

şının ardından devam eden millileştirmelerle şehirli burjuvazinin etkisinin azalmasına yol açtı. Ancak bu sınıfların tasfiye edilmesi, Baas'ın kadrolarını oluşturan kırsal kesimdekiler ile köylülerin ve toprak sahipleri ile burjuvazi arasındaki çekişmenin de başlangıcını yarattı. Nitekim, bu uzlaşmazlık, daha sonra Hafız Esad'ın başlatacağı "dışa açılma" ("infitah") politikası ile burjuvazinin ve Sünni Müslüman toprak ağalarının sisteme dahil edilmesiyle aşılmaya çalışılacaktır. Dolayısıyla Mısır'la birleşme sonrasında devlet, Suriye'de ekonominin temel belirleyeni haline geldi; bunun yarattığı istikrarsızlığı ise, 1970'lerden sonra özel sermayeye hareket sahası açarak gidermeye çalıştı.

Ayrıca, bu dönemde Üçüncü Dünya'daki bütün ulusal kurtuluş mücadelelerine rehberlik etmiş, kapitalizme alternatif olduğu düşünülen içe dönük ekonomi politikaları kendilerine sistem dışı bir yer edinemediler. Üçüncü Dünya'nın genelinde olduğu gibi Mısır'da ve Suriye'de uygulanan toprak reformu ve millileştirmeler kısmi bir "sosyal devlet" anlayışı geliştirdiyse de 1970'lerde hız kazanan ve azgelişmiş ülkeleri hedef alan neo-liberal politikaların yıkıcı etkisinden kendini kurtaramadı. Varolan dünya ekonomik sisteminin dışında kalma çabaları sadece 1950'lerin ortası ve 1960'larla sınırlı kaldı. Dolayısıyla Arap sosyalizminin sosyal adaleti sağlayacağı ve ekonomik eşitsizlikleri bertaraf edeceği düşüncesi, devlet kapitalizmi temelinde işletildikçe ve yönetici küçük bir kliğe mahkum olduğu sürece başarısızlığı da beraberinde getirdi. Arap sosyalizmi düşüncesi, Arap dünyasında tarihsel bilincin şekillendirdiği anlamda manidar; ama dünyayı belirleyen ekonomik altyapının kapitalizm oluşu ve bundan kendini bağışık tutamayacağı anlamında da beyhude bir çabaydı.

1958 yılında bütün Arap dünyasında coşkuyla karşılanan BAC, ancak üç yıl yaşayabildi. Bir kere, programsız ve alelacele gerçekleştirilen birlik planlamadan yoksundu. Suriye'nin kendine özgü toplumsal ve ekonomik koşulları hesaba katılmaksızın, Arap sosyalizmi adı altında katı bir devlet kapitalizminin uygulamaya konulması çöküşün yolunu açtı. Suriye ekonomisi özel girişim temeli üzerine inşa edilmişti; devletin ekonomiye müdahalesi sadece altyapı alanıyla sınırlıydı. BAC içinde Mısır ile beraber bulunmak, Mısır'da uygulanmakta olan ekonominin devlet denetiminde olmasına ilişkin sosyalist ilkeye Suriye'nin de uyması anlamına gelmekteydi.[115] Fakat Suriye'deki burjuvazi, Nasır'ın ekonomik sınırlamalarını, Mısır burjuvazisi kadar kolay kabul edemezdi.[116]

Diğer yandan Arap dünyasındaki devletlerin birliğe dahil olmaları konusundaki çekinceleri ve buna eklenen "vataniye"nin yükselişi de başarısızlığın nedenlerinden biriydi. Ürdün Arap milliyetçiliğini Haşimiler'e atfederek, 1916 İsyanı'nın önemli figürleri Şerif Hüseyin ve oğullarının Haşimi sülalesinden olduğu dile getirerek kendini farklı bir yerde konumlandırıyordu. Lübnan'ın hassas siyasi dengeler üzerine kurulmuş yapısı, birliğe katılmasının önündeki en büyük engeldi. Diğer yandan Irak'ın bağımsız tutumu ve Irak kültürüne ve "Iraklılık"a vurgu yapması, buna bağlı olarak "vataniye"yi ön plana çıkarması birleşik Arap Devleti fikrinin düşüşe geçtiğinin göstergesiydi. Bağımsızlık öncesi birlik dilekleri, yerini bağımsızlık sonrasında yükselişe geçen ülkesel çıkarlara bırakıyordu.

---

[115] Davişa, **Arap Milliyetçiliği Zaferden...**, s.204.

[116] **Idem.**

BAC'nin uzun ömürlü olmamasının birleşmeyi gerçekleştirmiş iki ülkeye özgü nedenleri de vardı. Mısır'ın Suriye üzerinde kurduğu siyasi baskı çöküşü hızlandırdı. Dolayısıyla Baas Partisi'nin varlığını Milli Birlik içinde koruyacağı fikri gerçekleşmedi. Baas Partisi'nin kolektif liderlik anlayışına tezat oluşturan BAC'nin merkeziyetçi ve otoriter yapısı, Mısır'a Suriye üzerinde hak iddia edebilme olanağı tanıdı. İkincisi, Suriye ve Mısır arasında toprak bütünlüğünü sağlayacak bir coğrafi sınır yoktu. Bu toprak bütünlüğünün önündeki en büyük engeller Lübnan ve İsrail'in varlığıydı. Dolayısıyla BAC, bütünlüklü bir yapılanma olarak değil, Mısır'da alınan kararların Suriye'ye uygulanması temelinde yürütüldü.

Bitar ve Hurani gibi Baasçıların istifası ile başlayan çözülme süreci, bölgedeki Arap milliyetçiliğine indirilmiş çok büyük bir darbeydi. Bu Arap milliyetçiliği hareketinin sonunu yaratmadı; ancak ona varacak sürecin koşullarını hazırladı. Nasır, 1967 Savaşı'na dek hala Arap dünyasının en etkili lideri olma konumunu sürdürdüyse de 1970'lerle birlikte yükselişe geçen siyasal İslam oldu. BAC'nin Arap dünyasındaki çeşitli milliyetçi gruplar için hedef birliği sağlayamadığı 1961'de ortaya çıktı. 1961–1963 yılları arasında "federatif bir birliği"n oluşturulmasına yönelik çabalar başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Suriyeli ve Iraklı Baasçıların Nasır'la birleşme talepleri organik birliği reddeden bir alana kaydı. Ancak kollektif liderlik temelindeki bir yapılanma Nasır'ın kişisel gücünü zayıflatabilirdi. Nasır, kendisini Irak'taki yabancı petrol şirketleriyle karşı karşıya getirecek bir sosyalist düzeni kurmaktan vazgeçemeyeceğini hesaplıyordu. Bu şirketlerin millileştirilmesi ise, İngilizler-

le bir bunalım içine girmek demekti. Millileştirmemesi ise bölgedeki bütün prestijine gölge düşürecekti.[117]

BAC'nin çözülüşü hareketi böldü; artık bir tarafta Baasçılar, diğer taraftaysa Nasırcılar, George Habbaş'ın grubu Arap Milliyetçisi Hareketi ve hiçbir gruba bağlı olmayan çok sayıda milliyetçi vardı.[118] Baas birliğin çöküşü sonrasında kendini yeniden yapılandırırken bu bölünmeyle de uğraşmak zorunda kaldı. Nitekim, 1961 ve 1963 arasındaki dönem, Baas Partisi'nin iktidarı tam anlamıyla ele geçirmeye hazırlandığı, Nasırcılar ve Baasçılar arasında çekişmenin doğduğu bir dönem oldu.

---

[117] Jaber, **op.cit.**, s.85.

[118] Davişa, **Arap Milliyetçiliği Zaferden...**, s.201-202.

II. SURİYE'DE VE BAAS PARTİSİ'NDE İKTİDAR MÜCADELESİ (1961–1970)

Suriye siyasal hayatı, 1960'lar boyunca başarılı ya da başarısız, ardı arkası kesilmeyen bir dizi askeri darbeye sahne oldu. Bunlardan ilki, 1961 yılında Mısır-Suriye birliğinin çöküşüne neden olan "Ayrılıkçı Darbe"ydi. Bu darbenin hemen sonrasında Suriye siyasetine egemen olan ve 1963 yılına dek yönetimde bulunan Ayrılıkçı rejim, BAC döneminde uygulamaya konulan politikalardan ve Baas Partisi'nin 1940'larda ve 1950'lerde ortaya koyduğu ideolojiden tam anlamıyla bir kopuşu simgelemekteydi. 1962 yılında "Ayrılıkçı Rejim"e karşı gerçekleştirilen başarısız bir darbe girişiminin ardından, 1963'teki askeri darbeyle Baas Partisi iktidara geldiyse de yeni yönetim de başarısız darbe girişimleriyle karşı karşıya kalmaktan kurtulamadı. 1966 yılında Baas Partisi'nin Bölgeciler'in ağırlıkta olduğu radikal kanadı birçok tasfiyeyle ve mezhep-bölge-aşiret bağlarını kullanarak yeni bir darbe gerçekleştirdi. 1960'ların başından beri Baas Partisi'nin sosyalizme öncelik verecek şekildeki ideolojik dönüşümüne son noktayı koydu; Baas Partisi

iktidarının radikal evresini (Neo-Baas dönemini)[1] başlattı. Dolayısıyla Parti'de 1963'ten 1970'e kadar olan dönem, eski kuşak milliyetçi Baasçılardan radikal sosyalist Baasçılara doğru bir kaymanın yaşandığı dönemdi.[2]

Parti, orduyla sembiyotik ilişkiler kurduğu oranda askerler arası rekabetten, parti içi iktidar mücadelesinden ve karşı darbeden koruyamadı. Kırsal kökenli azınlıkların Parti'de belirleyici konumuna gelmeye başlamalarıyla da iktidar mücadelesine, önce Aleviler tarafından Sünnilere karşı mezhep bağlarının, ardından da azınlık mensuplarının birbirleriyle mücadelesinde bölge ve aşiret bağlarının nüfuz ettiği görüldü. Mezhep, bölge ve aşiret bağlarının iktidar mücadelesinde kullanılması, Sünni Müslüman elitin Suriye'deki hâkimiyetini kırmaya odaklanmış Baas ideolojisiyle örtüşmekteydi. Kırsal kökenli azınlıklar kendi mezheplerinden, bölgelerinden ya da aşiretlerinden gelenler aracılığıyla yapılanmayı, Sünni Müslüman karşıtlığıyla mücadelede gerekli bir örgütlenme modeli olarak görüyorlardı. Neo-Baasçılar, 1970'lerin başında bölgesel ve uluslararası konjonktürün de etkisiyle pragmatik ve "realist" kanadı temsil eden ve bölge-aşiret bağlarını kullanarak orduda güç kazanmaya başlayan Hafız Esad'ın iktidar mücadelesini kazanmasını önleyemediler.

---

[1] Neo-Baas terimi, Ben-Tzur tarafından ideolojik ve toplumsal taban olarak ilk dönemki Baas Partisi'nden farklı bir yapılanma sergileyen Parti'nin radikal kanadına atfen kullanılmıştır. 1966 yılındaki darbeyle başlayan Neo-Baas evresi, ideolojik öncelikler bağlamında klasik Baasçılık'tan bir kopuşu temsil etmekteydi. Ayrıca yapılanmasında ve iktidara gelişinde, yine ilk kuşak Baasçılardan farklı olarak mezhep, bölge ve aşiret bağları devreye girmekteydi. Bkz: Ben-Tzur, **op.cit., passim.**

[2] Hopwood, **op.cit.**, s.90.

A. AYRILIKÇI DÖNEM (1961–1963)

1. 28 Eylül 1961 Darbesiyle Gelen Ayrılıkçı Rejim

Mısır-Suriye birliği, 1961 yılına gelindiğinde Mısır'da uygulamaya konmuş olan reformların aynı şekilde Suriye ekonomik ve toplumsal yapısına dayatılmasına, BAC'yle beraber yeni kurulan ve merkezi Kahire'de olan hükümette Suriyeli siyasetçilerin sayısının azlığına ve özellikle Irak'ta 1958 darbesiyle iktidara gelen Abdülkerim Kasım'ın "önce Irak" anlayışını yerleştirmeye başlamasıyla Arap birliği idealinin başarısızlığa uğramasına bağlı olarak zaten derin yaralar almıştı. 1958 yılında Arap dünyasının hemen hemen tamamı tarafından coşkuyla karşılanmış olan ve Arap devletlerinin gelecekteki (olası) birliğinin ilk adımı olarak görülen BAC'nin yürümeyeceği, Ayrılıkçı subayların 1961 Eylül ayı sonlarında gerçekleştirdikleri askeri darbeyle su yüzüne çıktı. BAC, 28 Eylül 1961'de Şamlı Sünni Müslümanların ağırlıkta olduğu bir grup subayın ve Suriye'nin geleneksel elitlerini oluşturan muhafazakâr siyasetçilerin, Abdülkerim Nahlavi liderliğinde birleşerek gerçekleştirdikleri darbeyle sona erdi. Şamlı subaylar Suriye-Mısır birliğinin gerçekleşmesinden önceki yıllarda Suriye siyasetinde önemli rol oynamışlardı; birlik sırasında da Suriye'nin askeri bölge komutanlıklarına daha çok Şamlı subaylar atanmıştı.[3] Dolayısıyla bu subaylar BAC'yi sonlandırabilecek, Suriye siyasetinde oluşmaya başlayan değişim sürecini tam anlamıyla tersine döndürmeye değil; ama kesintiye uğratmaya yetecek potansiyel bir güce sahiptiler. Şamlı subaylar, BAC döneminde uygulamaya konan "sosyalist" ekonomi politikalarından rahatsız olan kentli gele-

[3] Dam, **op.cit.**, s.61.

neksel elitin rejim karşıtlığıyla el ele vererek, Ayrılıkçı darbeyi gerçekleştirebildiler.

1961 yılının Eylül ayı sonlarında Şam Radyosu'ndan BAC'nin devam ettiğine ilişkin bir açıklama yapıldıysa da çok geçmeden öncekini inkâr eden ve "Suriye'yi ve ordusunu küçük düşürenlere" (burada kastedilen büyük ihtimalle Nasırcılardı) karşı askeri bir darbe yapıldığını duyuran başka bir bildiri yayımlandı.[4] Şam Radyosu'ndan yapılan ilk açıklamada ne Suriye'ye ne de BAC'ye değinilmişti; oysa 29 Eylül sabahında bulanıklık ortadan kalkmış ve Mısır'la olan birliğin sona erdiği dile getiriliyordu.[5] Be'eri, buradan hareketle 28 Eylül'de ortaya çıkan ayaklanmaların Mısır'dan tam anlamıyla bir ayrılığı hedeflemediğini; ordunun kaybettiği gücünü tekrar kazanmayı, geleneksel siyasetçilerin de BAC döneminde gerçekleştirilen kamulaştırmaların ve toprak reformunun feshini amaçladığını dile getirmektedir.[6] Ancak darbenin ertesi sabahında yapılan açıklamayla, BAC'nin bir anlamda tarihe karıştığı ve Suriye'nin yoluna tek başına devam edeceği ilan edilmişti. Dolayısıyla darbeyi gerçekleştirenlerin amaçlarının BAC'ye son vermek olduğu ortaya çıkmıştı. Darbenin hemen ardından yapılan açıklamada ayrılıktan bahsedilmemesinin nedeni Mısır'ın olası bir müdahalesinden çekinilmesi olabilirdi. Çünkü üç yıllık birlik boyunca Suriye'de Nasır yanlıları güç kazanmışlardı ve şimdi Mısır'la işbirliği yaparak Ayrılıkçı darbeyi sonlandırmaya girişebilirlerdi. Darbe sırasında sadece azınlık mensuplarının ağır-

---

4 Davişa, **Arap Milliyetçiliği Zaferden...**, s.207'den: **The Times**, 29 Eylül 1961.

5 Elizer Be'eri, **Army Officers in Arab Politics and Society**, London, Pall Mall Press, 1970, s.143.

6 **Idem.**

lıklı olduğu kuzeydeki birlikler BAC'ye sadık kaldılarsa da darbeyi gerçekleştiren subaylar burada kısa zamanda denetim kurmayı başardılar.[7] Nitekim, Nasır ideolojisinin sosyalizm adı altında devlet eliyle kalkınma ve geleneksel elitlerin nüfuzunu kırma stratejisi ve Baas Partisi'nin buna olan desteği en fazla kırsal kesimde yaşayan azınlık mensuplarından ilgi görebilirdi. Ancak Nasır'a ve Nasır'la işbirliğine girişebilme potansiyeli bulunanlara göz dağı vermek için, 1 Ekim 1961'de Ayrılıkçı subaylar tarafından yapılan duyuruda, yabancılar ya da mültecilerden rejim aleyhtarı gösterilere katılanların tutuklanacağı ve sürgün edileceği uyarısında bulunuldu.[8] Yabancılarla kastedilen Mısır-Suriye birliği döneminde Suriye'de faaliyet göstermeye başlayan Mısırlı yetkililer, mültecilerle kastedilen 1948 Arap-İsrail Savaşı sonrası yerlerinden edilmiş ve İsrail karşıtlılığı nedeniyle Nasır'ı destekleyen Filistinlilerdi. Dolayısıyla böyle bir açıklamayla Nasır yanlılarını etkisiz hale getirme amacı güdülmekteydi.[9]

Diğer yandan Şam Radyosu'ndan yapılan ikinci açıklamada, ülkenin adının -BAC öncesi dönemden farklı olarak- Suriye Arap Cumhuriyeti olarak değiştirildiği de belirtilmişti.[10] Mısır'la birliğin gerçekleşmesinden önceki dönemde ülkenin adı Suriye Cumhuriyeti'yken, Arap milliyetçiliğinin yükselişte olduğu ve Nasır'ın da Arap milliyetçiliğinin liderliğine oynadığı böyle bir dönemde, Suriye Cumhuriyeti devletinin ismine "Arap" kavramı eklenerek "Araplık"ın Mısır'a özgü olmadığı-

---

7 **Idem.**

8 Şen. **op.cit.**, s.223.

9 Nitekim, Ayrılıkçı dönem boyunca da bu başarıldı.

10 Be'eri, **op.cit.**, s. 143.

nın altının çizilmesi, Nasır'ın liderliğine meydan okumayı ifade etmesi bakımından anlamlıydı. Bu arada Mısır ise, askeri bir müdahaleden kaçınarak Suriye'deki yeni rejimi "ayrılıkçı," "gerici" ve "hain" olmakla itham ediyordu.[11] Mısır'ın bu propagandası Ayrılıkçı rejimin Suriye siyasetine yön verdiği dönem boyunca da devam etti. Arap birliğinin ilk adımı olarak görülen BAC'nin Suriye'deki askeri darbeyle çöküşü, Nasır'ın liderliğine zarar verdiği için Mısır'daki Ayrılıkçı rejim karşıtı propaganda bu durumu tersine çevirmeye çalışıyor ve Mısır'ın Arap dünyasındaki liderliğine vurgu yapıyordu. Dolayısıyla üç yıllık organik birlik yönetiminin ardından, Ayrılıkçı rejim döneminde Suriye-Mısır çekişmesi başladı. Bu, bölgedeki çoğu Arap devleti tarafından da destek gördü.

Ayrılıkçı darbenin hemen ertesinde, 29 Eylül 1961'de Mamun Kuzbari tarafından geçici hükümet kuruldu. Geçici hükümetin 21 Kasım 1961'de iktidardan uzaklaştırılmasının ardından, Aralık 1961'de parlamento seçimleri yapıldı ve muhafazakârlar yüz elli beş sandalyenin seksen altısını elde ettiler.[12] BAC öncesi dönemde Suriye siyasetine hakim geleneksel elitler tekrar parlamentoya girerek siyaset yapısının muhafazakârlar lehine değişmesinin yolunu açtılar. Bu seçimler geleneksel siyasetçilerin hükümette çoğunluk kazanmaları ve Ayrılıkçı rejimin "eskiye dönüş"ü temsil etmesi bakımından 1954 seçimlerine benziyordu.[13] Daha önce değinildiği gibi, 1946'da Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasının ertesindeki on yıl boyunca siyasete hâkim olan bu geleneksel elitler, 1954'teki seçimlerle iktidarla-

---

[11] Şen. **op.cit.**, s.224.

[12] **Idem.**

[13] Be'eri. **op.cit.**, s.145.; Rabinovich, **Syria Under the Ba'th...**, s.27.

rını tam anlamıyla yapılandırmışlardı. Bunların nüfuzunu kıran ve sosyo-ekonomik bir dönüşümü başlatan ise BAC'yle gelen Suriye ekonomi politikasındaki radikal reformlardı. 1961 seçimlerinde aynı başarıyı elde edenler güçlerini sınırlayacak olan Nasır'ın Mısırı'yla yeniden birleşmeye, dolayısıyla Baasçı ya da Nasırcı sosyalizme karşı oldukları gibi, bununla bağlantılı olarak Arap milliyetçiliğinden çok Suriye milliyetçiliğine yakındılar. Bu dönemde, "kavmiye" ve "vataniye" arasındaki çekişme Suriye özelinde "vataniye"nin lehine sonuçlanmaya varacakmış gibi görünmekteydi.

Parlamento seçimlerinin ardından Nazım el-Kudsi Suriye cumhurbaşkanı seçilirken, Arap milliyetçiliğine ve sekülarizme değil, İslamî değerlere vurgu yapan Müslüman Kardeşler üyesi Maruf Davalibi de başbakan oldu. Nitekim, Sünni Müslüman kesimin çıkarlarının savunuculuğunu yapan, Nasır'la birleşmeye Sünni Müslüman toprak sahiplerinin ve burjuvazinin gücünü sınırladığı için karşı çıkan ve Baas Partisi'nin en büyük rakiplerinden biri olan Müslüman Kardeşler,[14] Sünni Müslümanların çoğunlukta olduğu bir koalisyon tarafından gerçekleştirilen bu Ayrılıkçı darbeyi desteklediler.[15] Baas Partisi, 1963'te iktidara geldikten sonra Müslüman Kardeşler'in gücünü kırabildiyse de toprak sahiplerini ve burjuvaziyi rejime yabancılaştırdığı sürece Müslüman Kardeşler'in muhalefetiyle karşılaşmaya devam etti. Müslüman Kardeşler üyesi Maruf Davalibi'nin Ayrılıkçı dö-

---

[14] Müslüman Kardeşler örgütü, 1927 yılında Mısır'da kuruldu ve 1940 ve 1950'lerde giderek güçlendi. Zamanla Filistin, Lübnan, Kuzey Afrika, Sudan ve Suriye'de örgütlenmeye gitti. Bu çalışmada, Müslüman Kardeşler örgütünün Suriye kolu kastedilmektedir.

[15] Ghada Hashem Talhami, "Syria: Islam, Arab Nationalism and the Military," **Middle East Policy**, Vol.8., No.4 (December 2001), s.122-123.

nemde başbakan olması, rejimin Arap milliyetçiliğini arka plana attığının bir işaretiydi. Aslında bu durum, BAC'nin çözülüşünden sonra bölgede ortaya çıkan Arap milliyetçiliği ideolojisi karşıtlığının Suriye düzeyindeki ifadesiydi. Çünkü Arap milliyetçiliğine karşı olan "tutucu" Arap monarşileri, BAC'nin çözülüşüyle Nasır ve birliğe karşı kendi siyasetlerinin propagandalarını başlatma imkânı bulmuşlardı.

Bu dönemde, Ayrılıkçı darbeyi gerçekleştiren Şamlı Sünni subayların desteğini alan Abdülkerim Nahlavi ve hizbinin gücü, sayıları gittikçe artan ve yeni rejimden memnun olmayan azınlık mensubu subayların desteğini hiçbir zaman kazanamadığı için hızla eridi.[16] Nahlavi'nin 28 Mart 1962'de ordu ve hükümet üzerindeki hakimiyetini yeniden kurmak amacıyla başlattığı darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Bu başarısız darbe girişiminin ardından, Nahlavi ve yakınındaki Şamlı Sünni subaylar sınır dışı edildiler. Bu olayla birlikte ordu içinde başlayan Sünni Müslüman subaylar arası çekişme tasfiye sürecine yol açarken, bu subaylardan boşalan yerleri azınlık mensubu subaylar doldurdular. 28 Mart'tan sonra ortaya çıkan durum Şamlı olan ve olmayan subaylar arasındaki mücadelenin gittikçe Şamlı olmayan ve Lazkiye, Deyr el-Zor gibi kırsal kesimden gelen (genellikle Alevi, İsmaili ve Dürzî) azınlık mensubu subayların lehine değiştiğini gösteriyordu.

Nahlavi'nin başarısız darbe girişiminin hemen sonrasında gerçekleşen Nasır yanlısı Halep Ordu Komutanı Cesim Alvan'ın 2 Nisan 1962'deki ayaklanması ve bununla eş zamanlı olarak Şam'daki Nasır yanlısı sokak gösterileri Ayrılıkçı rejim

---

[16] Dam, **op.cit.**, s.62.

tarafından bastırıldı; ardından hükümet değişikliğine gidildi ve Beşir el-Azm yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi. Şamlı subayların zayıflayan konumu, 2 Nisan 1962 sonrasında kurulan Suriye Ordu Komutası'nın yapısına da yansıdı: Ordu Komutası'nın sekiz üyesinden sadece biri Şamlı'ydı.[17] Nitekim, 1950'lerde yeni eğitim olanaklarından yararlanmak amacıyla kırsal kesimden gelip Askeri Akademiler'de eğitim gören ve genellikle Baas Partisi'yle yakın ilişkiler kuran azınlık mensuplarının sayılarının ordu içinde artması, Ayrılıkçı dönem sonrasında Baas Partisi'nin iktidara geliş sürecinde etkili oldu.

Ayrılıkçı rejim, bu darbe girişimleriyle ve Nasır yanlısı gösterilerle yara alsa da 8 Mart 1963'te Ayrılıkçı döneme son verecek darbeye kadar ayakta kalmayı başardı. On sekiz aylık iktidarı boyunca da BAC'nin öncesine dönmeyi hedefleyen politikalar yürüttü. Ayrılıkçı rejim, bir önceki on yıla dönmeyi ve 1958 öncesinde Suriye toplumsal ve siyasal sistemine egemen geleneksel elitleri yönetime getirmeyi amaçlayan bir rejimdi. Ayrılıkçı dönemde, BAC'nin kurulmasıyla Suriye'de uygulamaya konmuş ve Sünni Müslüman toprak sahipleri ile kentli burjuvazinin nüfuzunu kırarak sosyalist bir dönüşümü gerçekleştirmeyi hedeflemiş olan kamulaştırmalar ve toprak reformu tersine çevrildi. Bankalar ve sanayi işletlemelerinin özelleştirilmesine ve toprağın büyük toprak sahipleri lehine yeniden dağıtımına girişildi.[18] Nahlavi'nin ve Cesim'in rejim karşıtı ayaklanmalarının bastırılmasının ertesinde, Mayıs 1962'de yürürlüğe konan yasayla toprak sahipleri 1958'deki

---

[17] **Idem.**

[18] Raymond A. Hinnebusch, **Syria: Revolution From Above.** New York. Curzon Press Limited, 2001, s.41.

toprak reformu öncesi haklarını yeniden kazanırken, kamulaştırılmış sanayi işletmeleri bir önceki sahiplerine devredildiler.[19] Piyasa ekonomisine geçişe ve sermayenin serbest dolaşımına izin verildiği gibi, ticaret üzerindeki devlet kontrolü kaldırıldı.[20] Burjuvazinin ve toprak sahiplerinin çıkarlarına yönelik bu liberal politikaların uygulamaya konması, 1958'deki kamulaştırmalarla ve toprak reformuyla başlayan ve kırsal kesimdeki kitleleri dolayısıyla azınlıkları da sisteme dahil eden sosyo-ekonomik dönüşümü tersine çevirme yolunda atılmış önemli bir adımdı. Nasır'ın ve Baas Partisi'nin "ilerici"lik temelinde tanımladıkları Arap sosyalizmi Ayrılıkçı dönemde askıya alındı.

Bu dönemin iç politikadaki muhafazakâr, "gerici" ve geleneksel sağın talepleri doğrultusunda ekonominin liberalleştirilmesine öncelik veren tutumu, rejimin dış politikasına da yansıdı. Suriye, 1958'de birliğe katılmayı reddetmiş olan Irak'la yakınlaşma sürecine girdi.[21] BAC sonrası dönemde Suriye-Irak yakınlaşması gündeme geldi ve 16 Mart 1962'de Bağdat ve Şam arasında siyasi ve askeri işbirliği antlaşması imzalandı.[22] Irak'la yakınlaşma çabası, Suriye'nin ülke üzerindeki Nasır baskısını dengelemek için attığı bir adımdı. Böylece, Arap dünyasında Nasır karşıtı düşüncelerin açıkça dillendirilmeye başladığı süreçte yara alan Arap milliyetçiliği idealine bir darbe de Mısır'la birliğe karşı olanlarla yakınlaşan Ayrılıkçı rejim tarafından indiriliyordu. Arap milliyetçiliğine ve Nasır'ın liderliği-

---

[19] Al-Ahsan, **op.cit.**, s.305.

[20] **Idem.**

[21] 1949'da Hinnavi yönetiminin sona ermesinden sonra, Şam üzerindeki Irak-Mısır mücadelesi Mısır lehine sonuçlanmıştı.

[22] Be'eri, **op.cit.**, s.145.

ne karşı ilk tepki Ağustos 1962'de Lübnan'da yapılan Arap Ligi toplantısında ortaya çıktı: Toplantı başlar başlamaz Suriyeliler, Mısırlıları Suriye'nin içişlerine karışmakla suçladılar.[23] Bu itham, Vahhabilik'in, dolayısıyla İslamî vurgunun ağırlıklı olduğu Suudi Arabistan ve "önce Irak" sloganını benimseyen Irak heyetleri tarafından kuvvetle desteklenecek bir iddiaydı. Çünkü BAC'nin çöküşü Suriye ve Mısır için olduğu kadar, Arap Orta Doğusu için de kritik bir dönemin başlangıcını simgeliyordu. Nasır'ın liderliğinde vücut bulan Arap milliyetçiliği söylemindeki vurgu, Arap dünyasında yaşanan bu bölünmüşlüğün etkisiyle anti-emperyalizmden ve İsrail'den "tutucu" Arap monarşilerine kaymıştı. Ortak bir öteki tanımlaması yaratamadığı ölçüde de derin yaralar aldı. Bu dönem, Batı yanlısı Arap monarşilerine karşı kendini "devrimci" veya "sosyalist" olarak adlandıran "radikal" devletlerin muhalefeti, dolayısıyla Arap milliyetçiliğinin "ötekisi" olarak vurgunun İsrail'e değil de "tutucu"[24] Arap monarşilerine yönelmesi nedeniyle "Arap Soğuk Savaşı"nın[25] yaşandığı bir dönem oldu.[26] Araplar arası bu mücadeleye, Ayrılıkçı rejimin Nasır karşıtlığı, Arap monarşilerinin buna verdiği

---

[23] Davişa, **Arap Milliyetçiliği Zaferden...**, s.210.

[24] Çalışma boyunca kendilerini Arap milliyetçiliyle ve Arap sosyalizmiyle tanımlayan devletler için "radikal," Arap dünyasında monarşik bir yapılanma sergileyen devletler için de "tutucu" terimi kullanılacaktır.

[25] Bu dönem için "Arap Soğuk Savaşı" kavramını kullanan Malcolm Kerr'dir. Bkz: Malcolm Kerr, **The Arab Cold War, 1958–1967: A Study of Ideology in Politics**, New York, Oxford University Press, 1967, **passim.**

[26] 1963 yılında Irak'ta ve Suriye'de iktidara gelen Baas Partisi, 1962 Cezayir Savaşı'nın kazanılmasının ardından sosyalizme ve tarafsızlığa bağlı olduğunu ilan eden hükümet, Yemen'de yaşanan gelişmeler sonucu Nasırcı çizgiyi takip ettiğini açıklayan yönetim "radikal" cephede yer alırken; Libya, Fas, Ürdün ve Suudi Arabistan monarşileri "tutucu" cephe içinde bulunuyorlardı.

destek ve kısmen de olsa "vataniye"nin "kavmiye"nin önüne geçmesi damgasını vurdu. Suriye iç siyasetindeki bir tepkinin sonucu olarak ortaya çıkan Ayrılıkçı rejimin yeni iç ve dış politikaları dönemin bölgede değişen konjontürüne uygundu.

Ancak 8 Mart 1963'te bu rejime son veren darbe, bu süreci tersine çevirmeyi hedefledi. Dolayısıyla Suriye iç ve dış politikasındaki bu radikal geriye dönüş sekteye uğratılacaktı. Ayrılıkçı rejim, BAC döneminde uygulamaya konmuş olan ekonomi politikalarını tam anlamıyla tersine çevirecek kadar iktidarda kalamadı; çünkü buna izin verecek bir iktidar yapılanması yaratamadı. Ayrılıkçı rejim Suriye ordusunun yeni liderliği ile heterodoks sivil siyasetçilerin ittifakına dayanıyordu; ancak Mısır'la ilişkileri normalleştirmedeki başarısızlık, muhafazakâr tutum ve ordu ile siviller arasındaki katı farklılıklar rejimin daha baştan yara almasına yol açmıştı.[27] Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından itibaren, Suriye siyasetinin giderek ordunun denetimine girmesi ve buna bağlı olarak burjuvazinin gücünün gerilemesi Ayrılıkçı dönemde de kendini gösterdi:[28] Burjuvazi kendi lehine olan ekonomi politikalarını ordunun desteği olmaksızın uygulayabilecek bir konuma sahip değildi. Diğer yandan Ayrılıkçı rejim, Suriye sosyo-ekonomik yapısının kendi çıkarları doğrultusunda değişmesinden memnuniyet duyan geleneksel elitler tarafından desteklendiyse de bu rejim yaygın bir kitlesel destek elde edemedi. En önemli muhalif kesimi ise, Suriye siyasetine geleneksel elitler hâkim olduğu süre-

---

[27] Rabinovich, **Syria Under the...**, s.26.

[28] Arap Orta Doğusu'nda gelişmiş bir burjuvazinin yokluğuna ilişkin ayrıntılı bir inceleme için bkz: Arnold Hottinger, "How the Arab Bourgeoisie Lost Power," **Journal of Contemporary History**, Vol.3., No.3 (July 1968), **passim.**

ce ekonomik ve siyasal alanda yer alamayacaklarını düşünen azınlıklar oluşturdu. Kentli Sünni Müslümanların baskısı altındaki kırsal kökenli azınlıklar Baas Partisi içinde ve orduda yapılanırken, Ayrılıkçı rejimin kendi aleyhlerine uyguladıkları politikalardan memnun değildiler.[29] Ayrıca BAC döneminde Mısır'ın etkisiyle güç kazanmış Nasırcılar da yeniden birleşme görüşmelerine hemen başlanması konusunda ısrarlıydılar. 8 Mart 1963 askeri darbesiyle iktidara gelen Baas Partisi, Ayrılıkçı dönemde uygulamaya konulan bütün ekonomik politikaları kaldırmaya ve Arap birliği idealini gözardı etmeksizin sosyalist dönüşümü yeniden başlatmaya odaklandı.

2. Ayrılıkçı Dönemde Baas Partisi'nin Yeniden Yapılanması

Yukarıda ele alınan Arap dünyasındaki bu bölünmüşlük ve rekabet, Nasır'ın Mısırı'yla yeniden birleşip birleşmeme ve sonrasında da Arap monarşilerine karşı tutum konusundaki sorunlar Suriye iç siyasetine ve daha da özelde Baas Partisi'nin Ayrılıkçı rejim dönemindeki yeniden yapılanma çabalarına yön verdi. Bu yeniden yapılanma dönemi ideolojik karşıtlıklarla ve kişisel çekişmelerle belirlendi.

1960'ların Baas'ı, liderlikteki yeni insanlar, Baas ideolojisindeki yeni vurgular ve ordu içinde oluşmaya başlayan yeni güç dengesi bakımından 1940'ların ve 1950'lerin Baası'ndan

---

[29] Suriye-Mısır birliği sırasında, 1959 yılında Mısır'a nakledilen Baasçı subaylar tarafından kurulan Askeri Komite'nin üst düzey kadrosunu başlangıçta beş kişi oluşturuyordu. Bunlardan üçü, Muhammed Umran, Selah Cedid ve Hafız Esad Alevi; ikisi, Abdülkerim el-Cundi ve Ahmed el-Mir İsmaili'ydi. Askeri Komite'nin üye sayısı on beşe çıktığında ise, üye sayısındaki dağılım şu şekildeydi: beş Alevi, iki İsmaili, iki Dürzi, altı Sünni. Askeri Komite üyelerinin çoğunluğunu kırsal kesimden azınlıklar oluşturmaktaydı. Bkz: Dam, **op.cit.**, s.64., 69 No'lu dipnot.

farklı bir mecraya akmaktaydı. Öncelikle, 1960'larda Üçüncü Dünya'da ve Arap Orta Doğusu'nda hakim söylem sosyalizm haline gelmişti. Dolayısıyla Baas Partisi'nin yeni kuşağı da eski kuşağın milliyetçiliğinden dönemin sosyalizmine doğru evrilmekteydi. Bölgesel düzeyde meydana gelen değişiklikler Baas Partisi'nin dönüşümünde etkili olduysa da bir yandan değişime itici gücünü veren öte yandan da ideolojik bulanıklığı arttırarak Parti'nin kendi içinde sorunlar yaşamasına yol açan temel etken, Ayrılıkçı rejim ve bununla bağlantılı olarak Suriye siyasal ve ekonomik hayatının BAC öncesi döneme döndürülme çabalarıydı. Darbenin itici gücü olan Şamlı Sünni Müslüman subayların ve muhafazakâr sivil siyasetçilerin yeni rejimi, bir yandan ekonomide liberal politikalar yürürlüğe koyarak Baas Partisi'nin kırsal kesime ve alt sınıflara hitap eden ideolojisine, dolayısıyla Arap sosyalizmi vurgusuna ve BAC döneminde uygulamaya konmuş olan politikalara, bir yandan da Mısır'la bağları koparıp Suriye milliyetçiliğine yönelerek Arap milliyetçiliği idealine karşı çıkmaktaydı. Baas Partisi'nin kuruluşundan itibaren geliştirdiği söylem ve uyguladığı ya da uygulamayı hedeflediği politikalar Suriye'deki geleneksel elitin, Sünni Müslüman toprak ağalarının ve kentli burjuvazinin nüfuzunu kırmaya odaklandığından, bu darbe Baas Partisi tarafından derhal kınandı. Ayrılıkçı dönem boyunca da Baas Partisi rejim karşıtlığını dile getirdi. Ayrılma kararı açıklanır açıklanmaz Ürdün ve Irak'taki Bölgesel Kumandanlıklar bu kararı kınadıklarını açıkladılar ve derhal birlik fikrine dönülmesini talep ettiler.[30]

Baas Partisi Arap birliğinin ilk adımı olan BAC'nin sonunu getiren bu darbeye karşı çıkarken, Hurani ve Parti içindeki

---

[30] Jaber, **op.cit.**, s.76.

bir grup Hurani takipçisi ise, birliği parçalayan 2 Ekim 1961 tarihli ayrılma beyanını imzalayarak darbeyi onayladılar.[31] Baas kadroları, Mısır-Suriye birliğini sonlandıran bu darbeyi, milliyetçiliğe karşı tavır sergilediği dolayısıyla da ideolojilerinin temel unsuruyla çeliştiği için karşı çıkıyorlardı. Diğer yandan Kerr, ayrılma beyanını imzalayanlar arasında Bitar'ın da bulunduğunu, ancak Bitar'ın ilerleyen tarihlerde bu ayrılıkçı tutumdan uzaklaştığını, dahası Bitar'ın kendisinin de bunu dile getirdiğini belirtmektedir.[32] Dolayısıyla Ayrılıkçı darbe Eflak ile Hurani'nin arasını kalıcı bir şekilde açtı.[33] Hurani ve Bitar'ın ayrılma yanlısı tutumlarının arkasında, muhtemelen BAC'yle beraber Parti'nin feshedilmesinin ve kurulan hükümette Suriyeli siyasetçilerin arka planda kalmasının etkisi vardı.[34] Burada Parti'nin ideolojik hedeflerinden çok, kişisel çıkarlar ön plana geçmişti. Ayrılıkçı rejim döneminde uygulamaya konulan muhafazakâr politikalar Baas Partisi'nin radikalleşmesinde etkili oldu.

Parti'deki ideolojik çekişme sırasında Baas içinde bir grubun sosyalizme daha fazla vurgu yapar hale gelmesinde, 1960'lar boyunca Üçüncü Dünya'da uygulamaya konmuş olan "sosyalist" ve ulusal kalkınmaya öncelik veren söylemin de etkisi vardı. Ayrıca 1960'larda iki blok arasında ortaya çıkan "detant" havası, dolayısıyla Soğuk Savaş'ın kriz anlarının kıs-

---

[31] Torrey, **op.cit.**, s.458.

[32] Kerr, **The Arab Cold War...**, s.45.

[33] Şen, **op.cit.**, s.223.

[34] 1962 yılında Hurani ve takipçileri Parti'den tasfiye edildiler. Fakat Bitar 1966'da Baas Partisi'nin radikal kanadı iktidara gelene kadar, Parti içindeki faaliyetlerini devam ettirdi.

men atlatılmış olması da Üçüncü Dünya'nın hareket serbestîsi kazanmasına yol açmıştı. Buna ek olarak Sovyetler Birliği'nin 1956'daki 20. Kongresi'nde dile getirilen "sosyalizme ulaşmada farklı yollar" ilkesi, Doğu Bloku'ndan ziyade Üçüncü Dünya'ya ve buradaki ulusal kurtuluş mücadelelerine verilmiş bir mesajdı. Sovyet perspektifinde, milliyetçi ve devrimci hareketlerin Üçüncü Dünya'da "ilerlemesi", dünya siyasetindeki geniş çaplı bir kaymanın parçasıydı; bu devrimlerin milliyetçi köklerinin olması uluslararası ilişkilerin genel dengesinin bir parçası ve önemli oranda da etkileyicisi olarak algılanmalarını engellemedi.[35] Dolayısıyla uluslararası konjonktürün uygunluğu ve Sovyetler Birliği'nin ve Üçüncü Dünya'nın söylemi Baas Partisi'nin yapılanmasında yansımasını buldu. 1950'lerde Batı'nın bölgeye müdahale potansiyeli sayesinde artan oranda taraftar bulan Arap milliyetçiliğine, bu unsurlara bağlı olarak kaynakların toplumun çıkarı için devlet tarafından kullanılmasını ve devlet mülkiyetini savunan daha güçlü bir sosyalizm vurgusu eklendi. Bu düşüncenin giderek güçlenmesi dünyanın başka yerlerinde yaşanan gelişmelerin bir yansımasıydı: Sovyetler Birliği'nin ve müttefiklerinin dünya siyasetinde artan nüfuzu, Asya'da bağımsızlık sonrası iktidarların çoğunluğunun milliyetçi ve sosyalist düşünceleri harmanlaması[36] gibi öğeler Baas Partisi içinde beliren bir radikal grubun "sola kayması"nda etkili oldu. Bu gelişmeler aynı zamanda Marksist fikirlerin Arapça dillendirilişiyle ortaya çıktı.[37] Nitekim, Baas Partisi Ayrılıkçı

---

[35] Fred Halliday, **Devrim ve Dünya Siyaseti: Altıncı Büyük Gücün Yükselişi ve Düşüşü**, çev. Mehmet Moralı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s.246.

[36] Hourani, **Arap Halkları Tarihi**, s.464.

[37] **Idem.**

rejimin son bulmasından sonraki dönemde Sovyetler Birliği'yle yakın ilişkiler kurdu. Ayrıca başarısız birlik girişiminden dersler çıkararak, Arap birliği idealinden tam anlamıyla vazgeçmediyse de zamanla toplumsal ve ekonomik reformlara öncelik verilmesini talep etmeye başladı.

1961 yılının ertesinde Suriye siyaseti, neredeyse 1958 öncesinde yaşadığı bölünmüşlüğe geri döndü. Suriye siyaseti ve Baas Partisi daha radikal reformlar temelinde Nasır'la birleşmeyi savunanlar, Bölgeciler,[38] Hurani takipçileri ve Ayrılıkçılar arasında bölünmüş durumdaydı.[39] Nasır'ın Mısırı'yla yeniden birleşilmesi gerektiğine inananlar eski kuşak Baasçılardan oluşuyordu. Erken Baas ideolojisi ve eski kuşak Baas liderleri, birinci bölümde değinildiği gibi, sınıf mücadelesine inanmıyorlardı; ancak şimdi Parti kırsal kesimden gelen sivil ya da asker üyelerle doldukça, dolayısıyla azınlık mensupları tarafından belirlenir hale geldikçe, sınıf savaşının aracı haline geliyordu.[40] Çünkü bu, Sünni Müslümanlar ile azınlıklar –özellikle Aleviler– arası bir çekişme olduğu kadar; Sünnilerin ve Alevilerin sınıfsal konumları itibariyle sınıflar arası bir çekişmeydi. Suriye siyasetinin ve ekonomisinin varolan yapısından en fazla rahatsızlığı duyanlar azınlık mensuplarıydılar. Bu dönüşümde BAC dönemi belirleyiciydi: BAC döneminde Mısır'dan ihraç edilen kamulaştırmalar proleterya devrimi olmaksızın da Suriye'nin geleneksel

---

[38] 1958-1961 arası dönemde gizlice örgütlü kalmış azınlıkların ağırlıkta olduğu Bölgeciler radikal toplumsal ve ekonomik politikaların uygulamaya konulmasından, dolayısıyla Arap sosyalizmine öncelik verilmesinden yanaydılar.

[39] P. J. Vatikiotis, "The Politics of the Fertile Crescent," Paul Y. Hammond, Sidney S. Alexander (ed.). **Political Dynamics in the Middle East**, New York, American Elsevier Publishing Company, Inc., 1972, s.232.

[40] Galvani, **op.cit.**, s.6.

elitlerinin ekonomideki ve siyasetteki nüfuzlarının kırılabileceğini göstermişti.[41] Diğer yandan Parti içindeki parçalanmayla ortaya çıkan Hurani hizbi ise, Ayrılıkçı rejime ve rejimin muhafazakâr politikalarına verdiği destek nedeniyle Baas Partisi'nin ideolojisinin temelini oluşturan Arap milliyetçiliğine ya da Arap sosyalizmine yakın durmuyordu.

Baas Partisi'nin bölünmüşlüğü Arap birliğinin başarısızlığıyla yaşanan hayal kırıklığından, Baas Partisi'nin erken evresindeki ideolojinin sorgulanmasından ve BAC döneminde, Parti faaliyetlerini gizlice devam ettirirken, Parti'de yapılanan kırsal kökenli azınlıkların sayısının artışından kaynaklanıyordu. Birliğin başarısızlıkla sonuçlanmasının önemli bir sonucu Parti'nin ikinci kuşak üyelerinin tarihsel liderlerine ve onların liderlik tarzına yabancılaşmaları oldu.[42] Bu ilk kuşak liderlerin Arap birliği ideali Suriye'de BAC'nin yerini Ayrılıkçı rejimin almasıyla son bulduğunda, 1960'ların konjonktürüne uygun olarak Baas Partisi içinde Arap sosyalizmine öncelik verilmesi gerektiğine inanan ikinci kuşak liderlerin (Bölgecilerin ve radikallerin) sesi daha çok duyulur hale geldi. Ancak 1963'te yeniden başlayan birlik görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanması ertesinde, Baas Partisi içindeki ikinci kuşak liderlerin savundukları ideolojiyi uygulama alanları genişledi. Baas Partisi'nin ilk dönüşümünün ve evriminin nüveleri –ikincisi farklı bir yönde de olsa 1970'deki Esad iktidarıyla gerçekleşecek- 1960'ların başında atılmıştı.

---

[41] **Idem.**

[42] Şen, **op.cit.**, s.226.

1962 yılı, Parti içindeki ayrışmanın belirginleşmesi bakımından önemliydi. Mayıs 1962'deki Beşinci Baas Partisi Kongresi'nde, eski kuşak Baasçıların baskısıyla, eski hatalar göz önünde bulundurularak, federatif birlik ve kollektif liderlik temelinde Mısır'la yeniden birleşme talebi dile getirildi. Dolayısıyla klasik Baasçılık'ın Arap birliği idealinin devam ettirilmesi gerektiği kabul edildi. Bu program Parti'nin Suriye'de Nasırcılarla Ayrılıkçılar arasında bir tampon olarak yeniden yapılanmasının yolunu açtı.[43] Ayrıca bu Kongre'de Parti'nin Suriye'deki faaliyetlerini yeniden başlatma kararı alınırken, Eflak "Suriye geçici bölgesel liderliği"ne atandı.[44] Parti'nin BAC dönemindeki feshinden sonra yeniden örgütlenme kararı alması önemli bir gelişmeydi; fakat geçici bölgesel liderliğe Eflak'ın seçilmiş olması eski kuşak liderlerin Parti içindeki etkilerinin ve güçlü konumlarının korunduğunun göstergesiydi. Ayrıca Ayrılıkçı rejime destek veren Hurani Kongre'ye çağrılmamıştı; Suriye'deki ekonomik ve toplumsal sorunlara öncelik verilmesini isteyen Bölgeciler de Kongre'nin bu tutumunun karşısında yer aldılar.[45] Arap birliğinden ziyade Suriye odaklı bir politik duruşları olan Bölgeciler arasında Marksist eğilimli Cemal Atasi, eski komünistler Yasin el-Hafız, İlyas Murkus ve Abdülkerim Zuhur gibi siyasetçiler de bulunmaktaydı. Önerileri, Baas ideolojisinin herhangi bir birlikten önce, Suriye'deki toplumsal dönüşümü gerçekleştirmeye odaklanmasına ilişkindi. Eski ve yeni kuşak Baasçıları birleştiren tek nokta ise, Ayrılıkçı rejim karşıtlığıydı. Eski kuşak Baasçılar Ayrılıkçı darbeyi birliğe zarar

---

[43] Rabinovich, **op.cit.**, s.37-38.; Ben-Tzur, **op.cit.**, s.163.

[44] Roberts, **op.cit.**, s.52.

[45] **Ibid.**, s.53.

elitlerinin ekonomideki ve siyasetteki nüfuzlarının kırılabileceğini göstermişti.[41] Diğer yandan Parti içindeki parçalanmayla

verdiği için kınarken, Bölgeciler rejimin Suriye'yi yeniden geleneksel elitin lehine şekillendirmeye çalışmasına tepki göstermekteydiler. Dolayısıyla eski ve yeni kuşak Baasçılar, Ayrılıkçı rejim karşıtlığı temelinde farklı amaçlarla da olsa ortak bir tutum sergileyebiliyorlardı. İdeolojik çekişme, birliğe mi yoksa sosyalist dönüşüme mi öncelik verilmesi gerektiği konusunda yaşanmaktaydı. Fakat Kongre'de Eflak'ın Genel Sekterliğe devam etmesine, bir an önce Mısır'la birleşmeye gidilmesine ve ardından da Hurani'nin tasfiyesine karar verilmesiyle, eski kuşak Baasçıların egemen oldukları bir yapı ortaya çıktı. Bölgeciler, Ayrılıkçı rejimi meşrulaştırmak için değil; ama Suriye'ye dönük politikaların uygulanması gerektiği konusunda Hurani ile fikir birliğindeydiler. Dolayısıyla Hurani'nin tasfiyesiyle Bölgeciler'e de bir darbe indirilmiş olmaktaydı.

Baas Partisi içindeki bu ideolojik çekişme, ilerleyen dönemlerde azınlık mensuplarının sayısının artmasının ve kişisel rekabetlerin yaşanmaya başlamasının etkisiyle Marksist eğilimli Bölgeciler'in lehine sonuçlandı. Baas Partisi'nin bu yeniden örgütlenme süreci ilk dönemdekinden daha da fazla kırsal kesimden gelenlere açık hale geldi. Diğer yandan Suriye siyasetinin orduya bağımlı yapısı Parti'nin Askeri Komitesi'nin ön plana çıkmasına, dolayısıyla Parti içinde sivil-askeri kanat ayrımının doğmasına yol açtı. Bu durum, 1960'lar boyunca hem Parti'deki hem de Suriye'deki iktidar mücadelesini şekillendirdi.

B. GELENEKSEL BAAS EVRESİ (1963–1966)

8 Mart 1963'te Ayrılıkçı rejimin sonlanmasının ardından yavaş yavaş iktidarını yapılandıran Baas Partisi'nin 1947 yılındaki Tüzüğü'nde yer alan amaçlara yönelik olarak hem

Arap sosyalizmi hem de Arap milliyetçiliği temelindeki üç yıllık uygulamaları ve Parti'deki ideolojik bölünmeye rağmen eski kuşak liderlerin etkisinin tam anlamıyla kırılamamış olması, bu dönemin geleneksel Baas evresi olarak tanımlanmasına olanak sağlamaktadır. İdeolojik farklılıklar bağlamında radikalizme doğru kaymanın belirginleşmeye başlamasına rağmen, bu dönemde klasik anlamda Baasçılık "geleneksellik" kavramsallaştırmasına imkân tanımaktaydı. Bu durum, ekonomik ve politik alandaki uygulamalarda olduğu kadar dış politika alanında da kendini göstermekteydi. Baas Partisi'nin geleneksel evresi, neo-Baas'ın yani Baas Partisi'nin radikal kanadının doğduğu ve giderek güç kazandığı bir dönem oldu. Ancak Baas Partisi'nin radikal kanadı, Parti'nin girdiği dönüşümün ve "sola kayma"nın meyvelerini ancak 1966 yılında toplayabildi.

1. 8 Mart 1963 Darbesi ve Baas Partisi İktidarı

Ayrılıkçı rejimin BAC döneminde temelleri atılmış dönüşümü tersine çevirme çabası, 8 Mart 1963'te gerçekleştirilen darbeyle kesintiye uğradı. 1950'lerden itibaren hareketlenmeye başlamış olan Suriye siyasal hayatına ilişkin bu müdahalenin, dönemin konjonktürü ve ülkenin içinde bulunduğu durum da düşünüldüğünde, uzun ömürlü olması beklenemezdi. Yirmi beş yıl boyunca yabancı egemenliğinde yaşamış olan Suriye yönetimlerinin Batı'yla bağlantılı olan geleneksel elitlerin egemenliğini kırmaya yönelmesi, tarihsel gerçekliğe olduğu kadar dönemin konjonktürüne de uygundu. Dolayısıyla yeniden Batı'yla ilişkileri geliştirmeye yönelecek bir yönetim, Bağlantısızlık Hareketi'nin yükselişe geçtiği, anti-emperyalizm vurgusunun Orta Doğu'da taraftar topladığı, Üçüncü Dünya'nın artan oranda prestij kazandığı ve Sovyetler Birliği'nin Batı'yı hem sistem

hem de bölge düzeyinde dengelediği ve alternatif bir kalkınma modeli sunduğu böyle bir dönemde söz konusu olamazdı. Orta sınıfın taşıyıcılığını yaptığı Baasçı düşünce, bu tarihe gelindiğinde, erken döneminden farklı bir yapılanmaya evrildiyse de Arap milliyetçiliği ve alternatif bir kalkınma modeli olarak sunduğu Arap sosyalizmi idealleriyle Suriye siyasetindeki ve ekonomisindeki değişimin itici gücü olmaya aday hale geldi.

Nitekim, Suriye'de Baasçı, Nasırcı ve bağımsız subaylardan oluşan bir grup asker, General Ziyad Hariri önderliğinde 8 Mart 1963'te gerçekleştirdikleri bir darbeyle on sekiz aylık bir kesinti sürecinin yaşanmasına neden olan Ayrılıkçı rejime son verdiler. 8 Mart 1963'teki askeri darbede yer alan ve farklı kesimlerden gelen askerleri ve siyasetçileri Ayrılıkçı rejim karşıtlığı birleştirmişti. Baas Partisi içindeki ideolojik bölünme dahi bu süreçte gözardı edilebilecek durumdaydı. Ayrılıkçı rejime son veren bu darbe yalnızca Baas Partisi tarafından gerçekleştirilmiş de değildi. Darbeyle ilgili olarak yapılan ilk açıklamada ne sosyalizmin ne de Baas Partisi'nin adı geçmişti; Eflak ve Baas Partisi, darbenin hazırlıklarına katılmış olabilirdi; ama darbeyi yapan ve iktidarı ele geçiren azınlıkların, özellikle de Alevi subayların yönetimindeki Askeri Komite'ydi.[46] Ayrıca 8 Mart 1963 tarihinden dokuz ay önce yeniden örgütlenmeye başlamış olan Baas Partisi'nin iktidarı tek başına ele alacak gücü yoktu; bu yüzden de en büyük desteği askerlerden sağladı.[47] Darbede yer alan Baas Partisi'nin Askeri Komitesi'nin ilk amacı ordu içindeki kilit noktaları ele geçirmek oldu.[48] Dolayı-

---

[46] Şen, **op.cit.**, s.232.

[47] Vatikiotis, **op.cit.**, s.233.

[48] Ben Tzur, **op.cit.**, s.165.

sıyla Parti-ordu işbirliği 1960'lardaki dönüşümün temel dinamiklerinden biri haline geldi. Suriye'deki darbeye itici gücünü veren bir diğer etken ise Şubat 1963'te Irak'ta gerçekleşen Baasçı darbeydi. Irak Baas Partisi'nin Abdülkerim Kasım'ın Irak odaklı politikalarını sonlandırmaya dönük başarısı, Suriye'de de aynı dönüşümün yaşanabileceğine dair beklentiyi arttırmıştı. Ayrıca Baas Partisi'nin Irak'taki kanadı Suriye'deki eski kuşak Baasçılara yakınlığıyla, geleneksel Baas evresi için de bir örnek teşkil etmekteydi.

Darbenin hemen ardından, 9 Mart 1963'te yeni hükümet eski Baasçı Bitar tarafından kuruldu. Ancak hassas dengeler üzerinde seyreden Suriye siyaseti Mayıs'ta Bitar'ın istifasıyla krize girdi. Yeni hükümetin kurulamaması nedeniyle Bitar tekrar aynı görevi üstlendi. 13 Mayıs 1963'te Bitar tarafından kurulan hükümetin yarısını Baasçılar, diğer yarısını ise Nasırcılar ve bağımsızlar oluşturmaktaydı. Bu dönemde İçişleri Bakanlığı yapan Emin el-Hafız ise, daha sonra Baas yönetiminin öncüsü oldu.

Taraflar farklı amaçlarla Ayrılıkçı rejimi devirip hükümeti birlikte oluşturmuşlardı; ama Ayrılıkçı rejimi tasfiye etme konusunda birleşen iradeleri, Baas Partisi'nin iktidarı denetlemeye başlamasıyla değişime uğradı ve aralarındaki ittifak zamanla çöktü. Baasçılar, önce Mısır'la organik bir birlikten yana olan Nasırcılarla çatıştılar. Bu çatışmanın yaşandığı dönemde Baasçılar muhafazakârları ve Nasırcıları temizlemeye giriştiler. Bu tasfiye stratejisine bağlı olarak Parti'nin askeri kanadı giderek güçlendi.[49] Ordu BAC döneminde kendi nüfuzunu koruya-

[49] Vatikiotis, **op.cit.**, s.231.

hem de bölge düzeyinde dengelediği ve alternatif bir kalkınma modeli sunduğu böyle bir dönemde söz konusu olamazdı. Orta sınıfın tasfiyeciliğini yaptığı Baasçı düşünce, bu tarihe gelindi-

bilmek ve Mısır'ın her müdahalesini engelleyebilmek için gücünü arttırma yoluna gitmişti.[50] Daha sonra değinileceği gibi, azınlık mensuplarının tam da bu noktada mezhep-bölge ve aşiret bağlarını kullanarak ordu içinde yapılanmaya başlamaları devreye girmekteydi. Kentli Sünni Müslüman elitlerin ve orta sınıfın tasfiyesi gerçekleştirilirken kırsal kesimden gelen azınlık mensupları Baas Partisi içinde yapılandılar. Sünni Müslüman Selim Hatum ve Alevi Salah Cedid, Muhammed Umran, Hafız Esad gibi subaylar kilit noktaları ele geçirdiler; kırsal kesimde kurdukları bağlarla da Parti'yi yönetimleri altına aldılar.[51]

18 Haziran 1963'te çoğu Sünni ve Nasırcı olan bir grup subayın Albay Cesim Alvan önderliğindeki darbe girişimi Baas iktidarı tarafından önlendikten ve Mısır, Suriye ve Irak arasındaki birlik ideali başarısızlığa uğradıktan sonra, Nasırcılara yönelik tasfiye hareketlerine hız verildi. Nitekim, bu olay, Mısır-Suriye olası birliğini ve ilişkileri derinden etkiledi. Toprak reformu ve kamulaştırmalar konusuna muhafazakâr yaklaşan bağımsızlara yönelik temizlik politikası uygulandı. Ayrıca Baas Partisi, ordu üzerinde kurduğu hâkimiyet ile devlet üzerindeki denetimini sıkılaştırdı; rakiplerini tasfiye etmeyi başardı.

Baas Partisi iktidarı ele aldıktan sonra, on sekiz ay boyunca uygulamaya konmuş olan liberal politikaları sonlandıracak adımlar atmaya başladı. 1963 ve 1966 yılları arasındaki geleneksel Baas evresinde, radikal sosyal reformlar konusunda ısrarlı olan Baas Partisi'nin Bölgeciler olarak adlandırılan radikal kanadının isteğiyle kamulaştırma faaliyetlerine girişildi ve

---

[50] **Idem.**

[51] Hinnebusch, **Syria: Revolution From...**, s.45.

toprak reformuna başlandı.[52] Sünni Müslüman elitlerin siyasetteki ve ekonomideki nüfuzlarını kırmaya odaklanan politikalar, Arap sosyalizmi adı altında devlet eliyle kalkınmayı teşvik etmekteydi. Mayıs 1963'te, Ayrılıkçı dönemde özelleştirilmiş olan bankalar yeniden kamulaştırıldı. 1964'ün ortalarına gelindiğinde kamulaştırmalar bankaları, sigorta şirketlerini, dokuz ticaret şirketini ve diğer alanlardaki on beş şirketi kapsar hale gelmişti. 1964 yılında yabancılara ait petrol şirketi (Iraq Petroleum Company) ve ülkedeki önemli imalat ve ticaret kuruluşlarından çoğu devlet mülkiyetine geçirildi.[53] Bunu 3-4 Ocak 1965'te yüz on beş sanayi şirketini kapsayan geniş çaplı kamulaştırmalar izledi.[54] Baas Partisi'nin bu uygulamaları yürürlüğe koyarken ileri sürdüğü argüman, burjuvazinin gelecekteki ekonomik kalkınmayı sağlayacak gücü olmadığı için kamulaştırmaların ve ekonomiye devlet müdahalesinin gerekli olduğuydu.[55] Baas Partisi iktidarının ilk döneminde yapılan kamulaştırmalarla, kamu sektörü Suriye sanayinde öncü rol oynamaya başladı; fakat bu durum Suriye'nin ekonomik yapısında niteliksel bir değişim yaratmadı, dahası kamulaştırılan şirketlerdeki üretim düzeyi düştü.[56] Diğer yandan belli bir kesime hitap eden radikal politikalar kentli Sünni Müslüman eliti Baas Partisi'nden tamamen uzaklaştırdı. Bütün bu uygulamalar devletin, dolayısıyla Parti'nin hem ekonomide hem de siyasette "baskıcı" bir rol oynamasına olanak tanıdı.

---

[52] Al-Ahsan, **op.cit.**, s.306.

[53] Owen ve Pamuk, **op.cit.**, s.205.

[54] **Keesing's Contemporary Archives**, No.15, 1965-1966, s.20585.

[55] Volker Perthes, "The Syrian Private Sector and Commercial Sectors and the State," **International Journal of Middle East Studies**, Vol.24., No.2 (May 1992), s.208.

[56] **Ibid.**, s.209.

Bu dönem, Baas Partisi'nin hem ekonomideki hem de siyasetteki uygulamaları açısından, "yukarıdan devrim"in başladığı bir dönemdir.[57] Baas Partisi, devleti modernleşmenin itici gücü olarak görüyordu ve "devlet olma"ya ya da dönüşümü sağlamaya muktedir olan da kendisiydi. Kamulaştırmalar ekonomiyi ciddi anlamda devlet kontrolüne iterken, devlet yatırımları da ekonomik kalkınmadaki "öncü" güç olarak dinamizmin temel kaynağı olarak görüldü. Baasçı "yukarıdan devrim"in mülkiyetin yeniden dağıtım politikası Suriye'nin toplumsal yapısında büyük etkiler yarattı: Kamulaştırmalar ve toprak reformu burjuvazinin gücünü çökertirken, ücretli orta sınıfın sayısı ikiye katlandı.[58] Bu kamulaştırma faaliyetleri burjuvazinin nüfuzunu engelleyen karma bir ekonomi yarattı. Devlet aygıtlarındaki muazzam artış, dolayısıyla ordunun ve sivil bürokrasinin güç kazanması ve kamu sektörünün gittikçe genişlemesi orta sınıfa yukarı doğru hareketlilik sağladı.[59] Baasçı politikalara en büyük muhalefet ise, kentli Sünni Müslümanları temsil eden Müslüman Kardeşler'den geldi. 1964'te Hama'da Müslüman Kardeşler'in etkisiyle gerçekleşen ayaklanma Baas tarafından bastırıldı. Ancak yeni rejimin ekonomi politikaları kent ekonomisini BAC döneminden daha sert bir şekilde etkilemek-

---

[57] Baasçı uygulamaların "yukarıdan devrim" kavramıyla tanımlanmasına ilişkin olarak bkz: Raymond A. Hinnebusch, "Syria: Single Party in a Divided Society," Adeed Dawisha, William Zartman (ed.), **Beyond Coercion: The Durability of the Arab State**, New York, Croom Hell, 1988, s.43.; Hinnebusch, **Syria: Revolution From..., passim.** ve Raymond A. Hinnebusch, "Class and State in Ba'thist Syria," Richard T. Antoun, Donald Quataert (ed.), **Syria: Society, Culture and Polity**, New York, State University of New York Press, 1991, s.33.

[58] Elisabeth Longuenesse, "The Class Nature of the State in Syria: A Contrubution to an Analysis," **MERIP Reports**, No.77 (May 1979), s.4.

[59] Hinnebusch, **Syria: Revolution From...**, s.53.

teydi. Dolayısıyla Baas Partisi'nin tabanı daraldıkça ve Parti kentlerde yalnızlaştıkça, kırsal kesimden daha fazla destek elde etmeye yöneldi.[60] Bu amaçla da Parti ve devlet denetimi altında İşçi ve Köylü Sendikaları kuruldu.[61] Arap dünyasında Suriye'nin de dahil olduğu "radikal" devletler, sosyalizm adı altında uyguladıkları devlet eliyle kalkınma projeleriyle, 1960'lardaki ekonomik yeniden yapılanmanın köylülerin ve kırsal kesimdeki toplulukların hayat standartlarını arttıracağını vurgulayarak kendilerini meşrulaştırdılar.[62] Köylü Sendikaları'nın ve İşçi Sendikaları'nın kurulmasına yönelik adım, hem kırsal bölgede yaşayanları harekete katmak hem de bu bölgeleri denetim altında tutmak açısından anlamlıydı. İşçiler, Parti'nin ve devletin denetimindeki sendikalara ve ulusal işçi federasyonlarına üye olmaları konusunda cesaretlendirilmekteydiler.[63]

2. Baas Partisi İktidarının Dış Politikası

a. Doğu Bloku ve Sovyetler Birliği'yle İlişkiler

1963 yılında iktidara gelen Suriye'nin yeni yöneticileri dış politikada bazı başarılara imza atmaya giriştiler. 1964 yılında Baas rejimi kentli Sünni Müslüman eliti karşısına aldığından ve birlik görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasından dolayı dışarıdaki yalnızlaşmayı kırmak için Arap devletleriyle ilişkilerini düzeltme yolunda adımlar atmaya çalıştı. Fakat 1963 yılında İsrail'in Ürdün Nehri'nin yatağını değiştirmeye yönelik giri-

---

[60] Rabinovich, **Syria Under the Ba'th....** s.139.

[61] **Idem.**

[62] Joel Beinin, "The Working Class and Peasantry in the Middle East: From Economic Nationalism to Neoliberalism," **Middle East Report**, No. 210 (Spring 1999), s.19.

[63] **Idem.**

şimleri üzerine, Mısır'dan yardım isteyen Suriye'nin beklediği olumlu tepkiyi alamaması birlik görüşmelerinin başarısızlığıyla krize giren Suriye-Mısır ilişkilerinin seyrini değiştirmedi. Ayrıca Suriye, Yemen iç savaşında da Nasır karşıtlarını yani Suudi Arabistan'ın arka çıktığı "tutucular"ı desteklemekteydi. Bu dönemde Arap dünyasında, Batı'yla ilişkiler kuran "tutucu" Arap monarşileri ve diğer yandan da kendilerini Arap milliyetçiliği ve Arap sosyalizmini gerçekleştirmeye adamış "radikal" ülkeler bulunmaktaydı. Fakat "radikal"ler arasında dahi bir işbirliği söz konusu değildi. Nitekim, Suriye-Irak ilişkileri Kasım 1963'te Irak'ta Baas iktidarının son bulması ve sonrasında da Suriye'de yeni kuşak Baasçılar güçlenirken Irak'ın eski kuşak Baasçıların çizgisinde hareket etmesi nedeniyle yara alacaktı. Böyle bir yalnızlaşma ve Arap devletleri arasında yaşanan güç mücadelesi nedeniyle, Suriye Sovyetler Birliği'yle yakınlaşma yolunda adımlar atmaya başladı. 1963-1966 yılları arasındaki geleneksel Baas evresi, dış politikada 1966'daki Marksist eğilimli neo-Baas evresi için neredeyse bir hazırlık süreci teşkil ediyordu. Bu dönem Suriye'nin Sovyetler Birliği'yle ve Doğu Bloku'yla yakın ilişkiler geliştirdiği bir dönem oldu. Suriyeli liderler, Baas Tüzüğü'nde de yer alan dış politikada taraflsızlık hedefinden yana olduklarını her defasında dile getirdilerse de ideolojik ve politik olarak Doğu Bloku'na Batı'dan daha yakındılar.[64]

Baas Partisi'nin iktidara gelişinin hemen ertesinde Sovyetler Birliği ve Suriye ilişkileri karşılıklı güvensizlik üzerine kurulmuştu. Fakat Baas Partisi'nin Ekim 1963'teki Altıncı

---

[64] Rami Ginat, "The Soviet Union and the Syrian Ba'th Regime: Form Hesitation to Rapprochement" **Middle Eastern Studies**, Vol.36., No.2 (April 2000), s.155.

Kongresi'nde radikal sosyal reformlara öncelik verilmesi çerçevesinde Parti kararlarına Marksist-Leninist düşüncelerin sinmeye başlaması, Sovyetler Birliği'ni memnun etti.[65] 1965 yılına gelindiğinde rejimin kamulaştırmaları tüm sektörlerde gerçekleştirme amacıyla attığı adımlar, Sovyetler Birliği tarafından takdir görmekteydi. 10 Ocak 1965'te Sovyet gazetesi Pravda'da yayınlanan "İlerleme Yolunda Bir Adım" başlıklı makalede, Suriye'nin yeni sosyalist politikaları şu ifadeyle övülmekteydi:

> *"Suriye Arap Cumhuriyeti'nin ülke ekonomisinin önemli alanlarında gerçekleştirdiği kamulaştırmalar Suriye halkı tarafından memnuniyetle karşılanmaktadır. Bu tutum, Arap ülkelerindeki diğer "radikal" hükümetlerce de onaylanıyor. Sovyetler Birliği, emperyalizme ve neo-kolonyalizme karşı çıkan ve ilerici toplumsal ve ekonomik dönüşümü destekleyen Arap halkının mücadelesini ilgiyle ve takdirle izlemektedir."*[66]

Dolayısıyla Baas Partisi'nin radikal kanadı Parti içinde güç kazandıkça ve bu tutumu ülkedeki ekonomik ve toplumsal politikalara yansıdıkça, Sovyetler Birliği'nin Suriye'yle yakınlaşmasının önü açıldı. Bu yakınlaşma neo-Baas iktidarı sonrası dönemde de devam etti.

Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku'yla yakın ilişkiler geliştirilmesine ve ekonomide yeni kuşak Baasçıların etkisiyle radikal uygulamalara gidilmesine rağmen, Baas Partisi hem

---

[65] **Ibid.**, s.157.

[66] **Ibid.**, s.158'den: **Pravda**, 10 January 1965.

ideolojik hem de pragmatik nedenlerle Arap birliğini gerçekleştirmeye yönelik adımlar da attı. Henüz Araplar arası güç mücadelesinin netleşmediği ve bağların kopmadığı 1963 yılının ilk aylarında Baas Partisi; Mısır, Suriye ve Irak'tan oluşacak bir Arap devleti idealini gerçekleştirme amacıyla hareket etti. Dolayısıyla 1963 darbesinin hemen akabinde Baas Partisi, üç ülke arasında birlik görüşmelerine başlanması konusundaki teorisini pratiğe dökmeye çalıştı.

b. "Birleşik Arap Devleti" Görüşmeleri

Baas Partisi, Eflak ve Bitar gibi Parti'nin kurucularının ve eski kuşağın isteğiyle, Mısır'la bir birlik oluşturulması gerektiği inancını tekrar dile getirdi; ama şimdi bu birlik idealine Baas Partisi'nin denetimindeki Irak da dahil ediliyordu. Baas Partisi içerisindeki eski ve yeni kuşak Baasçılar arasındaki ideolojik çekişme henüz yeni kuşağın lehine sonuçlanmamış olduğundan, Baas Partisi'nin böyle bir adım atması doğaldı. Nitekim, Mayıs 1962'deki Beşinci Kongre'de, Mısır'la gevşek bir birliğin gerçekleştirilmesi gerektiği yönünde Eflak ve Bitar'ın başını çektiği eski kuşak Baasçıların isteğini yansıtan bir karar da çıkmıştı. Birlik görüşmelerinin başlatılması, yeni birliğin kurulması ya da en azından bu yönde çalışmalara girişilmesi Baas Partisi için birçok açıdan anlamlıydı.

Birincisi, 1940'larda ve 1950'lerde ortaya çıktığı şekliyle Arap birliği Baas Partisi'nin ilk hedefiydi; başarısız bir deneyim yaşamış olan iki ülke şimdi yanlarına Irak'ı alarak yollarına devam edebilirlerdi. Baas ideolojisinin üç kutsalının en önemlisi olan Arap birliğinin yeniden uygulamaya konulması amacı, Suriye ve Irak Baas Partileri açısından ayrı bir önem taşımaktaydı.

İkincisi, BAC döneminde Suriye'de yapılanmış olan Nasırcılar çok güçlüydü. Ayrıca BAC'nin çöküşünden sonra, Parti'den ayrılmış ve Nasırcılarla işbirliği yapma yoluna gitmiş olan birçok Baasçı da Bitar tarafından kurulan hükümette yer almaktaydı. Suriye siyasetinde böyle bir ağırlığa sahip olan Nasırcıların Baas Partisi'ni saf dışı bırakıp ivedilikle ve bütün yetkileri Mısır'da toplayacak şekilde bir birlik gerçekleştirmeleri, Parti'nin sonunu getirebilirdi. Dolayısıyla henüz dokuz ay önce yeniden örgütlenmeye başlamış olan Baas Partisi, Nasırcılar tarafından bertaraf edilme korkusuyla, Nasır yanlılarından önce davranma gerekliliğini hissetti ve bu yüzden de birlik talebine yöneldi.[67]

Üçüncüsü, kaygan bir zeminde iktidarını sürdüren Baas Partisi, gerçekleştirilecek bir Arap birliğiyle Suriye içindeki meşruiyetini arttıracağını düşünmekteydi. Çünkü Mısır ve elbette ki Nasır, Arap dünyasında yavaş yavaş beliren bir bölünmeye rağmen liderliğini korumaktaydı. Nasır'ın Arap dünyasındaki karizmatik liderliği ve meşruiyeti tam da Baas Partisi'nin ihtiyaç duyduğu bir konuma sahipti. Dolayısıyla Baas Partisi'ne çekici gelen, Mısır'ın gücü ve liderlik vasfıydı. Mısır, Suriye ve Irak arasında kurulacak bir birlik içeride meşruiyeti sağlayacağı gibi, Nasırcıların rejime olası müdahalelerinin de önüne geçebilirdi.

Dördüncü ve son olarak ise, Baas Partisi içerisinde özelikle Ayrılıkçı rejim döneminde yapılanan Bölgecilerin başını çektiği grubun talep ettiği radikal uygulamalar, yeniden etkisini hissettirmeye başlayan Suriye milliyetçiliğini dengelemek ve

---

[67] Ben Tzur, **op.cit.**, s.167.

"klasik Baasçılık"ın devamını sağlayabilmek için, Arap milliyetçiliğine vurgu yapan eski kuşak Baasçıları önlem almaya yöneltmekteydi. Bu önlemlerin en etkilisi ise, öncelik Mısır'la olmak üzere yeniden bir Arap birliği gerçekleştirmekti.

Arap birliği fikri, çeşitli nedenlerle Irak ve Mısır tarafından da desteklenmekteydi. Irak'ta 1958 devrimiyle Abdülkerim Kasım önderliğinde kurulan ve "önce Irak" anlayışına sahip subaylar hükümetinin Şubat 1963'te Baasçılar ve Nasır yanlılarının ittifakı tarafından devrilmesiyle birlikte, yeni rejim de Arap birliği idealine sıcak bakmaya başlamıştı. Bunun ideolojik nedenleri olduğu kadar pragmatik nedenleri de vardı. Irak'taki Baasçı rejimin bu dönemde Suriye Baası'yla ilişkilerinin henüz kopmadığı düşünüldüğünde Irak Baası'nın da birlik talep etmesi Arap milliyetçiliği idealiyle örtüşmekteydi. Fakat Irak'taki yeni rejim, ülkede önemli bir farklılık yaratmaktaydı. Kasım'ın rejimi Iraklı komünistlerle işbirliği yapmışken, yeni Baasçı rejim ise, Kasım'ın ve komünistlerin sonunu getirmişti.[68] Gerçi Irak Komünist Partisi'nin ve Kasım yanlılarının gücü darbe sonrasında kırılmıştı; ama Irak Baas Partisi açısından bakıldığında bunların rejime karşı yeniden örgütlenmesi ancak bir Arap birliğini önleyebilirdi.

Nasır için de Arap birliğinin gerçekleştirilecek olması birçok açıdan önemliydi. 1960'larda bir Arap ulusunun yaratılmasıyla ilgilenenlerin dikkati farklı türden iki çatışmaya yönelmişti: Birincisi, küresel ölçekte cereyan eden iki blok arasındaki çatışma; ikincisi ise geniş anlamda Nasırcı çizgide toplumsal değişim ve devrim fikrine bağlı grupların ya da partilerin yöne-

---

[68] Tarık Ali, **Bush Bağdat'ta: Irak'ın Yeniden Sömürgeleştirilmesi**, çev. Osman Hakınhay, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2003, s.112-116.

timindeki devletlerle, değişim ve dönüşüm konusunda daha temkinli ve Nasır'ın etkisinin yayılmasına şüpheyle yaklaşan hanedanların ya da grupların yönetimindeki devletler arasındaki[69] yani "radikaller" ve "tutucular" arasındaki çatışmaydı. Nasır için, birinci çatışma bağlamında, Batı'nın bölgedeki nüfuzunu Araplar arası bir dayanışmadan çok birleşmeyle dengelemek ya da bu yolla bölgeyi kısmen Batı kapitalist sistemi dışında tutmak, Sovyetler Birliği'nin etkisinin bölgede hissedildiği bu dönemde daha etkili bir yoldu. İkinci çatışma temelinde ise, Arap dünyasındaki değişimin ve dönüşümün yaşanacağı bir birliği Arap monarşilerini dengelemek açısından gerekli bulmaktaydı. Nasır, Baas Partisi'nden daha temkinli olmakla birlikte -ne de olsa her zaman bir Mısırlılık vurgusu vardı- gerçekleştirilecek bir birliğin "tutucu" Arap monarşilerine karşı bir cephe yaratabileceğine inanmaktaydı. Bu hedef, aslında, Arap dünyasının kendisini Batı'dan bağımsız, tarafsız konumlandırmak istemesiyle de ilgiliydi. Çünkü Batı'yla işbirliğine yönelen "tutucular"a karşı mücadele, Batı'ya karşı verilecek bir mücadele anlamına gelmekteydi. Fakat Nasır'ın özellikle 1950'lerde bölgede yaşanan krizlere ve Batı'nın müdahalelerine karşı geliştirdiği anti-emperyalizm söylemi, 1960'ların Arap devletleri arasında belirginleşen çekişme yüzünden –en azından 1967 Savaşı'na kadar- gözardı edildi.

Taraflar farklı ya da benzer nedenlerle, birlik görüşmelerine başlanması konusunda aynı düşüncedeydiler. Ayrılıkçı rejimin sonlanmasının hemen ardından Suriye, Mısır ve Irak arasında "Birleşik Arap Devleti" tesis etmek üzere başlayan birlik görüşmeleri üç aşamada yürütüldü: 14–16 Mart tarihle-

---

[69] Hourani, **Arap Halkları Tarihi**, s.472.

rinde Suriye, Mısır ve Irak arasında beş görüşme; 19–20 Mart'ta Suriye ve Mısır arasında ikili görüşmeler; 6–14 Nisan tarihleri arasında ise, ilk ikisi Suriye ve Mısır arasında, son sekizi üç taraf arasında olmak üzere on görüşme gerçekleştirildi.[70]

Suriye, Mısır ve Irak arasındaki görüşmelerde, Nasır önce Suriye-Mısır birliğinin gerçekleştirilmesini, her şey yolunda gittiği takdirde dört ay sonra Irak'ın birliğe katılmasını ya da Suriyeliler Irak'ın birliğe ilk aşamada dahil edilmesi konusunda ısrarcı olacaklarsa, Mısır'ın Suriye-Irak birliği gerçekleştikten sonra birliğe girmesini önerdi.[71] Ama her iki seçenek de Suriyeli Baasçılar için kabul edilemezdi. Suriyeli Baasçılar için Irak, Nasır'ın Suriye üzerinde otoriter bir yapı kurmasını engelleyebilmek açısından önemliydi. Bu nedenle Irak'ı Suriye ile Mısır arasında bir denge oluşturması için gerekli görüyorlardı. BAC dönemindeki gibi yetkilerin hemen hemen hepsinin Mısır'da toplanması Baas Partisi'nin sonunu getirebilirdi. Dolayısıyla ilk aşamada sadece Suriye ile Mısır arasında bir birliğe gidilecek olması, eski deneyimden de etkilenen Baas Partisi için olumsuz bir anlam taşımaktaydı. Baasçılar ikinci alternatife ilişkin olarak, Nasır'ın karizmatik liderliği ve Mısır'ın Arap dünyasındaki popülaritesi olmaksızın gerçekleştirilecek bir Suriye-Irak birliğinin hem bölge açısından hem de Suriye açısından sorunları çözemeyeceğini düşünmekteydiler. Ayrıca Nasır yine BAC deneyiminden çıkardığı dersle birliğin bir hazırlık sonrası uygulamaya konmasından yanayken, Suriyeli Baasçılar iktidarlarını hemen gerçekleştirecekleri bir birlikle taçlandırmak istiyorlardı. Diğer yandan, birlik görüşmelerinin bütün aşamaları Nasır ile

---

[70] Kerr, **The Arab Cold War....**, s.64.

[71] **Ibid.**, s.73.

Eflak ve Bitar arasındaki BAC deneyimine dayanan ve birbirlerini suçlamaya varan anlaşmazlıklarla şekillendi. Nasır her tartışmada Baas Partisi'nin kendisine olan ihtiyacını kullanma yoluna gitti. Birleşme konusunda daha ısrarcı olan Baasçılardı. Suriye 1946'dan bu yana kendi kimliğini Araplık üzerinden kurarken, Mısır Arap milliyetçiliğini her defasında kendi tarihine yani Mısırlılığa ve Mısır'ın Arap tarihindeki özel konumuna atıflar üzerinden kurguluyordu. Dolayısıyla iki tarafın Arap birliğine olan yaklaşımları tarihsel nedenlerden ve içeride meşruiyet elde etme amaçları açısından farklılık sergilemekteydi.[72] Nasır için, Arap birliği bir gereklilikti; ama asla bir zorunluluk değildi. Arap birliği iki taraf için ideolojik olarak aynı anlamı taşısa da pragmatik olarak farklı anlamlar içermekteydi; Suriye'nin aksine Nasır'ın eli, Suriye'ye mahkum değildi.

Bu olumsuz etkenlere rağmen, bölgede ve uluslararası sistemde yaşanan değişimlere bağlı olarak, "tutucular"a ve Batı Bloku'na karşı birleşmek gerektiği düşüncesinin ağır basmasıyla, görüşmelerin sonunda Baasçıları tatmin etmeyen bir anlaşmaya varıldı. Taraflar, birliğin iki yıllık bir hazırlık süreci sonucunda yürürlüğe konulacağı ve bunun federatif bir birlik olacağı konusunda ortak bir tutum benimseyerek[73] 17 Nisan 1963 tarihinde birlik antlaşmasını imzaladılar. Ancak karşılıklı güven ortamının aksine tarafların farklı nedenlerle kaygan bir zeminde imzaladıkları bu antlaşma, uygulamaya konulma olanağına bile sahip olamadı. Çünkü birlik antlaşması tarafların isteklerini

---

[72] Mısır ve Suriye'nin birliğin oluşturulması konusundaki farklı tutumlarının ve bunların nedenlerinin ayrıntılı bir incelemesi için bkz: Eberhard Kienle, "Arab Unity Schemes Revisited: Interest, Identity, and Policy in Syria and Egypt." **International Journal of Middle East Studies**, Vol.27., No.1 (February 1995). **passim.**

[73] Kerr, **The Arab Cold War....** s.96.

karşılamaktan çok, pragmatik nedenlerle imzalanmıştı; sonuç olarak antlaşma ölü doğmuştu. Temmuz ayına kadar her bir ülkenin kendi içindeki memnuniyetsizliği ilişkilere de yansıdı. İktidarını sağlamlaştırma amacındaki Baas Partisi Nasırcılara yönelik sert önlemler aldıkça, iki devlet arasındaki ilişki çıkmaza sürüklenmeye başladı. 18 Temmuz 1963'teki Nasır yanlısı darbe girişiminin Baas Partisi tarafından kanlı bir şekilde bastırılması ilişkileri kopma noktasına getirdi. 22 Temmuz 1963'te Baasçıları "dinsiz" ve "faşist" olmakla suçlayan Nasır, 17 Nisan 1963'te imzalanmış olan birlik antlaşmasından çekildiğini açıkladı.[74] Nasır'ın ve Baas Partisi'nin çizgileri artık Arap birliği ideali temelinde farklılaşmış bulunmaktaydı; benzerlikler ise Arap dünyasındaki bütün "radikal" ülkelerde olduğu gibi "sosyalizm" adı altında uygulanan toplumsal ve ekonomik reformlarda kendini gösterdi. "Radikaller" ve "tutucular" arasında cereyan eden Arap Soğuk Savaşı, "radikaller" arasındaki ilişkilerde de yansımasını buldu.

Birlik görüşmelerine başlanmış olmasına rağmen, Baasçıların, Bölgecilerin talepleriyle şekillenen Suriye odaklı politikaları dikkat çekiciydi. Mart 1963 darbesinden sonra Baasçı liderler Nasır'la birlik hakkında konuşmak üzere Mısır'a gittiklerinde, amaçları bölgesel olmaktan çok yereldi: Halka açıklanan amaç Arap milliyetçiliği olsa da daha önemli amaç, kendilerinin Suriye içinde meşrulaştırılmalarıydı.[75] Bu dönemde bulanık olan Arap milliyetçiliği ("kavmiye") ve Suriye milliyetçiliği ("vataniye") arasındaki ihtilaf, ilerleyen zamanlarda netlik kazandı. Baas içinde Arap milliyetçiliğine tali önem atfeden bir

---

[74] Şen, **op.cit.**, s. 235.

[75] Davişa, **Arap Milliyetçiliği Zaferden...**,, s.261.

grup oluşmaktaydı; bunlar argümanlarını BAC'nin çöküşüyle ve dolayısıyla Arap birliği girişiminin başarısızlığıyla temellendiriyorlardı. Arap devletleri arasındaki zımni güç mücadelesi ise, birlik görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından açıklık kazandı.

Suriye, Mısır ve Irak arasındaki birlik görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, Baas Partisi'nin bir sonraki adımı Baasçı yönetimin bulunduğu iki ülke, Suriye ile Irak arasında bir birlik oluşturulması yönünde oldu. Şubat 1963 darbesinden beri Irak'ta Baasçı yönetimin bulunması uygun bir zemin yaratmaktaydı. Suriye'deki yapılanmasını yeni yeni tamamlayan Baas Partisi, gerçekleştirilecek birlikle kendini meşrulaştırmanın ve rejimi güven altına almanın yollarını aramaktaydı. Eylül 1963'te iki ülke arasında bir ekonomik işbirliği antlaşması imzalandı.[76] 8 Ekim'de bunu askeri birlik antlaşması takip etti.[77] 27 Ekim'de yapılan Parti'nin Altıncı Kongresi'nde Irak'la tam bir birlik sağlanması yolunda adımlar atılması gerektiğine dair karar alındı.[78] Fakat Kasım ayında Irak Baas Partisi'nin iktidardan düşürülmesiyle Suriye-Irak birliğinin gerçekleşmesi ihtimali de ortadan kalktı.

Dolayısıyla eski Baasçıların etkisi ve talebiyle hızla başlatılan birlik görüşmelerinin başarısızlığı, 1963 yılının sonuna gelindiğinde ortaya çıkmıştı. Bu bir anlamda Arap milliyetçiliğine bağlı eski kuşak Baasçıların da başarısızlığını simgelemekteydi. Nitekim, Parti içindeki radikal kanat bu başarısızlığın ardından Parti'deki konumlarını sağlamlaştırmak için var olan

---

[76] Torrey, **op.cit.**,, s.463.

[77] Kerr, **The Arab Cold War....** s.122.

[78] Torrey, **op.cit.**, s.463.

uygun zeminden yararlandılar. Geleneksel Baas evresi, Parti'de eski ve yeni kuşak arasında bir ideolojik ve kişisel farklılaşmanın ivme kazandığı; Parti ve ordu yapılanmasında mezhep, bölge ve aşiret bağlarının öneminin giderek arttığı ve bu bağları kullanarak taraftar toplayan Bölgeciler'in dolayısıyla radikallerin yükselişe geçtiği bir dönem oldu.

3. Baas Partisi'nin İdeolojik Dönüşümü

Ayrılıkçı dönemde de kısmen su yüzüne çıkmış olan Parti içindeki bölünme, 1963–1966 yılları arasında açıklık kazandı. Baas Partisi'nin 1963 darbesinin hemen ertesinde birlik görüşmelerine başlanması konusundaki ısrarı, klasik Baasçıların etkisiyle uygulamaya konulmuştu. Ancak Arap milliyetçiliğine değil de Suriye'deki toplumsal dönüşüme ve Arap sosyalizmine öncelik verilmesi gerektiğine inanan Bölgeciler ve Parti içindeki Marksist bir grup, Ekim 1963'teki Altıncı Parti Kongresi'nden sonra seslerini daha çok duyurmaya başladılar.

Bölgeciler, azınlık mensuplarının zamanla orduda ve Parti'deki sayılarının artmasıyla güç topladılar. Bu azınlık mensupları içerisinde en fazla ön plana çıkanlar ise Aleviler oldu. 1963–1966 yılları arasında, Dürzîler, İsmaililer ve Aleviler arasındaki işbirliği ilerleyen zamanlarda yerini rekabete bıraktı. Mezhep bağlarını kullanarak kendi yandaşlarını hem orduya hem de Parti'ye yerleştiren Aleviler, diğer azınlıklara karşı konumlarını sağlamlaştırdılar. Çünkü 8 Mart 1963 darbesinde Alevilerin önemli bir rolü vardı. Aleviler darbe sonrasındaki hükümette de kilit noktalara geldiler ve 1963–1966 arasındaki mezhep savaşı, azınlıkları Sünni çoğunluğa karşı güçlendirdi.[79]

---

[79] Daniel Pipes, "The Alawi Capture of Power in Syria," **Middle Eastern Studies**, Vol.25., No.4 (October 1989), s.442.

Darbeden sonra Baas Partisi'nin yapılanmasında en önemli unsurlardan biri, Parti'nin Askeri Komitesi'nin ordu içinde gittikçe daha fazla yer almaya başlamasıydı. Dolayısıyla Parti'nin sivil ve askeri kanadı arasındaki ayırım netleşmekteydi. İdeolojik ve yeri geldiğinde de mezhep farklılıkları temelinde ayrılığa düşen hizipler, özellikle orduda kendi yandaşlarını istihdam ederek güç kazanmaya yöneldiler. Bölgecilerin yükselişi 1963 darbesinden hemen önce ve sonra Sünni subayların birbirlerini tasfiye sürecine girmeleri nedeniyle orduda boşalan yerlerin Alevilerce doldurulmasıyla yakından ilgiliydi. Nitekim, darbeden sonra orduda boşalan yedi yüz koltuğun yarısına yakını Aleviler tarafından doldurulmuştu.[80] 1963'te Baas Partisi iktidara geldiğinde, Alevilerin oluşturduğu Lazkiye şubesi Parti'nin en güçlü yerel teşkilatıydı.[81]

Önemli ikinci unsur ise, Parti'nin sivil kanadında azınlık mensuplarının sayısındaki artışla yaşanan yapısal değişiklikti. Ordudakine benzer bir değişim ve yeniden yapılanma süreci Parti'nin sivil kanadında da yaşandı. Askerlerin siyasette ağırlıklı rolleri olmasına rağmen, kamusal destek için Parti'nin sivil kanadıyla da bağlantı kurulmalıydı. Nitekim, darbeden sonra Baas Partisi'nin askeri örgütünün başında bulunan Alevi General Selah Cedid sayesinde, çok sayıda Bölgeci, Parti'nin sivil örgütüne kabul edildi.[82] Dolayısıyla Parti'deki sivil siyasetçilerin sayısı arttırılırken mezhep, bölge ve aşiret bağlarının devreye girmesiyle azınlıkların ağırlıklı olduğu bir Parti yapılanması oluştu. Bölgeciler'in ağırlıkta olduğu genç ve radikal bir grup

---

[80] **Idem.**

[81] Hinnebusch. **Syria: Revolution From...**, s.42.

[82] Dam. **op.cit.**, s.55.

Parti içinde çoğunluk sağlarken, Eflak ve Bitar kanadı azınlığa düşmüşlerdi.[83] Baas Partisi'nin hem sivil hem de askeri kanadına üye olma konusundaki ölçütler değişikliğe uğramaktaydı. 1963 darbesini izleyen süreçte Parti'nin sivil kanadındaki üye sayısının arttırılmasına yönelik faaliyetler sırasında, Parti liderleri eğitim düzeylerine ya da Parti ideolojisini benimseyip benimsemediklerine bakılmaksızın, aile bireylerinin, eş-dostlarının faal üye olarak teşkilata girmelerini sağladı.[84] Bu durum daha çok azınlıkların Parti içinde kilit konumları ele geçirmelerinin önünü açmaktaydı. Nitekim, genellikle kırsal kesimden gelen azınlıklara Baasçı ideolojinin sosyalizmi ve sekülerliği, topluma ve Suriye siyasal ve ekonomik yapısına entegre olabilmek için cazip geliyordu. Baas Partisi'nin erken döneminde orta sınıflara dayanan tabanı, 1950'lerin sonundan itibaren ve 1960'larda azınlıklara doğru kaydı. Parti'nin toplumsal tabanındaki değişim, alınacak kararlara ve Parti'nin ideolojik önceliklerinin yeniden tanımlanmasına yol açtı.

Bölgeciler ve Marksistler, birlik görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Arap milliyetçiliğine değil de ülkedeki "sosyalist dönüşüme," yani Arap sosyalizmine öncelik verilmesini daha çok dile getirmeye başladılar. Her bir Arap ülkesinde Arap sosyalizmi temelinde gerçekleştirilecek olan politikalarla dönüşüm sağlandıktan sonra, daha sağlıklı bir Arap devletinin oluşturulabileceğine inanmaktaydılar. Bölgeciler ve Marksistler, birlik antlaşmasının feshinin ardından eski kuşak Baasçıların güçlerini tam olarak kıramadılarsa da radikal reformların Baasçı anlayışa sızmasına ön ayak oldular. Nitekim,

---

[83] Be'eri, **op.cit.**, s.157.

[84] Dam, **op.cit.**, s.51-52.

daha önce değinildiği gibi, üç yıllık geleneksel Baas evresinde geniş çaplı kamulaştırmalar ve toprak reformu Baas içinde yapılanan yeni kuşak liderlerin ısrarıyla gerçekleştirilmişti.

5–23 Ekim 1963'teki Altıncı Kongre'de Parti içerisindeki ideolojik farklılıklar ortaya çıktı. Neo-Baas kendini ilk defa burada ifade ediyordu. Klasik Baasçı düşünceye Marksistlerin söylemi nüfuz etmeye başlamıştı. Mısır, Suriye ve Irak arasındaki birlik görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasından ve bölgede gittikçe ön plana çıkmaya başlayan "vataniye"nin ardından, Parti içindeki Bölgeciler ve Marksistler güç kazanmaya başlıyordu. Bölgecilerin ve Marksistlerin fikirleri Kongre'de alınan kararlara da yansıdı.

Parti'nin Irak ve Suriye'de iktidara gelmesinden sonraki süreçte ilk kongresi olan Altıncı Kongre'de alınan kararlar sosyalizm, Arap birliği ve iç ve dış politika konularındaki Parti tutumunu yansıtmaktaydı. Sosyalizme ilişkin olarak, neo-emperyalist projeyle bağlantılı olan sınıfların, özellikle burjuvazinin gücünün kırılması gerektiği fikri benimsenerek ve sosyalist devrimin işçi, köylü, eğitimli devrimciler (asker ve sivil) ve küçük burjuvazi işbirliği içerisinde başlatılmasına karar verildi.[85] Bundan daha da önemlisi, yeni doktrin "tek ülkede sosyalizm" anlayışını Arap milliyetçiliği düşüncesinin önüne geçirmekteydi.[86] Bunun tek istinası, eski kuşak Baasçıların desteğiyle, Irak'la bir birlik gerçekleştirilmesine ilişkin benimsenen ilke oldu.[87] Altıncı Kongre'de oy çokluğuyla alınan kararlara göre,

---

[85] Altıncı Kongre kararları için şu kaynak kullanılmıştır: Sharabi, **op.cit.**, s.135-139.

[86] Hinnebusch, **Syria: Revolution From...**, s.46.

[87] Fakat burada daha çok pragmatik nedenler işlemekteydi. Bir kere, 17 Nisan birlik antlaşması, Baas Partisi'nin Suriye'de Nasırcılara karşı uygulamaya konulan şiddet

"sosyalist planlama," "seçimle gelen köylü komitelerin idare ettiği kollektif çiftlikler" ve "üretim araçlarında demokratik işçi talepleri" öne çıkarılan ilkelerdi.[88] Doğal olarak Parti'nin toplumsal tabanı işçiler ve köylüler tarafından belirlenir hale gelecekti.

Diğer yandan Parti, Kongre'de liberal parlamenter rejimi reddederek onun yerine Sovyetler Birliği'nin demokratik merkeziyetçilik anlayışını kabul etti.[89] Bu Kongre'de eski kuşak Baasçılar ağırlıklarını korudularsa da, Arap milliyetçiliği anlayışından ziyade Arap sosyalizmine öncelik veren bir yaklaşımın doğmakta olduğu ortaya çıktı. Yeni oluşmakta olan, Arap birliği yanlısı tutumundan Marksist-Leninist bir yapılanmaya giden Parti'nin bu radikal kanadı neo-Baas olarak adlandırıldı. Bu Kongre'de Baas ideolojisindeki değişim en açık olarak dış politika konusundaki bildiride ortaya çıktı: Parti'nin 1940 ve 1950'lerdeki emperyalizm karşıtlığı korunurken, Marksizm'e vurguyla "kapitalizmin sadece Arap ülkelerinde değil, tüm dünyada lağvedilmesi" gerektiği ve "onun yaratacağı yıkımı sosyalist sistemin bertaraf edebileceği" kabul edildi.[90] Ayrıca Kongre'de dış politikada bağlantısızlık ve tarafsızlık ilkeleri benimsenmesine rağmen, bu ilkelerin sosyalist ülkelerle gerçekleştiri-

---

politikalarıyla ilgiliydi ve Baas Partisi bunu Irak'la bir birlik gerçekleştirerek tersine çevirmeyi amaçlamaktaydı. İkincisi, iki ülkede de Baas Partileri'nin iktidarda olduğu bu dönemde Suriye Baas Partisi, Irak'taki Parti'yi bu şekilde kendisine bağlayabilirdi.

[88] Ali, **op.cit.**, s.138. Geleneksel Baas evresinde de bu ilkeler doğrultusunda ekonomi politikaları yürürlüğe konmuştu.

[89] Davişa, **Arap Milliyetçiliği Zaferden...**, s.274.

[90] Torrey, **op.cit.**, s.463'ten: **Al-Bath**, 28 October 1963.

lecek işbirliğini engellemeyeceği belirtildi.[91] Doğu Bloku'yla yakın ilişkiler kurulmalıydı; nitekim daha önce değinildiği üzere, Sovyetler Birliği'yle ilişkiler adım adım geliştirildi.

Arap birliği idealinden tamamen uzaklaşılmış değildi. Çünkü Kongre'de, Mısır'la birlik görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Irak'la bir birlik gerçekleştirilmesi için çalışılmasına karar verilmişti.[92] Dolayısıyla Bölgecilerin etkisiyle Suriye odaklı kararlar alınması sağlanırken; kimi Marsistlerin de etkisiyle Eflak'ın romantik ve metafizik sosyalizminin yerine bilimsel sosyalizm inşa edilmeye çalışılmıştı.[93] Kongre'nin sonunda, Eflak Genel Sekreterlik görevinde kalmış ve klasik Baasçılık'ın ilkeleri bir anlamda korunmuş olmasına rağmen, ideolojik değişim belirginleşmişti. Nitekim, Kongre sonunda Eflak "artık partimi tanıyamıyorum" diyordu.[94]

Bu ideolojik değişimle beraber, Parti'nin sivil ve askeri kanatları arasında da güç mücadelesi yaşanmaktaydı. Eflak ve Bitar ile Hafız'ın denetiminde olan sivil kanat, Selah Cedid, Hafız Esad ve Muhammed Umran'ın egemen olduğu askeri kanadın azınlıklarca belirlenmesinden rahatsız olmaya başlamışlardı. Bitar'ın istifası üzerine Şubat 1964'te devlet başkanı olan Emin el-Hafız, ordunun ve Askeri Komite'nin Parti üzerindeki denetimini sıkılaştırmasından rahatsızdı. Alevilerin

---

[91] Sharabi, **op.cit.**, s.138.

[92] **Ibid.**, s.137.

[93] Ben-Tzur, eski Marksistlerden Yasin el-Hafız'ın Suriye'de henüz Baasçı darbe gerçekleşmeden bir ay önce yayınladığı, klasik Baasçılık'ı eleştiren, bilimsel sosyalizme, halk demokrasilerine ve demokratik merkeziyetçiliğe vurgu yapan "Siyasal Düşünce Üzerine" başlıklı makalesinin Kongre kararlarına yansıdığını belirtmektedir. Ben Tzur, **op.cit.**, s.170-173.

[94] Rouleau, **op.cit.**, s.63.

1963'ten sonra orduda ve Parti'de sayılarının artmasıyla, Selah Cedid'i, Hafız'ın muhafazakâr tutumuna karşı destekleyen bir hizip ortaya çıktı. Hafız ise, Selim Hatum'un desteğiyle etrafında Sünni Müslümanlardan oluşan güçlü bir hizip yaratmaya çalışırken, her defasında Cedid'i milliyetçilik karşıtlığı ve mezhepçilikle suçluyordu.[95] Hafız'ın azınlıklara yönelik bu suçlamaları, özellikle Alevileri yönetime karşı birleştirdi. Bunlar Neo-Baas'ın yapılanmasında ve Cedid'in güçlenmesinde etkili rol oynadılar. Hafız ve Cedid arasındaki çekişme, Sünni-Alevi rekabeti ve kişisel güç mücadelesi olarak görünse de Hafız'ın yeni kuşak Baasçıların radikal ekonomi politikalarına şüpheyle yaklaşmasının ve dolayısıyla kırsal kökenli azınlıkları kendisine ve yönetimine yabancılaştırmasının etkisiyle, bu aslında ideolojik bir mücadeleydi. Parti'nin Nisan 1965'teki Sekizinci Kongresi'nde Eflak ve Bitar'ın temsil ettiği sivil kanat ile Cedid'in temsil ettiği askeri kanat arasında bir uzlaşma sağlanmaya çalışıldıysa da Emin El-Hafız ile Cedid arasındaki çekişme engellenemez duruma gelmişti.[96] Cedid'in İsrail'e karşı daha da sert politika uygulanması gerektiği yolundaki söylemine karşı çıkan Hafız, orduda ve Parti içinde Dürzîlerin ve Alevilerin sayılarının artmasından da endişeliydi. Sekizinci Kongre'de Eflak'ın Parti Genel Sekreterliği'ni bırakması ise eski kuşağın Parti'nin sivil kanadındaki egemenliğine zarar verdi. Sivil kanadın gücünün azalması ve Alevilerin Sünni karşıtlığı temelinde Cedid etrafında örgütlenmesiyle Neo-Baas'ın iktidara geliş süreci başlamış oluyordu. Hafız'ın Şubat 1966 başlarında azınlık mensubu otuz ordu üyesini tasfiye kararı alması Alevi kökenli

---

[95] Vatikiotis, **op.cit.**, s.234.

[96] Şen, **op.cit.**, s.247.

Baasçıların 23 Şubat 1966'daki darbelerinin koşullarını hazırladı.

C. NEO-BAAS EVRESİ (1966–1970)

23 Şubat 1966'da, "Arap tutucular"a ve İsrail'e karşı "devrimci mücadele" yürütme niyetinde olan Marksist eğilimli neo-Baas grubu askeri bir darbeyle iktidarı ele geçirdi. Selah Cedid ve Hafız Esad'ın liderliğini yaptığı bu grup genellikle Alevilerden ve Dürzîlerden oluşmaktaydı. Eflak ve Bitar, darbenin hemen akabinde tutuklandılar; Emin el-Hafız ise yaralı olarak ele geçirildi. Eski kuşak Baasçıların tasfiye süreci ve sürgün hayatları başlamıştı. Eflak, Suriye'deki darbe sonrası Irak Baas Partisi'yle bağlantıya geçerek, 1968'de Baas Partisi Irak'ta iktidarı yeniden ele geçirdi. 1968'den 1979'a kadar Irak Baas Partisi'nin Genel Sekreterliği'ni yaptı. Irak Baas Partisi'nin Eflak'ı Parti'nin Genel Sekreterliği'ne getirmesi, bir anlamda eski kuşak Baasçıların çizgisini takip etmesi Suriye'deki neo-Baas yapılanmasıyla ve ideolojisiyle tam bir tezat teşkil etmekteydi. 1968 yılından itibaren iki ülke ve Parti'nin iki ayrı bölgesel yapılanmasının arasında bir mücadele baş gösterdi.[97] Parti'nin diğer kurucu üyesi Bitar da neo-Baas iktidarıyla birlikte önce Lübnan'a, ardından da Bağdat'a gitti ve faaliyetlerine Irak Baas Partisi içinde devam etti.[98]

1. İç Politika Gelişmeleri

Darbe sonrasında, yeni hükümet 1 Mart 1966'da kuruldu. Azınlıkların ve radikallerin ağırlıkta olduğu hükümette Yu-

---

[97] Irak ve Suriye Baas Partileri arasındaki bu mücadele Hafız Esad ve Saddam Hüseyin'in iktidar dönemlerinde de devam etti.

[98] Ancak Bitar 1980 yılında uğradığı suikast sonucu hayatını kaybedecektir.

suf Züveyyin Başbakan olurken; Genelkurmay Başkanlığı'na Pekin'de askeri ateşelik yapmış, Marksist görüşleriyle tanınan ve Viet Kong ile Mao'ya sempati besleyen Ahmed Süveydani; Savunma Bakanlığı'na ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na ise Hafız Esad getirildi. Askeri Komuta'ya başkanlık yapan Selah Cedid'in başını çektiği, Alevilerin ve diğer azınlıkların ağırlıkta olduğu bu darbe sonrasında, Devlet Başkanlığı'na ise Sünni kökenli Nurettin el-Atasi getirildi. Aslında bütün yönetim Cedid'in elinde olacaktı; Devlet Başkanlığı'na Sünni kökenli birinin getirilmesi Parti'ye yönelik olası eleştirilerin önüne geçmek içindi. Çünkü Suriye'de o zamana dek azınlık mensubu bir devlet başkanı olmamıştı. Ayrıca, azınlıkların yükselişinden Sünni Müslüman kesim ve Alevilerin mezhep, bölge ve aşiret bağlarını kullanarak yapılanmalarından diğer azınlık mensupları yeterince rahatsızlık duymaktaydı. Nitekim, daha sonra neo-Baas iktidarı tarafından tasfiye edilecek olan Dürzî kökenli Selim Hatum, neo-Baas döneminde Alevilerin yükselişini "sonsuz misyonu olan Arap ulusu" yerine "sonsuz misyonu olan Alevi devleti"[99] sloganının benimsenmeye başladığını ifade ederek eleştirecektir. Bu nedenle, neo-Baas iktidarının Alevilikle özdeşleştirilmesinin önüne geçmek amaçlanmıştı.

Yeni hükümet, Nurettin el-Atasi hariç, solculardan oluşmaktaydı ve önemli görevlere getirilenlerin çoğu kamuoyu tarafından tanınmamaktaydı.[100] Fakat bu kişiler her durumda sosyalist görüşlerini dile getirmeye çalışıyorlardı. Başbakan Yusuf Züveyyin, Mao tarzı bir ceketle Paris'te de Gaulle'ü ziyaret etmek isteyince bunun protokol kurallarına uygun olmadı-

---

[99] Pipes, **op.cit.**, s.444.

[100] Şen, **op.cit.**, s.253.

ğı belirtilmiş ve Züveyyin ziyaretini kıyafetinin üzerine bir kravat takmak suretiyle gerçekleştirmişti.[101] Neo-Baas, hem Çin'in Vietnam Savaşı'ndaki tutumu hem de Mao'nun köylülük sorununa ilişkin görüşleri nedeniyle, Çin komünizminin ve Maoculuk'un Üçüncü Dünya'yı etkilemeye başladığı dönemde iktidarı ele almıştı. Bu gelişmeler paralelinde, 1966 yılında Suriye'deki yeni rejim Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişki kurdu. Yeni rejimin "sosyalizm" ve "ulusal kalkınma"ya vurgu yapan Üçüncü Dünya'yla ve Çin, Sovyetler Birliği gibi dünya sistemine alternatif oluşturma iddiasındaki ülkelerle yakınlığı aşikardı.

Neo-Baas rejimi, daha önceki dönemlerde de olduğu gibi, başarısız bir darbe girişimiyle karşılaştı. 1966 darbesinde Cedid'i desteklemiş olan Dürzî kökenli asker Selim Hatum'un diğer Dürzî yandaşlarıyla planladığı darbe girişimi, neo-Baas yönetimi tarafından önceden öğrenilip bastırıldı. 1966 darbesinde işbirliği içerisinde olan azınlıklar arasında ortaya çıkan kutuplaşma, Eylül 1966'de Alevilerin Dürzîleri ve özellikle Selim Hatum'u tasfiyesiyle Aleviler lehine sonuçlandı. Selim Hatum'un başarısız darbe girişiminden sonra, Dürzî subayların tasfiyesiyle, ordu birliklerinin komutası çoğunlukla Alevi subaylara devredildi.[102] 1963 darbesi ertesinde Sünnilere karşı kullanılan mezhep bağları, şimdi kırsal kökenli azınlıklar arasında işlemişti- ki burada bölge ve aşiret bağları da devreye girmekteydi. 1960'ların başından itibaren, orduda ve Parti'de yer alan Aleviler, mezhep bağlarını kullanarak iktidarlarını güçlendirmiş oldular.

---

[101] **Idem.**

[102] Dam, **op.cit.**, s.106'dan: **al-Hayat**, 7-23 October 1966.

Neo-Baas döneminde, geleneksel Baas evresinde uygulamaya konmuş olan politikalar devam ettirildi. Nitekim, yeni rejimin kalkış noktası da Altıncı Kongre'de alınan kararlar, yani "sosyalist dönüşüm," İsrail'le mücadele ve Üçüncü Dünya'yla işbirliği gibi hedeflerdi. Bu durumda eski kuşak Baasçıların tasfiye edilmiş olması rejimin radikal söylemini arttırmasına ve sosyalizme daha fazla vurgu yapabilmesine olanak tanıyabilirdi. Nitekim, Ekim 1963'teki Altıncı Kongre'de alınan karalara sadık kalınarak, 1963'ten sonra başlatılmış olan kamulaştırmalara devam edildi. Bu dönemde eğitime ayrı bir önem verildi. 1967 yılında devlet özel okullar üzerinde tam bir denetim kurdu.[103] Eğitimin devlet denetimine sokulması, rejimin ideolojisinin en alt seviyeden, ilkokuldan üniversiteye kadar kitlelere dayatılabilmesi anlamına geliyordu. Parti, 1963-1966 yılları arasındaki uygulamaların devamı olarak her alanda devlet denetimini sıkılaştırmaya yöneldi. Ancak 1967 Savaşı'nın Suriye'de ve elbette Baas Partisi'nde yarattığı kriz ortamı nedeniyle, geleneksel Baas evresinde başlatılmış olan ekonomi politikaların ötesine çok fazla gidilemedi. Rejimin radikalliği ekonomik alandan çok siyasal konulara, Arap devletleri arasındaki ilişkilere, Filistin sorununa ve Doğu Bloku'yla özellikle de Sovyetler Birliği'yle ilişkilerin geliştirilmesine odaklanmak zorunda kaldı. Geleneksel Baas evresine nazaran daha radikal bir teorik çizgide hareket eden neo-Baas, özellikle 1967 Savaşı sonuçlarının etkisiyle radikal uygulamalara –en azından iktisadi olarak- yönelemedi; Parti içinde başgösteren yeni iktidar mücadelesi de

---

[103] A.Roy Delwin, Thomas Naff, "Ba'thist Ideology, Economic Development and Educational Strategy," **Middle Eastern Studies**, Vol.25., No.4 (October 1989), s.455.

neo-Baas'ın enerjisini bu alana kanalize edememesinin nedenlerinden birini oluşturdu.

2. Dış Politika Gelişmeleri

Bu dönemde Parti'nin dış politikası, Üçüncü Dünya'yla ve Doğu Bloku'yla ilişkiler bağlamında, geleneksel Baas evresindeki gibi seyretti. Bu durum, neo-Baas'ın söylemine ve "radikal," "tutucu" ülkeler ayrımı bağlamında "radikal"lerle ortak hareket edilmesi hedefine de denk düşmekteydi. Dış politikadaki değişiklik Irak'la ve Mısır'la ilişkilerde yaşandı.

Neo-Baas iktidarının ilk haftalarında Sovyetler Birliği sessiz bir şekilde Suriye'deki yeni rejimin izleyeceği rotanın netleşmesini bekledi. Nitekim, yeni rejimin uygulamaları Sovyetler Birliği'ne olumlu mesajlar verir nitelikteydi: İlk olarak, Baas Partisi Ulusal Kumandanlığı Mart ayında "ülkedeki sosyalist dönüşümü genişletmek ve hem Parti'deki hem de ülkedeki siyasal hayatı demokratikleştirmek" için bir konferans düzenleneceğini açıkladı; ikincisi, darbeyle beraber Sovyetler Birliği'nin sürekli eleştirdiği eski kuşak Baasçılar tasfiye edilmişlerdi; üçüncüsü ise, yeni rejim Suriye Komünist Partisi lideri Halid Bektaş'ın, faaliyetlerini kısıtlayarak da olsa, Suriye'ye dönmesine izin vermekteydi.[104] Sovyetler Birliği ise, Orta Doğu'daki "radikal" rejimleri ve Suriye'deki yeni rejimi birçok nedenden dolayı destekleme ihtiyacı hissediyordu. Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'daki devletlerle ve özellikle Suriye'yle yakın ilişkiler kurmaya çalışmasının en önemli nedenlerinden biri, Çin-Sovyet anlaşmazlığı yani iki ülke arasında komünist kampın

[104] Ginat, **op.cit.**, s.159.

liderliğine ilişkin mücadeleydi.[105] 1966 yılında Suriye'nin Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişki kurması Sovyetler Birliği'ni Suriye'yle üç yıldan beri geliştirdiği ilişkilerini muhafaza etmeye yöneltti. Bir diğer neden ise, Sovyetler Birliği'nin, Orta Doğu'daki dengenin Arap monarşileri ve dolayısıyla da Batı lehine dönmesini engellemek istemesiydi.[106] Üçüncü Dünya'nın çoğu ülkesinde gerçekleşen "sosyalist uygulamalar"ın korunması, Sovyetler Birliği için dünya sistemini dengelemek açısından da önemliydi. Diğer yandan, Sovyetler Birliği, neo-Baas iktidarının radikal söyleminin içerideki meşruiyetinden şüphe duymakta ve bu rejimin yeni bir darbeye maruz kalmasından korkmaktaydı.[107] Nitekim, 1966 yılında iki devlet arasında bir antlaşma imzalandı ve geleneksel Baas evresinde gelişen ilişkilerin seyrinde bir değişiklik olmadı. 24 Mart 1966 tarihinde Sovyetler Birliği heyeti Suriye'yi ziyaret ederken, 18 Nisan 1966'da da Suriye Sovyetler Birliği'ne karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla bir heyet gönderdi. Görüşmeler sonunda iki ülke karşılıklı eşitlik, iç işlerine karışmama ve egemenlik haklarına saygı ilkeleri temelinde siyasal, kültürel, ekonomik ve askeri

---

[105] SBKP'nin 1961 yılındaki 21. Kongresi'nde açığa çıkan Çin-Sovyet anlaşmazlığı, 1960'ların ikinci yarısında da devam etti. Marksist-Leninist ilkelerin iki ülke tarafından farklı yorumlanışı, Vietnam Savaşı'nın başlamasıyla doruk noktasına ulaştı. Diğer yandan, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Asya devletleri arasında liderliğe soyunması -ki bu amaçla Asya ülkeleri arasında yapılacak toplantıya Sovyetler Birliği çağrılmamıştı- Sovyetler Birliği'ni rahatsız etmekteydi.

[106] Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu politikasını şekillendiren siyasi, askeri ve ekonomik nedenlerin ayrıntılı bir incelemesi için bkz: Hannes Adomeit, "Soviet Policy in the Middle East: Problems of Analysis." **Soviet Studies**, Vol.27., No.2 (April 1975). **passim.**

[107] Ginat, **op.cit.**, s.163.

alanlardaki işbirliğini geliştirmeye karar verdiler.[108] Nitekim, bu dönemde Suriye'ye eğitim alanında yardım sağlamak amacıyla birçok Sovyet uzmanı geldi ve ekonomik, askeri yardımlar devam etti. Yeni rejim, ordunun desteğiyle ve Sovyetler Birliği'nden gelen askeri ve ekonomik yardımlarla güçlendi.[109] Suriye, 1954-1970 yılları arasındaki dönemde, belli dönemlerde kesintiler olmasına rağmen, Sovyetler Birliği'nden ve Doğu Bloku'ndan beş yüz seksen milyon doların üzerinde askeri yardım ile dört yüz kırk milyon civarında ekonomik yardım alarak Sovyet yardımlarından en fazla yararlanan yedinci ülke oldu.[110] Baas Partisi'nin iktidarda olduğu bu dönem boyunca, tarafsızlık ve bağlantısızlık ilkesi, Doğu Bloku'yla değil Batı Bloku'yla ilişki kurulmaması gerektiğinin ifadesiydi.

Neo-Baas'ın Arap milliyetçiliği konusundaki tutumu ise, İsrail'e karşı Filistinlilere destek olma ve "radikal" ve "tutucu" ülkeler ayırımı temelinde şekillendi. Altıncı Kongre'de vurgulanmış olan İsrail'e ve emperyalizme karşı mücadele, bu dönemde de en önemli hedeflerden birini oluşturdu. Dolayısıyla Filistin sorunu ve Filistinli mültecilere destek konusu, neo-Baas'ın programında ayrı bir önem taşımaktaydı. Baas Partisi'nin ilk döneminde, siyasal ve ekonomik bağımsızlığın tam anlamıyla sağlanabilmesi için vurgulanan emperyalizm karşıtlığı, 1960'ların ortalarına gelindiğinde Filistin mücadelesi üzerinden kurgulanmaktaydı. Nitekim, rejim tarafından Filistin'in

---

[108] **Ibid.**, s.165'ten: **Izvestiya**, 1 May 1966.

[109] Ben Tuzr, **op.cit.**, s.180.

[110] Gordon H. Torrey, "Aspects of the Political Elite in Syria," George Lenczowski (ed.), **Political Elites in the Middle East**, Washington D.C., American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1975, s.152.

özgürlüğü için 1968'de Saika adlı örgüt kurduruldu. Neo-Baas'a göre, Filistin için mücadele konusunda sadece "radikal" ülkelerle, yani "sosyalist dönüşümü" başlatmış olan ülkelerle işbirliği yapılabilirdi. Suriye'nin yeni liderleri, Marksizm ile biçimlenmiş Arap milliyetçilikleriyle, zorunlu nihai amaç olarak değil, yeni bir birleşmiş ve ilerici Arap sosyal ve siyasal düzeni kurmada bir adım olarak "Filistin'in kurtuluşu"na destek oldular.[111]

Hem "radikal"lerle işbirliği bağlamında hem de İsrail'e karşı güçlü bir cephe oluşturma amacıyla Suriye Mısır'la antlaşma yapmaya yöneldi ve 1966 yılında iki ülke arasında İsrail'e karşı bir savunma antlaşması imzalandı. Birlik görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ertesinde, Mısır'la kopma noktasına gelen ilişkiler neo-Baas iktidarıyla değişime uğramıştı. Suriye, Mısır'la gerçekleştirdiği bu savunma antlaşmasıyla, hem İsrail'le mücadelede güç kazanmayı hem de bölgedeki yalnızlığını kırmayı amaçlamaktaydı. Nasır ise, Arap dünyasındaki liderliğini yeniden kurabilmek amacıyla Suriye'nin Filistinliler konusundaki mücadelesini destekleme ihtiyacı hissetti. Fakat Haziran 1967'deki Arap-İsrail Savaşı sonrasındaki durum, bölge düzeyinde ne Arap milliyetçiliği açısından ne de Suriye özelinde neo-Baas açısından umut vaadediyordu. 1967 Nisanı'nda Golan Tepeleri üzerinde gerçekleşen jet uçakları savaşında İsrailliler altı Suriye uçağını düşürdü; bunun ertesinde Suriye Mısır'dan acil yardım talebinde bulundu.[112] Haziran ayına gelindiğinde Mısır'ın, Ürdün'ün ve Irak'ın savaşa katılmalarına rağmen, İsrail altı gün sonunda savaştan galip olarak

---

[111] Davişa, **Arap Milliyetçiliği Zaferden...**, s.224.

[112] **Ibid.**, s.225.

çıktı. 1967 Savaşı'yla birlikte İsrail Golan Tepeleri, Sina Yarımadası, Kudüs ve Batı Şeria'yı işgal etti. 1967 Savaşı'nda Arapların ağır yenilgiye uğramalarıyla Arap milliyetçiliğinin bölgedeki konumu ve Nasır'ın itibarı yara aldı.[113] Bu savaştan sonra, artık Araplar için temel sorun İsrail'in ortadan kaldırılması değil işgal edilen toprakların nasıl geri alınacağıydı.[114] Savaş sonrasında, 22 Kasım 1967'de BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan 242 sayılı karar, savaş yoluyla toprak kazanılmasının kabul edilemeyeceğine ve bölgedeki her devletin güvenlikli sınırlar içinde yaşayabileceği sürekli bir barış ihtiyacına göndermede bulunuyor; İsrail'in savaşta işgal ettiği topraklardan askerlerini çekmesine ve savaş durumuna son verilmesine atıf yapıyordu.[115] Suriye ve Mısır, 242 sayılı kararı "İsrail yanlısı" olduğu ve kararda "güvenlikli sınırlar" ile "İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi" hedeflerinden hangisinin öncelikli olduğunun muğlâk kaldığı gerekçesiyle kabul etmediklerini bildirdiler.[116] İsrail'in Golan Tepeleri'ni işgal etmesiyle, neo-Baas'ın İsrail karşıtlığı vurgusu daha da arttıysa da neo-Baas rejimi içeride ciddi eleştirilere maruz kalmaya başlamıştı.

---

[113] 1967 Savaşı'nda Araplar ağır bir yenilgi alınca, Nasır'ın liderliğinde somutlaşan "kavmiye" yerini "vataniye"ye bırakmaya başladı. Nitekim, 1967 Savaşı'ndan sonra Arap liderleri Hartum'da bir araya geldiler. Bu konferansta, her bir Arap devletinin teritoryal milliyetçiliği yani bölgesel çıkarları ağır bastı ve "vataniye" bölgedeki baskın ideoloji haline gelmeye başladı. 1967 Savaşı sonrası Arap milliyetçiliğinin durumuna dair ayrıntılı bir inceleme için bkz: Adeed Dawisha, "Requiem for Arab Nationalism," **Middle East Quarterly**, Vol.10., No.1 (Winter 2003), **passim.**

[114] Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948–1988)**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, t.y., s.259.

[115] 242 sayılı kararın tam metni için bkz: **Keesing's Contemporary Archives**, 1967–1968 (13-20 January), s.22473.

[116] **Ibid.**, s.22474.

Dolayısıyla 1967 Savaşı bölge gelişmelerini ve ayrıca savaştan yenilgiyle çıkan Suriye iç siyasetini de etkiledi.

1967 Savaşı'nın ertesinde, 1966 darbesini birlikte gerçekleştirmiş olan Cedid ve Esad arasında hem ideolojik hem de kişisel rekabet bağlamında iktidar mücadelesi ortaya çıktı. İdeolojik tartışma, Suriye'de "sosyalist dönüşüme" mi yoksa Arap milliyetçiliği idealine mi öncelik verilmesi gerektiği etrafında şekillenmekteydi. Sosyalist dönüşüme öncelik verilmesi gerektiğine inanan Cedid grubu, bu hedefle paralel bir şekilde "radikal" ülkelerle işbirliği içerisinde olunması ve bunun Filistin'i savunma konusunda da uygulanması gerektiğini savunmaktaydılar. Cedid ve Cedid'i destekleyenler, ekonomik kalkınmaya vurgu yaparlarken, Arap milliyetçiliğinden çok Arap sosyalizmine öncelik verilmesi gerektiğini dile getirmekteydiler. Cedid grubu Parti'nin sivil kanadını elinde tutmakta ve kendi bölgelerinden olanların Parti'de yapılanmalarına izin vermekteydi. Esad'ın başını çektiği grup ise, Suriye'deki radikal reformların kentli elitleri yabancılaştırdığının farkındaydılar. Dolayısıyla bu grubun vurgusu, Cedid yandaşlarının aksine ekonomik kalkınmaya, özel sektörü tamamen kısıtlayan ve hatta yok eden böyle bir devlet eliyle kalkınmaya değil, İsrail'le mücadeleye ve bu bağlamda Araplar arası dayanışmaya odaklanmıştı. Esad, Cedid'in "radikal" ve "tutucu" ülkeler ayrımını kabul etse de pragmatik bir tavırla yeri geldiğinde "tutucu"larla işbirliği yapılabileceğini savunmaktaydı: İsrail'le mücadele bağlamında gerektiğinde Suudi Arabistan, Ürdün gibi ülkelerle de ortak hareket edilebilirdi. Suriye'deki "sosyalist dönüşüm"den ve ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinden önce orduya yatırım yapılmalıydı. Nitekim, 1967 Arap-İsrail Savaşı ertesinde, "tutucu" Arap ülkeleriyle işbirliği yapmaya karşı olan Cedid

29 Ağustos-1 Eylül tarihlerinde Hartum'da toplanan Arap Birliği zirvesine[117] katılmayı reddederken, Esad ideolojik farklılıkları bir engel olarak görmeyip Arap devletleriyle işbirliği yapılması gerektiğini savunmaktaydı.[118] 1967 Savaşı'nın ertesinde, Esad yenilgiyi ve Golan Tepeleri'nin kaybını Suriye ordusunun güçsüzlüğüyle ve Cedid kanadının orduya gerekli özeni göstermemesiyle açıklamaktaydı. Dolayısıyla devlet harcamaları ordunun iyileştirilmesine yöneltilmeliydi. Bu savaşta kaybedilen Golan Tepeleri'nin geri alınabilmesi açısından da önemliydi. Bu dönemde Savunma Bakanlığı ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı yapan Esad, orduda bölge ve aşiret bağlarını kullanarak kendi yandaşlarının güç kazanmasını sağladı. İkisi de Alevi kökenli olan Cedid ve Esad arasındaki iktidar mücadelesi, Cedid'in Parti'nin sivil kanadına kendi bölgesinden olanları, Esad'ın da Parti'nin askeri kanadına ve orduya kendi bölgesinden ve de ailesinden gelenleri yerleştirmesiyle belirginleşmekteydi.

1967 Savaşı'ndaki mağlubiyet Parti içindeki çatışmayı arttırdığı ve Parti'yi demoralize ettiği gibi neo-Baas liderliğinin gücünü kırdı; bu olay Suriye'nin siyasal radikalizmini de geriletti.[119] Esad ile Cedid arasındaki ideolojik farklılık, Ekim 1968'deki Baas Partisi'nin Kongresi'nde açıklık kazandı. Cedid ve yandaşları burada ağırlıklarını korudularsa da 1967 Savaşı sonrasında beliren ikili iktidar yapısında avantaj orduyu denetleyen Esad grubunda olacaktı. 1970 yılının Kasımı'na gelindi-

---

[117] Bu zirvede, İsrail işgalinin hiçbir şekilde kabul edilemeyeceği, bunun görüşme konusu bile yapılamayacağı vurgulanmıştı.

[118] Patrick Seale, **Asad of Syria: The Struggle for Middle East**, Berkeley, University of California Press, 1988, s.144.

[119] Hinnebusch, **Syria: Revolution From...**, s.55.

ğinde bölge ve aşiret bağlarını kullanarak ordu kademelerine kendi yandaşlarını ve aile fertlerini atayan Esad, bir darbeyle neo-Baas iktidarının sonunu getirebilmeyi başarabildi: Esad, Suriye siyasal hayatındaki yeni bir dönüşümü başlattı.

III. BİR KIRILMA: HAFIZ ESAD DÖNEMİ VE BAAS PARTİSİ (1970-1991)

Baas Partisi'nin kuruluş ve muhalefet yıllarında Arap milliyetçiliğine öncelik veren ideolojik söyleminin yerini 1960'larda radikalleşerek toplumsal ve ekonomik kalkınmaya odaklanan Arap sosyalizmi vurgusuna bırakması, ikinci bölümde de değinildiği üzere, Parti'deki ideolojik bir dönüşümün göstergesiydi. Fakat 1970'lerle birlikte, söylem düzeyinde bu ideolojik öncelikler –Arap milliyetçiliği ve Arap sosyalizmi- yerlerini korusalar da Parti'de ve Suriye'de "liberalleşme"nin işaretleri verilmeye başladı. Böyle bir kırılmanın taşıyıcılığını ise, 13 Kasım 1970 tarihinde neo-Baasçıları tasfiye ederek, radikal Baas evresine son veren Hafız Esad ve darbenin hemen ardından yapılanan yeni rejim üstlendi.

A. İktidar Mücadelesinin Son Aşaması: 13 Kasım 1970 Darbesi

1960'ların ikinci yarısından itibaren ve özellikle neo-Baas iktidarı döneminde filizlenen ideolojik ayrılıkların ve kişisel iktidar mücadelesinin sonlanması, Suriye siyasal hayatının kısmi olarak istikrarlı hale gelmesi, Hafız Esad'ın 13 Kasım 1970 tarihinde kansız bir darbe yaparak iktidarı ele geçirmesiyle mümkün oldu. İkinci bölümde ele alındığı gibi, ideolojik ayrı-

lıkların ve kişisel iktidar mücadelesinin temelleri, 1967 Arap-İsrail Savaşı yenilgisinin hemen ertesinde atılmıştı. İsrail'le mücadelede benimsenmesi gereken stratejiye ilişkin görüş ayrılıkları, 1960'ların sonunda Parti'de bir hizipleşmenin doğmasının koşullarını hazırlamıştı. Neo-Baas iktidarının Suriye'de uygulanması gereken politikalara dair radikal ve sosyalizan vurgusu, Esad ve kanadının pragmatik, "realist" ve kısmen "liberal" tutumuyla çatışırken, bu ideolojik kamplaşmanın önderliklerini 1966 darbesini birlikte gerçekleştirmiş olan Selah Cedid ve Hafız Esad yapmaktaydılar.

1967 Arap-İsrail Savaşı'nın ertesinde başlayan iktidar mücadelesi, 1969 yılında billurlaşmaya ve iki kanadın eylemlerine de yansımaya başladı. Esad, yandaşlarını ordu içerisindeki önemli noktalara atarken, Cedid de Parti'nin sivil kanadındaki kilit noktaları tutma çabasındaydı. Şubat 1969'da, Cedid, Parti'nin Lazkiye şubesindeki Esad yandaşlarının tasfiyesine girişti. Bunun üzerine Esad, Şubat ayı sonlarında, çeşitli askeri istihbarat servislerine talimat vererek, sivil örgütle temasa geçmemek konusunda Parti Komutası üyelerini uyarmalarını, aksi takdirde tutuklamakla tehdit edilmelerini söyledi.[1] Esad'ın askerleri Şam ve Halep'teki radyo istasyonlarıyla, Suriye'nin Baas Partisi yayın organı olan iki büyük gazetesi, el-Baas ve el-Thavrah'ın (Devrim) bürolarını işgal ederek, Şam Radyosu'nu ele geçirdiler.[2] Parti'nin yayın organlarının ele geçirilmesi, iktidar mücadelesi sırasında kritik bir öneme sahipti; haber yayınları, siyasi yorumlar, bütün siyaset, kültür ve haber programları-

---

[1] Dam, **op.cit.**, s.116.

[2] Moshe Ma'oz, **Asad: The Sphinx of Damascus A Political Biography**, New York, Weidenfield & Nicolson, 1988, s.36–37.

nın Esad kanadı tarafından denetim altına alınması propaganda faaliyetlerinin halkın manipülasyonunda kullanılmasına yol açacaktı. Esad kanadının gerçekleştirdiği eylemler sonucu rahatsızlığı giderek artan Baas Partisi'nin sivil kanadı, bu "darbe girişimi"ni andıran olayları kınadığını açıkladığı gibi, acil toplantı talebinde bulundu. Mart 1969'da Parti'nin iki kanadı arasındaki anlaşmazlığı çözmek ve gerilimi sonlandırmak üzere Şam'da toplanan Olağanüstü Bölgesel Kongre ihtilafa son veremediği gibi, Cedid kanadı ağırlığını korumaya devam etti.[3] Neo-Baas'ın Esad ve hizbini tasfiye edememesi, 1960'ların ikinci yarısından itibaren fiilen var olan "ikili sulta"nın, 1970 yılı boyunca devam etmesininin koşullarını yarattı. 1970 yılının sonlarına gelindiğinde ideolojik anlaşmazlık ve kişisel iktidar mücadelesi doruk noktasına ulaşmış bulunuyordu.

1970 yılında bölgede meydana gelen olaylardan etkilenen Suriye'nin kaygan ve "istikrarsız" siyasal yapısı, 1960'ların ortalarından itibaren gerilen iplerin kopmasına varacak gelişmelere uygun bir zemin hazırladı. Bölge açısından 1970 yılının en önemli iki olayı, Ürdün'de Kral Hüseyin ile Filistinli mülteciler ve gerillalar arasında çıkan iç savaş ve 28 Eylül 1970 tarihinde Nasır'ın ölümüydü. Ürdün iç savaşı[4] ve "Arap dünyasının lide-

---

[3] Dam, **op.cit.**, s.118.

[4] 1967 Arap-İsrail Savaşı sırasında, İsrail'in Gazze ve Batı Şeria'yı işgal etmesiyle birlikte bu bölgede yaşayan Filistinlilerin çoğu Ürdün'e -ki 1948 yılında İsrail devleti kurulurken Gazze ve Batı Şeria'nın egemenlik hakları Ürdün'e bırakılmıştı- ve diğer Arap ülkelerine göç etmek zorunda kaldılar. Fakat Ürdün Kralı Hüseyin ile Filistinli mülteciler ve FKÖ arasındaki anlaşmazlık, Ürdün'ün ülkenin siyasal dengesinin bozulacağı yönündeki kaygısı ve İsrail'in Filistinlilere karşı Ürdün topraklarında yürütmesi muhtemel bir savaş korkusuyla örtüşünce, iç savaş, Ürdün'ün Filistinli mültecilere ve gerillalara yönelik saldırısı kaçınılmaz hale geldi.

ri" Nasır'ın ölümü bölgedeki yeni bir krizin ve kimi Arap ülkelerinde yaşanacak olan sorunların başlangıcı olarak görüldü.

Filistinlilerin yanında savaşmak üzere Ürdün'e asker gönderen Suriye'nin müdahale sırasındaki başarısızlığı ve geri çekilişi üzerine yapılan tartışmalar, Esad'ın rakibi Cedid'in ve neo-Baas iktidarınının meşruiyetini sarsmak için attığı adıma odaklanmaktadır. Nitekim, Cedid'in Filistinlilerin yanında savaşmak üzere ordu birliklerini Ürdün'e gönderirken, dönemin Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nı yapan Esad'ın orduya hava kuvvetleri takviyesi yapmaması bir taktik olarak değerlendirilmekte ve bu olayın Esad'ın iktidar mücadelesini kazanmasında kritik bir dönemeç olduğu belirtilmektedir.[5] Ürdün'deki iç savaşın ve Suriye'nin Ürdün'e müdahalesinin Suriye'deki iktidar yapısında ve Baas Partisi içindeki iktidar mücadelesinde etkili olduğu, rejimin meşruiyetini sarstığı ve bir kriz yarattığı söylenebilir. Fakat Patrick Seale, Esad dönemi Suriyesi üzerine kaleme aldığı çalışmada, müdahale sırasında Esad-Cedid çekişmesinin yaşanmadığını ve Esad'ın neo-Baas iktidarını zor durumda bırakmak amacıyla değil, Ürdün Kralı Hüseyin'in İsrail ve ABD'yle anlaşarak Suriye'ye bir saldırı planı hazırlığına girişmesi sonucu olası bir savaşı engellemek için hava kuvvetlerini geri çektiğini, hava kuvatlerinin bu yüzden kara birliklerinin yardımına gönderilemediğini dile getirmektedir.[6] Dolayısıyla Esad'ın hava kuvvetleri takviyesi yapmamasının nedeni, Cedid ve neo-Baas iktidarının meşruiyetini zedeleme hedefinden çok, İsrail'in ve ABD'nin müdahale kararından kaynaklanmaktaydı. Fakat neo-Baas iktidarının Ürdün iç savaşında Filistinlilere

---

[5] Pipes, **op.cit.**, s.444.; Roberts, **op.cit.**, s.93.

[6] Seale, **Asad of Syria....**, s.157–162.

yardım konusundaki başarısızlığı ve geri adım atmak zorunda kalması, 1967 Arap-İsrail Savaşı yenilgisiyle gelen meşruiyet kaybını derinleştirdi.

Seale, Ürdün krizinin Esad ve Cedid arasındaki güç mücadelesinde ancak küçük bir etkisi bulunduğunu belirtirken, Nasır'ın 28 Eylül 1970 tarihindeki ölümünün Şam'daki bu uzun soluklu mücadelenin çözülüşünde –muhtemelen- daha etkili bir olay olduğuna dikkat çekmektedir.[7] Gerçekten de Nasır'ın ölümü bir umut çağının, birleşmiş ve yenilenmiş bir Arap dünyası beklentisinin sonu oldu.[8] Kimi muhalif tutumlarına rağmen Arap liderlerini bir arada tutmayı başaran Nasır'ın, 1970 yılındaki ölümü her bir Arap ülkesini ve liderini "yalnızlaşan dünyalar"ında kendilerini savunmak zorunda bırakmaktaydı.[9] İsrail karşıtlığı ve Filistinlilerin hakları konusunda en radikal söylemi benimsemiş olan Nasır'ın kaybı, Arap dünyası için önemli bir değişiklikti. Bu durum etkisini bölgede olduğu gibi, Suriye'de de gösterdi. İsrail'e karşı savaşta en radikal söyleme sahip ülkenin lideri olarak Nasır'ın kaybı ve yerine görece ılımlı Enver Sedat'ın geçmesi, Esad'ı Suriye'nin İsrail saldırıları karşısında yalnızlaşacağı hesaplamalarına yöneltmekteydi.

1 Ekim'de Nasır'ın cenaze törenin ardından Suriye'ye dönen Esad, ortaya çıkmış olan iktidar boşluğunun, Cedid ve neo-Baasçıların tasfiyesi için gerekli ortamı hazırladığının farkına vardı. Bu iktidar boşluğuna rağmen, Parti'nin sivil kanadının yönetimi Cedid'in ve Parti'nin askeri kanadı ile ordunun büyük bölümü Esad'ın denetimi altındaydı. İktidar mücadelesi-

---

[7] **Ibid.**, s.163.

[8] Hourani, **Arap Halkları Tarihi**, s.480.

[9] Seale, **Asad of Syria...**, s.162-163.

nin Esad'ın lehine sonlanması olasılığı, Ekim ayı sonuna gelindiğinde açığa çıkmış bulunmaktaydı. 30 Ekim 1970 tarihinde toplanan Onuncu Olağanüstü Bölgesel Kongre'de, Savunma Bakanlığı ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı yapan Hafız Esad ile Genelkurmay Başkanlığı görevinde bulunan ve Esad'a yakınlığıyla tanınan Mustafa Tlas'ın görevlerinin değiştirilmesine yönelik karar alınması üzerine, Esad ordudaki yandaşlarına Parti'nin sivil birimlerinin ve Parti denetimindeki tüm örgütlenmelerin ele geçirilmesi ve de Selah Cedid ile Devlet Başkanı Nurettin el-Atasi'nin yakalanması emrini verdi.[10] Nitekim, Kongre 12 Kasım'da sona erdiğinde, Esad denetimindeki askeri kanat ve ordudaki yetkililer neo-Baasçıların tasfiyesine girişmiş bulunmaktaydılar.

Esad'ın denetimindeki Suriye ordusunun ve Parti'nin askeri kanadının 13 Kasım 1970'de harekete geçmesinden üç gün sonra 16 Kasım 1970'de Esad ve ekibi iktidarı ele geçirdiler. 13 ve 16 Kasım tarihleri arasında birçok neo-Baasçı ya sürgüne ya da hapishaneye gönderildi.[11]

13 Kasım'da başlayan tasfiyeler sırasında ve Esad'ın iktidarı yavaş yavaş tekeline alma sürecinde, Suriye'deki sessizlik dikkat çekiciydi. Bütün tasfiyeler sonlanana kadar gazetelerde ve televizyonda olup bitenlere dair herhangi bir açıklama yapılmadığı gibi, ancak üç uzun günün ardından, 16 Kasım'da Şam'da bir değişikliğin olduğu ortaya çıktı.[12] 16 Kasım'da Esad'ın Libya lideri Kaddafi'yi Şam'daki havaalanında karşıla-

---

[10] Dam, **op.cit.**, s.112-113.

[11] Cedid ise, 1970 yılından öldüğü tarih olan 1993 yılına kadar Şam'da bir hapishanede tutuklu kaldı.

[12] Seale, **Asad of Syria....** s..164.

dığı gece, iktidar değişikliğine ilişkin haber gazetelerde ve televizyonlarda yer aldı.[13] Esad'ın bir devlet başkanı gibi, Kaddafi'yi karşılaması kamuoyuna verilen bir mesajdı. Yeni bir darbenin gerçekleşmesiyle ve bunun ilanıyla, 1960'larda erken dönem Baas ideologlarını tasfiye ederek iktidara gelen neo-Baasçıların tasfiyesi, bu sefer neo-Baas'ın içinden çıkan pragmatik ve "liberal" Esad kanadı tarafından gerçekleştirilmiş olmaktaydı.

Esad ve Cedid arasındaki çekişmenin Esad lehine sonuçlanmasında önemli bir etken, Esad'ın aşiret ve bölge bağlarını ve patronaj ilişkilerini kullanarak ordudaki kilit noktalara ve Parti'nin askeri kanadına yandaşlarını atamasıydı. 1960'larda mezhep bağlarının devreye girmesiyle Parti'de giderek daha fazla temsil edilen Aleviler arası çekişme 1960'ların sonunda gündeme gelirken, bölge ve aşiret bağlarından yararlanarak yeni bir yapılanma ve iktidar ağı oluşturma yöntemi ağırlıklı olarak kullanılmaya başlamıştı. Esad ve Cedid arasındaki iktidar mücadelesi, "Alevi mezhebi içi"ndeki bir çatışmayı da temsil ettiği ve Esad'ın rejimine yönelik en büyük tehdit yine Alevilerden geleceği için, Esad kendi bölgesinden ve aşiretinden gelenleri önemli noktalara getirmeyi mantıklı bulmaktaydı. Kendisiyle aynı dini cemaatten olanlar da dahil, muhaliflerine karşı konumunu ancak bu şekilde güvence altına alabilirdi.[14] Esad, bu amaçla ailesindeki beş erkek üyenin hepsinin Parti'de önemli konumlara gelmesini sağlamıştı. Özellikle Savunma Birliği'nin

---

[13] Ibid., s.165.

[14] Dam, op.cit., s.122.

komutanlığına Hafız Esad'ın kardeşi Rıfat Esad'ın[15] getirilmesi, Esad yönetimine karşı girişilecek muhalif hareketlerin önlenmesi görevinin Esad'ın en yakınlarından birine bırakılması açısından anlamlıydı. Bununla birlikte, bu iktidar mücadelesinin Esad lehine sonuçlanmasında, Esad'a kişisel sadakat de büyük önem taşıdı. Egemenlik merkezlerindeki iktidar stratejisi açısından önemli görevlere yapılan atamalarda belirleyici ölçüt, kişi olarak egemene mutlak sadakat haline gelirken, siyasi eliti bir arada tutan öğe olarak ideolojinin yerini de makam hamiliği almaya başlamıştı.[16] Esad'a kişisel sadakat ölçütü, mezhep bağlarını temel almadığı için iktidar mücadelesinde Sünni Müslümanlar da yer almışlardı.

Esad'ın kendi bölgesinden ve aşiretinden olanları önemli konumlara atayarak iktidarı ele geçirmesinin ardından, yeni rejimin yapılanmasında da bu unsurlar etkili olmaya devam etti. Yeni rejimin iktidar seçkinleri, kimi değişikliklerle birlikte, darbe sırasında Esad'a destek verenlerden oluştu. İktidar mücadelesinin kazanılmasının ardından, Esad ve yeni yönetici kliği Baas Partisi'ni ve Suriye siyasal hayatını etkileyen bir iktidar yapılanmasına gitti.

---

[15] Rıfat Esad, 1984 yılına kadar Esad iktidarının önemli figürlerinden biri olacaktır. 1984 yılında Hafız Esad'ın bir rahatsızlık sonucu görevden ayrı kalması sürecinde iktidarı ele geçirmeye çalışan Rıfat Esad, Hafız Esad'ın devlet başkanlığı koltuğuna tekrar oturmasıyla tasfiye edilecektir.

[16] Hans Günter Lobmeyer, "Suriye: Leviathan'ın Diyarı," Ferhad İbrahim, Heidi Wedel (ed.), **Ortadoğu'da Sivil Toplumun Sorunları**, çev. Erol Özbek, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997, s.96.

B. Hafız Esad Döneminde İktidar Yapılanması ve Baas Partisi

Hafız Esad, Kasım 1970'de iktidarı ele geçirdikten sonra, 16 Şubat 1971 tarihinde geçici bir anayasa ilan etti. Bunun hemen ardından seksen beş Baasçı, kırk milliyetçi ve sol parti üyesi ve kırk sekiz çeşitli meslek örgütlenmelerinin üyelerinden oluşan yüz yetmiş üç sandalyeli Halk Meclisi'ni oluşturdu.[17] Halk Meclisi, rejimin meşruiyetini arttırmak ve tabanını genişletmek ya da en azından görünüşte bunu sağlamak amacıyla kuruldu. Esad, Mart 1971'de de yedi yıllık bir dönem için yapılan referandum sonucu devlet başkanlığına seçilerek Suriye'nin ilk Alevi kökenli devlet başkanı oldu.

Hafız Esad, rejimini güçlendirmek ve ülkedeki siyasal örgütlenmeleri denetleyebilmek için, 7 Mart 1971'de Mısır yanlısı Arap Sosyalist Birliği,[18] Baas Partisi'nden ayrılan Sosyalist Birlikçiler, bağımsız sosyalistlerin oluşturduğu Arap Sosyalist Hareketi, komünistler ve Baas Partisi'nin yer aldığı "Ulusal İlerici Cephe"nin kurulmasını teşvik etti. Baas Partisi'nin ağırlıklı olarak temsil edildiği Ulusal İlerici Cephe, siyasal partilerin yasal olarak siyasal faaliyette bulunabilecekleri tek kurumdu. Bu cephenin içerisinde yer almayan herhangi bir siyasi oluşumun Suriye siyasetinde yasal olarak yer alması/örgütlenmesi imkânsızdı. Dolayısıyla Esad, bu cephenin kurulmasıyla tahakküm mekanizmasının nasıl işletileceğine ilişkin

---

[17] Şen, **op.cit.**, s.273.

[18] Daha sonra da ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, Esad'ın iktidara gelişinin hemen ertesinde Mısır'la ilişkileri normalleştirme girişimleri ülke içindeki Nasırcılarla işbirliğinin yolunu açmış; bu sayede Nasır yanlısı Arap Sosyalist Birliği'nin Ulusal İlerici Cephe'de yer alması mümkün hale gelmişti.

işaretleri vermiş olmaktaydı. Diğer yandan, Ulusal İlerici Cephe'de yer alan partilerin siyasal faaliyetlerde bulunduğu söylenemezdi. Nitekim, Ulusal İlerici Cephe'nin Tüzüğü'ne göre, öğrenciler arasında ve ordu içerisinde örgütlenme ve siyasal faaliyette bulunma hakkı sadece Baas Partisi üyelerine tanınmıştı; cephede yer alan diğer partilerinse böyle bir hakkı yoktu.[19]

Bu durum kendisini 1973 tarihinde kabul edilen Anayasa'da da gösterdi. 1973 Anayasası'nın sekizinci maddesinde, Baas Partisi öncü parti olarak tanımlanıyor; Ulusal İlerici Cephe de bunun somut göstergesi/kurumsallaşmış yapısı olarak ortaya çıkıyordu.[20] Ulusal İlerici Cephe'nin partileri, öncü parti olan Baas Partisi hariç, örgütlenme hakkına sahip olmadıkları gibi, siyasal kararlarda etkili de değillerdi.[21] Ülkedeki siyasi partilerin Ulusal İlerici Cephe'nin ve dolayısıyla Baas Partisi'nin denetiminde Meclis'te yer almalarına izin verilirken, bu partilerin "ağızlarına bir parmak bal çalınmış"tı; ama diğer yandan da bu partiler siyasi kararların dışında bırakılarak iktidarın yalnızca Esad denetimindeki Baas Partisi'nce yürütülmesi sağlanmıştı. Dolayısıyla Esad, Baas Partisi aracılığıyla Suriye'deki kurumla-

---

[19] John F. Devlin, "The Political Structure in Syria," **Middle East Review**, Vol.17., No.1 (Fall 1984), s.16.; Yahya Sadowski, "Ba'thist Ethics and the Spirit of State Capitalism Patronage and the Party in Contemporary Syria," J. Chelkowski, Robert J. Pranger (ed.), **Ideology and Power in the Middle East**, The United States of America, Duke University Press, 1988, s.167.

[20] Hans Günter Lobmeyer, "Al-dimuqratiyya hiyya al-hall? The Syrian Opposition at the end of the Asad Era," Eberhard Kienle (ed.), **Contemporary Syria: Liberalization Between Cold War and Cold Peace**, London, British Academic Press, 1994, s.82.

[21] **Idem.**

rı denetleme ve muhalif hareketleri bertaraf etme amacını taşımaktaydı.

Yeni iktidar yapılanmasında Parti bir kontrol aracına dönüşürken, Parti'yi denetim altında tutan ise Esad ve Esad yönetiminin iktidar seçkinleriydi. 1970'e kadar Parti Kongreleri önemli kararların alınmasında, ekonomi politikalarının ve dış politikanın belirlenmesinde, siyasal çatışmaların karara bağlanmasında etkili olmaktaydı.[22] Yine daha önce Parti kongreleri, Parti'nin denetimindeki halk örgütlenmeleri, öğrenci birlikleri, yürütücü komiteler Parti'nin kurumsal yapısını oluştururken, Esad döneminde bu durum değişti; önemli politik ve ekonomik girişimler –ekonomide liberalleşme, Lübnan'a müdahale gibi- devlet başkanının "oldu bittisi" haline geldi.[23] Her beş yılda bir yapılması gereken Parti Kongreleri de 1985 yılından itibaren gerçekleştirilmez oldu. Diğer yandan devlet başkanın aldığı/alacağı kararların tartışılamaz oluşu devlet başkanın geniş yetkilerine işaret etmekteydi.

İktidarın bir aracı olarak Baas Partisi'nin toplum üzerindeki denetimi, sendikalara ve halk örgütlenmelerine de yansıdı. Baas Partisi bünyesinde 1960'larda kurulmaya başlayan işçi sendikaları ile köylü ve öğrenci örgütlenmelerine üye olanların sayısı 1970'ler boyunca arttı. 1960'lardakinden farklı olarak yeni rejimin toplumu denetim mekanizmalarından biri hale geldiler ve bu sayede de Baas Partisi toplumun her alanına nüfuz etti. 1980'li yılların sonunda köylüler birliğinin ve sendikalar birliğinin beş yüzer bin, kadınlar birliğinin yaklaşık yüz on

---

[22] Hinnebusch. "Syria: Single Party...," s.47.

[23] **Idem.**

bin üyesi vardı; öğrenci birliği içerisinde de tüm Suriyeli öğrencilerin yüzde altmış ila yetmişinin üye olduğu iddia edilmekteydi.[24]

Baas Partisi'nin topluma nüfuzu bu toplumsal örgütlenmelerle de sınırlı kalmadı. Baas Partisi üyesi sayısındaki artış 1980'lerin ortasına gelindiğinde muazzam boyutlara ulaşmıştı.[25] Dolayısıyla Esad rejimi, kurumları tahakküm altına alarak oluşturduğu sıkı denetim mekanizmasıyla, olası muhalif hareketleri önleme üzerine kurulu bir iktidar yapısı inşa etti.

Seale, rejimin bu tarzdaki örgütlenmesine karşılık, Esad'ın bir "otokrat" olmadığını dile getirmektedir.[26] 1988 Martı'ndaki röportaj sırasındaki, Parti'nin ve Parti'ye bağlı kurumların ulusal yaşamın denetleyicisi ve kendisinin bu kurumlara egemen olup olmadığı sorusuna Esad'ın "Ben ülkenin başkanıyım. Her kurumun başkanı değilim, zira her birinin kendi başkanı var" diye cevap vermesi dikkat çekicidir. Hemen ardından gelen açıklamasında, Baas Partisi'nin ideolojik rakipleriyle – komünistler, Suriye milliyetçileri ve Müslüman Kardeşler- savaşırken 1950–1951 arasında Parti'nin öğrenci örgütlenmesinin başkanlığına seçildiğini belirterek, "komitelerde kendi görüşlerimi empoze etmedim. Beni öğrenciler seçti, kurumların içinde

---

[24] Lobmeyer, "Suriye: Leviathan'ın Diyarı," s.97'den: Volker Perthes, **Staat und Gesellcheft in Syrien, 1970-1989**, Hamburg, 1990, s.267.

[25] 1960'ların sonunda otuz beş bin olan üye sayısının 1984 yılına gelindiğinde beş yüz bini aştığı belirtilmektedir. Hinnebusch, **Authoritarian Power and...**, s.179.

[26] Patrick Seale, "Asad: Between Institutions and Autocracy," Richard T. Antoun, Dolnald Quataert (ed.), **Syria: Society, Culture and Polity**, New York, State University of New York Press, 1991, s.98-100. Ayrıca Patrick Seale'in Hafız Esad'la olan röportajı için şu kaynaktan yararlanılabilir: Patrick Seale, "Interview with Syrian President Hafez al-Asad," **Journal of Palestine Studies**, Vol.22., No.4 (Summer 1993), s.111-121.

çalıştığım için de saygılarını kazandım" demekteydi.[27] Esad'ın iktidarını güçlendirirken kurumları kullandığı ya da kurumlarla beraber hareket ettiği izlenimini yansıtma *çabası* bu açıklamalarda da ortaya çıkmaktadır.

Seale'in Esad'ın bir "otokrat" olmadığı yönündeki ısrarına rağmen, Hinnebusch, Esad rejimini bir "başkanlık monarşisi" olarak tanımlamakta; rejimin erken dönemdeki Leninist-parti örgütlenmesini ve *devrim* amacını terk ederek, devlet inşasına giriştiğini, yukarıdan aşağıya bütün siyasal yapılar ve kurumlar üzerinde hâkimiyet kurduğunu ve Esad'ın kişisel otoritesini güçlendirerek Baasçı devletin temeli olarak *tartışıl(a)maz başkanlık sistemini* getirdiğini belirtmektedir.[28]

Kurumların denetim altında olduğu açıktı. Esad, 1971'de yedi yıllığına devlet başkanı olarak seçilmesinden yaklaşık beş ay sonra da Baas Partisi'nin Genel Sekreterliği'ne seçilmiş; bunlara ek olarak Suriye Silahlı Kuvvetleri'nin de başkanlığını üstlenmişti. Devlet başkanlığı, Parti Genel Sekreterliği ve ordu komutanlığı gibi Suriye siyasal hayatının –ve herhangi bir devlet oluşumunun- en önemli kurumlarının tek bir kişide toplanmış olması, her bir kurumun hareket serbestîsini ve özerklik alanını sınırlamaktaydı. Ayrıca bu durum, Baas Partisi'ndeki kollektif liderlik anlayışının yerine tek bir kişinin egemenliğinin ikame edildiğine de işaret etmekteydi. Diğer yandan Esad, bu formel kurumlar üzerindeki egemenliğinin yanı sıra, istihbarat servisi ve güvenlik güçlerinin sıkı denetimiyle informel yapılar üzerinde de denetim kurmaktaydı. Dolayısıyla

---

[27] Seale, "Asad: Between Institutions and... ," s.98.

[28] Hinnebusch, **Syria: Revolution from...**, s.63.

1970 Esad iktidarıyla birlikte, Baas Partisi'nin arka plana itildiği ve tek kişide cisimleşmiş bir iktidar yapılanmasının oluştuğu yeni bir aşamaya geçilmiş olmaktaydı.

Esad bu iktidar yapılanmasını, formel ve informel kurumlar üzerindeki egemenliğini kurumsallaştırırken mezhep-bölge ve aşiret bağlarından, patronaj ilişkilerinden, dolayısıyla kişisel sadakatten de yararlandı. 1970'lere gelindiğinde Sünnilerin Meclis'deki temsili konusunda önemli bir düşüş yaşandıysa da[29] Esad rejimi *sadece* bir Alevi yönetimi değildi. Elbette ki Esad'ın kurumsallaşmış iktidar yapısında ve Baas Partisi örgütlenmesinde Alevilerin ağırlıkta olduğu bir gerçekti. Ocak 1985'te Şam'da yapılan Sekizinci Bölgesel Kongre sırasında atanan ve seçimlerin her beş yılda bir yapılması gerekirken on yılı aşkın bir süredir hala görevlerinin başında bulunan Suriye Bölge Komutası ve Baas Partisi Merkez Komitesi'nde Alevi subaylar ve özellikle Lazkiye bölgesinden gelenler ağırlıklı olarak temsil ediliyordu.[30] Ancak Alevilerin Parti'deki ve yönetim kademelerindeki bu ağırlıklarına rağmen, Esad'ın ve yeni Baasçı rejimin meşruiyet zeminini sağlayan mezhepçilikten farklı olarak başka unsurlar da bulunmaktaydı. İktidarın tam anlamıyla Alevilerin elinde olduğu yanılmasının tersine, iktidar seçkinleri mezhepler arası koalisyondan oluşmaktaydı.[31] Alevi-

---

[29] 1942–1963 yılları arasındaki dönemde Sünni şehirliler, özellikle Şam ve Halep'ten gelenler, kabinenin % 83,2'sini; Alevi, Dürzi ve İsmaililer'in oluşturduğu azınlık grupları % 5,7'sini oluşturuyordu. 1963'ten sonra, 1963–1976 yılları arasında Sünni temsilcilikte % 77,1'e düşüş olurken, Alevilerin temsil oranı % 9,4'e yükseldi. Mahmud A. Faksh, "Alawi Community in Syria: A New Dominant Political Force" **Middle Eastern Studies**, Vol.20., No.2 (April 1984), s.142.

[30] Dam, **op.cit.**, s.200'den: **Al-Taqrir al-Tanzimi**, 1985, s.357.

[31] Hinnebusch, **Syria: Revolution from...**, s.64.

lerin bu konumlardaki önemi ise, tek başına bir mezhep olmalarından çok –mezhep bağlarının arka planda kaldığı- bir seçkinler grubunun muhafızlığına soyunmaları ya da sınıf koalisyonlarında yer almalarından kaynaklanıyordu.[32] 24 Aralık 1972'de kurulan hükümette Başbakan ve İçişleri, Savunma ve Dışişleri gibi kilit bakanlıklar Baasçılardan oluşmakla[33] birlikte, bunların hepsi Alevi kökenli değildi. Hikmet el-Sibabi, Mustafa Tlas ve Abdülhalim Haddam gibi Sünni kökenliler, sırasıyla, Genelkurmay Başkanlığı'na, Savunma Bakanlığı'na ve Dışişleri Bakanlığı'na getirilmişlerdi. Esad'ın bu tutumunda, iktidarına yönelik "mezhepçilik" suçlamalarını ve yönetiminin yabancılaşmasını engelleme isteğinin rolü olduğu düşünülebilir. Fakat Suriye nüfusunun sadece yüzde on ikisini oluşturan bir azınlık grubunun uzun bir dönem boyunca sadece mezhep bağına dayanarak ülkeyi yönettiği yönünde bir tespit, eksik bir değerlendirme olmaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi, Esad yönetiminde Sünni Müslümanlar da bulunmaktaydı. Dolayısıyla Alevi dayanışması Esad iktidarının yapılanmasının *sadece bir* unsuruydu.

Nitekim, Esad daha sonra değinileceği gibi, 1970'ler boyunca Baas Partisi'nin tabanını genişletmek, Sünni Müslümanları rejime yabancılaştırmamak ve Parti'nin neo-Baas'la birlikte perçinlenen şehirlerdeki ve özellikle de Şam'daki yalnızlaşmasını kırmak için, siyasal alanda olmasa da ekonomik alanda açılımlar başlatmaya yönelik adımlar attı. Esad döneminde zenginleşen Alevi subaylar ve aileleri, başta Şamlı Sünniler ve Hıristiyanlar olmak üzere, zengin kentli burjuva sınıfı

---

[32] Hinnebusch, "Class and State in ...," s.46-48.

[33] Dawisha, "The Transnational Party...," s.28.

ile bir çeşit koalisyon kurdu; dolayısıyla dini azınlıklar zamanla Alevilerin egemenliğindeki Baas rejiminin devam etmesinde doğrudan çıkar sahibi oldular. Perthes, bu konuyla ilgili olarak, 1970'deki rejim değişikliğinin "aynı zamanda gelişme ve sosyo-politik stratejinin de değişmesi anlamına geldiğine" dikkat çekmekte, "yeni yönetimin burjuvazi ile mücadele etmekten vazgeçmekle kalmayıp onu sosyo-politik oluşuma dahil etmeye çalıştığına" vurgu yapmaktadır.[34] Gerçekten de Esad döneminde ekonomi politikalarında değişiklik yapılmakta, Sünnilerin sisteme çekilmesine yönelik adımlar atılmakta ve ekonominin belli alanlarındaki devlet müdahalesi gevşetilmekteydi.

İktidar yapılanmasında Alevi dayanışması kadar önemli olan diğer bir unsur da "Esad'a kişisel sadakat"ti. Yeni yönetimin önemli kademelerine yapılan atamalarında, mezhepten çok Esad'la kişisel ilişki etkili oluyordu. 1970 yılında önemli görevlere getirilen kişiler, neredeyse Esad iktidarı boyunca değişmeden kalmıştır. Esad'a kişisel sadakatın yönetim için ne derece önem teşkil ettiği, 1970 sonrasında Suriye Silahlı Kuvvetleri'nde hiçbir tasfiye operasyonuna girişilmemesiyle ve 1970'lerin başında önemli görevlere atanan kişilerin Esad dönemi boyunca yerlerini korumalarıyla ortaya çıkmaktadır.

Tüm bunlara rağmen, Esad iktidarı ve bu dönemdeki Baas Partisi, neo-Baas dönemine oranla daha fazla mezhepçilik "suçlamalar"ıyla karşı karşıya kaldı. Alevilik ve Baasçılık'ın özdeşleştirilmesi, muhalefetin kullandığı en önemli silahlardan biri oldu. 1970'lerin sonuna doğru iktidar karşıtı eylemlerini

---

[34] Volker Perthes, "A Look at Syria's Upper Class: The Bourgeoisie and the Ba'th," **Middle East Report**, No.170 (May-June 1991), s.31-37.

sertleştiren Müslüman Kardeşler örgütünün söylemi bunun en tipik örneğidir.

Diğer yandan, 1970'lerin başında Esad'ın bölgedeki yalnızlığını kırmak için Mısır'la yakınlaşma çabaları, 1973 Arap-İsrail Savaşı sonrasındaki gelişmelerle kesintiye uğradı. 1973 Savaşı sonrasında Mısır ve Suriye'nin yollarının ayrılması ve Mısır'ın İsrail'le bir barış antlaşması imzalaması iki ülke arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirdi. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren Sedat, Suriye'deki Baasçı rejimi Alevilikle "suçlayan" konuşmalarla, ilişkilerdeki gerilimi arttırdı. Sedat'ın rejim karşıtı konuşmaları bu dönemde Suriye'yi ve Esad rejimini köşeye sıkıştıran ve ciddi meşruiyet krizine yol açan Müslüman Kardeşler muhalefetiyle de örtüşmekteydi. Sedat, 1979 yılında Suriye'deki Baasçı rejim karşıtı konuşmasında şunları dile getiriyordu:

> *"Golan üzerine konuşmaya hazırlanmıştım. Ama hayır. Bırakın onun hakkında bu 'pis' Aleviler konuşsun. Onlar, yaşamın anlamını bilmeyen insanlardır. 'Tanrı aşkına, bırakalım, onlar Suriye halkıyla kendileri yüzleşsin ve sorunu kendileri halletsin. Ne yaptıklarını göreceğiz. Onlara Golan'ı verebilirdim ama Aleviler iktidarda olduğu sürece bundan ben sorumlu olmam... Suriye halkının gözünde Alevilerin ne olduğunu biliyoruz. Suriye halkı onlara hadlerini bildirecek. Sonra her şey farklı olacak...(Suudi Arabistan Kralı) 'Faysal bana, Hafız Esad'ın hem Alevi hem de Baasçı ol-*

> *duğunu söyledi ve biri öbüründen beterdir,' dedi. Ve Faysal bana sordu: 'Suriyeli Baasçılar ile nasıl el sıkışırsın?' Esad hem Alevi hem de Baasçıdır; biri öbüründen daha beterdir."*[35]

Sedat'ın bu konuşmasında, "Suriye halkı onlara hadlerini bildirecek" sözüyle Suriye'deki muhalefetin, ama yasal olmayan muhalefetin yani Müslüman Kardeşler'in o dönemdeki faaliyetlerine göndermede bulunduğu öne sürülebilir. Lübnan'daki birçok gazete ve yayın organında da Suriye'ye yönelik mezhepçilik suçlamalarının dillendirilmesi,[36] Baas Partisi'nin Alevi mezhebiyle eş anlamlı kullanılmasına yol açmaktaydı.

Bu "suçlamalar"ın haklılık payı olmakla birlikte, yukarıda da değinildiği gibi, Esad yönetiminin ya da bu dönemdeki Baas Partisi'nin tek dayanağı mezhep bağları değildi. 1970'lerde Arap dünyasındaki bölünme ve tarafların politikalarındaki gittikçe keskinleşen ayrılık, karşılıklı suçlamalara, Mısır ve Suriye örneğinde olduğu gibi bunun bir propaganda aracı olarak kullanılmasına yol açmaktaydı. Dolayısıyla Esad rejiminin ve bu dönemdeki Baasçılık'ın Alevilikle özdeşleştirilmesinde Arap dünyasındaki kutuplaşmanın etkisi büyüktü. Halbuki Esad rejimi sadece Alevi mezhebine dayanarak kendisini yapılandırmadı. Sünni Müslümanların sistem içine çekilerek Suriye halkının 1960'lardan beri uygulanan politikalardan rahatsızlığının giderilmesi gerekmekteydi. Bu ise, 1970'lerin konjonktüründe ekonomi politikalarındaki liberalleşmeyi zorunlu kılmak-

---

[35] Dam, **op.cit.**, s.154'ten: **Kahire Radyosu**, 1 Mayıs 1979.

[36] **Ibid.**, s.78.

taydı. Esad'ın rejimi yeniden yapılandırma hedefine bağlı olarak, Baas Partisi'nin 1970'lere kadar süregelen ideolojik algısının değişmesi ve hatta bir kırılma geçirerek yeni mecraya evrilmesi gerekmekteydi.

C. Baas Partisi'nde "Liberal" Evre ve Dış Politikaya Yansımaları

Esad'ın yeni iktidar yapılanması ve toplumun 1960'lar boyunca radikal politikalardan –toprak reformları ve millileştirmelerden- rahatsız olan kesimlerinin sisteme dahil edilme çabası, Baas Partisi'nin 1960'larda dönüşüme uğramış olan ideolojisinde bir kırılma yarattı. Baas Partisi ideolojisindeki bu kırılma, Arap milliyetçiliği yerine ülke çıkarlarının ve Arap sosyalizmi yerine de "liberalleşme" ya da Arap dünyasındaki yaygın kullanımıyla "infitah"ın (ekonomide dışa açılma politikası) ikame edilmesi anlamına gelmekteydi.

1990'larda uluslararası kapitalizme eklemlenme çabalarının da taşıyıcılığını yapacak olan bu "liberalleşme" evresi, 1970'lerde özellikle Suriye'nin iç yapısındaki unsurların dayatmasıyla ortaya çıktı. Baas Partisi'ndeki bu ideolojik kırılmanın, Arap milliyetçiliği ile Arap sosyalizminin arka planda kaldığı daha pragmatik ve liberal bir anlayışa doğru evrilmenin ve bunun bölgesel bir politika olarak benimsenmesinin, Suriye iç siyasetinden kaynaklanan nedenleri olduğu kadar –en temelde rejimin tabanını genişletme ve finansal destek ihtiyacı- bölgede yaşanan değişikliklerden kaynaklanan nedenleri de bulunmaktaydı. Neo-liberalizmin Orta Doğu'ya ve Arap dünyasına nüfuzu, Arap milliyetçiliğinin devlet-üstü bir ideoloji olarak bölgedeki etkisinin düşüşe geçmesi, neo-liberalizmin marjinalleştirdiği orta sınıfların ve Suriye özelinde de ekonomik sistemin

dışında bırakılmış olan Sünni Müslümanların rahatsızlığına cevap verme iddiasındaki en önemli muhalif söylem olarak yine devlet-üstü bir ideoloji bağlamında ortaya çıkan siyasal İslamcılık'ın yükselişiyle meydana gelen değişiklikler, bölgenin ulusal kalkınmacı ve millici devletlerinin tipik bir örneği olan Suriye'ye de yansımaktaydı. Baas Partisi'nin sekülarizmi ve Arap milliyetçiliği İslamcılık; Arap sosyalizmi ise, ülke içi baskılar ve neo-liberalizm nedeniyle büyük darbeler yemekteydi. Dolayısıyla Esad'la beraber başlayan dönem, Baas Partisi için Esad'ın kişisel yönetiminin Parti'nin önüne geçtiği bir dönem olduğu kadar, Parti'nin yeni konjonktürdeki ideolojik kırılmasının kaçınılmaz hale geldiği bir dönem oldu.

Esad her ne kadar 1971'deki On Birinci Ulusal Kongre'de, rejimin ve Parti'nin "milliyetçi-sosyalist" çizgisinde bir değişiklik olmadığını/olmayacağını dile getirse de hemen ardından 1970 darbesinin "ıslahat hareketi"ne yöneldiğini, "bütün kaynakların ve insan gücünün devrime değil, işgal altındaki toprakların kurtarılmasına hasredileceği"ni[37] söyleyerek, yeni rejimin Suriye'nin ekonomik ve toplumsal kalkınmasından çok, İsrail'le mücadeleye odaklanarak neo-Baas evresinden ve Parti'nin "milliyetçi-sosyalist" çizgisinden tam bir kopuş yaşanacağını ortaya koyuyordu. Daha önce de değinildiği gibi, 1967 Savaşı'nın ertesindeki neo-Baas ve Esad kanadı arasındaki temel tartışma buna ilişkindi. 1970 yılında iktidarı ele geçiren Esad, Suriye'deki bir sosyalist dönüşümden çok, İsrail'le mücadeleye ve dolayısıyla orduya odaklanılması gerektiği yönündeki tavrını net bir biçimde ortaya koydu. Bu önceliklerdeki farklı-

---

[37] Hinnebusch, **Syria: Revolution from...**, s.61'den: ABSP (Arab Ba'th Socialist Party), 1971.

lıklar, Baasçı rejimin yöneliminde de kimi değişiklikleri gerektirdi. 1970'lerin konjonktüründe Baasçı ideolojinin temeli olan Arap milliyetçiliği bölgedeki gelişmelerin de etkisiyle arka plana atılırken, Arap sosyalizminden geriye yalnızca 1947 Tüzüğü'nde sözcük olarak yer almak kaldı. Arap milliyetçiliğinin bölgede içine düştüğü krizin, Baasçı düşüncedeki Arap birliği idealine de yansımış olduğu 1975-1976 Lübnan iç savaşı ve sekiz yıl süren İran-Irak Savaşı sırasında sergilenen tutumla ortaya çıktı. Diğer yandan ağırlıklı olarak Suriye iç dengelerinin dayattığı liberalleşme adımları ve "dışa açılma politikası" bu ideolojik kırılmanın diğer ayağını oluşturdu.

1. Dış Politika Gelişmeleri: Arap Milliyetçiliğinden Sapma

1970'lerde Arap dünyasındaki temel eğilim büyük bir Arap birliğinin oluşturulmasından çok, farklılaşma, düşmanlık ve ülkesel çıkarların ön planda tutulması yönündeydi.[38] Arap devletleri arasındaki ayrışma 1960'ların ortalarından itibaren belirginleşmeye ve Arap dünyasında bir kamplaşma yaşanmaya başlamış olmasına rağmen, 1970'lerdeki farklılık kendilerini "ilericiler" olarak adlandıran Arap ülkeleri arasında doğan rekabetti. Dawisha, Arap milliyetçiliğinin bölgede düşüşe geçmesinin kanıtı olarak, 1967 Arap-İsrail Savaşı sonrasında Hartum'da toplanan Arap liderlerinin önceliğinin ülkesel çıkarlar haline gelmesini ve her konuda veto haklarını saklı tutma konusundaki ısrarlarını gösterse de[39] Nasır'ın ölümüne ve 1973 Arap-İsrail Savaşı'na kadar Arap dayanışmasından söz edilebi-

---

[38] Hourani, **Arap Halkları Tarihi...**, s.490.

[39] Davişa, **Arap Milliyetçiliği Zaferden...**, s.230.

lirdi. Fakat 1973 Savaşı sırasında Arapların İsrail'le gerçekleştirdikleri bütün savaşlardan farklı olarak zafere bu kadar yaklaştıkları bir mücadeleyi kaybetmeleriyle gelişen olaylar sonucu, Arap dünyasında Nasır'ın ölümüyle ortaya çıkan liderlik krizi derinleşti. 1973 Arap-İsrail Savaşı sırasındaki Araplar arası ortak tutum, 1970'ler boyunca ayrışmaya başladı. İki ya da daha fazla Arap devleti arasında birlik kurma girişimleri hala tartışılıyor ve zaman zaman ilan ediliyor olsa da Arap devletlerinin 1970'lerin sonunda kendi halklarına ve dünyaya verdikleri izlenim zayıflık ve uyumsuzluk oldu.[40] Öncelikli olarak 1967'de İsrail'in işgal ettiği Mısır ve Suriye topraklarını geri almak için başlatılan 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda Arap dünyasının yeni bir yenilgi alması, özellikle Mısır'da sorunları İsrail'le barış masasına oturarak çözebileceği izlenimini uyandırmıştı. Aslında Sedat, daha 1973 Savaşı başlamadan önce, 1972 yılında ülkede bulunan Sovyet askerlerini ve görevlilerini sınır dışı etme kararı almıştı. Mısır'ın tutumunda 1973 Savaşı'nın öncesinde başlayan bu değişiklik, savaşın ertesinde İsrail'le imzaladığı barış antlaşmasıyla somutlaştı. Nitekim, Sedat için 1973 Savaşı bir askeri zafer kazanmak amacından çok iki blok lideri üzerinde bir şok etkisi yaratmak için başlatılmıştı; süper güçler İsrail ile Araplar arasındaki sorunların müzakereler yoluyla çözümlenmesini sağlayacaklar ve böylelikle daha büyük bir kriz veya çatışmanın önüne geçilmiş olacaktı.[41] Mısır, bu hesaplarla 1970'ler boyunca sistem içine çekilirken, Arap dünyasında Batı muhalifliğinin liderliğine soyunan Suriye oldu.

---

[40] Hourani, **Arap Halkları Tarihi**, s. 490.

[41] **Ibid.**, s.483.

Mısır'ın 1979 yılında Camp David'de İsrail'le barış antlaşması imzalaması –ki bu antlaşmayla 1967 Savaşı'nda kaybettiği Sina Yarımadası'nı geri almaktaydı- Arap devletleri tarafından hem Filistinlilerin hem de Arapların temel haklarına ihanet olarak görüldü.[42] 27–31 Mart 1979'da toplanan ve on sekiz ülkenin dışişleri bakanlarının katıldığı toplantıda Mısır ile her türlü diplomatik ilişkilerin kesilmesi ve büyükelçilerin derhal geri çekilmesi, Mısır'ın Arap Birliği'nden çıkarılması, Arap Birliği'nin merkezinin Kahire'den Tunus'a taşınması, Mısır'a Arap ülkeleri tarafından yapılan mali yardımların durdurulması ve ekonomik boykot uygulanması kararlaştırıldı.[43]

Temelde Suriye ve Mısır'ın 1967 Savaşı'nda kaybettikleri topraklarını geri almak için başlattıkları savaş sadece Mısır'a toprağını (Sina Yarımadası'nı) kazandırmıştı. Sedat, savaşın başlamasından on gün sonra -Esad'a hiç danışmaksızın- Mısır Milli Meclisi'nde yaptığı konuşmada savaşın bitirilmesine yönelik kendi koşullarını açıkladı.[44] Nitekim Suriyelilerin protestosuna rağmen, Sedat tek yanlı olarak ateşkesi kabul etti.[45] Dolayısıyla 1967'den beri düşüşe geçmiş olan Arap birliği idealinin yerini ülkesel çıkarların almış olduğu bu savaş sırasında tescillendi.

Mısır'ın İsrail'le antlaşmaya varması Suriye'yi Sovyetler Birliği'ne daha fazla yakınlaştırırken, Moskova da "Arap dünyasının muhalif sesi" olarak Suriye'ye ekonomik ve askeri

---

[42] Davişa, **Arap Milliyetçiliği Zaferden...**, s.241-242.

[43] Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, İstanbul, Alfa Basın Yayım, 2004, s.419.

[44] Davişa, **Arap Milliyetçiliği Zaferden.....** s.240.

[45] **Idem.**

yardımlarını arttırdı. İki ülke arasında Ekim 1980'de yirmi beş yıllık Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzakandı.[46] Sovyetler Birliği 1973 Savaşı ve hemen ertesinde Şam'a büyük miktarlarda silah temin etti; silah desteğinin meblağı 1975 ve 1979 yılları arasında üç buçuk milyar doları bulmuştu.[47] 1986'ya gelindiğinde, Suriye Üçüncü Dünya ülkeleri içerisinde Sovyet yardımlarından en fazla yararlanan ülkelerden biriydi.[48]

Mısır'ın kaybıyla daha da yoğunluk kazanan Sovyetler Birliği-Suriye yakınlaşması, neo-Baas iktidarı sırasında bu yönde atılmış adımların devamı gibi görünmekteydi. Fakat bu, neo-Baas dönemindeki gibi bir ideolojik yakınlaşmadan çok, Suriye'nin 1970'ler boyunca önce 1973 Savaşı, ardından da 1976 yılındaki Lübnan müdahalesi sırasında ortaya çıkan finansal destek elde etme gereksiniminden kaynaklanmaktaydı. Aynı şekilde neo-Baas iktidarının "gericiler" olarak tanımladığı Arap ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi ve bu sayede ülkeye çekilecek olan Arap sermayesiyle savaş seferberliklerinin karşılanması amaçlanmaktaydı. Dolayısıyla Esad yönetiminin rotasını belirleyen birleşik bir Arap devleti ideali olmaktan çok, ülkesel çıkarlardı ve bunun gerektirdiği ölçüde kimi zaman Arap ülkeleriyle kimi zaman da İran-Irak Savaşı sırasında olduğu gibi, İran'la ve Sovyetler Birliği'yle işbirliği yapılmıştı. İsrail'le mücadelede ve özellikle de 1967 Savaşı'yla kaybedilen Golan Tepeleri'nin geri alınmasında, neo-Baas'ın "gericiler ve ilericiler" ayrımının yerine, ideolojik farlılıkların gözardı edildiği pragma-

---

[46] Tarık Y. İsmail, **Arap Dünyasında Komünist Hareket**, çev. Kemal Sarısözen, İstanbul, Kapı Yayıncılık, 2006, s.151.

[47] **Ibid.**, s.151-152.

[48] Hopwood, **op. cit.** ,s.76.

tik bir tutum benimsendi. Esad'la gelen bu değişiklik Baas Partisi'nde ve özellikle de 1960'lardaki radikal söylemindeki bir kırılmayı beraberinde getirdi.

Arap milliyetçiliğinden sapmanın ve ülkesel çıkarların ön plana geçtiğinin en somut göstergesi, 1976 yılındaki Lübnan müdahalesinin niteliğiydi. Ürdün'den çıkarılan Filistinli mültecilerin ve gerillaların güney Lübnan'a yerleşmeleri, etnik açıdan heterojen olan ve siyasal açısıdan da hassas dengeler üzerine kurulu Lübnan'da Hıristiyan Maruniler'le Filistinliler arasında, 1975 yılında bir savaşın çıkmasına yol açtı. Filistinli mültecilerin Lübnan'daki varlığından en fazla rahatsız olanlar Hıristiyan Marunîlerdi. Lübnan'daki Filistin varlığı, İsrail-Arap ya da İsrail-Filistin sorunu nedeniyle Lübnan'ı potansiyel bir müdahale alanı haline getirebilirdi. Nitekim, İsrail'in Filistinli mültecileri ve gerilaları alt etmek için Lübnan'a müdahalede bulunması, bu kaygının somutlaşması anlamına gelmekteydi. 1975 yılına gelindiğinde İsrail saldırıları, Filistinli mültecilerin ülke içinde yarattığı karmaşa ve bu sırada ortaya çıkan Hıristiyan-Müslüman çekişmesi Lübnan'ı bir savaşa sürükledi.

Lübnan'da başlayan savaş ve Suriye'nin Lübnan'a müdahalesi, yeni rejimin hedeflerini anlamak açısından önemli bir örnek oluşturmaktadır. Suriye'nin Lübnan'a Filistinlilerin değil de Hıristiyan Maruniler'in yanında savaşmak üzere müdahalede bulunması, doğrudan Suriye'nin ulusal çıkarlarıyla ve "vataniye"nin yükselişe geçmesiyle ilgiliydi. Lübnan'da Filistinli mültecilerin ve FKÖ'nün varlığı ülkeyi İsrail saldırılarına açık hale getirebileceği ve böyle bir müdahale sonucunda Lübnan ile Suriye arasındaki ekonomik ilişkilerin zora girebileceği gibi

nedenlerle Esad Hıristiyanların yanında savaştı.[49] Esad, Filistinli mültecileri ve gerillaları vurmak için Lübnan'da konuşlanacak İsrail birliklerinin Suriye'ye saldırmasından kaygılanıyordu. Bu yüzden Arap milliyetçiliğine değil de 1940'larda Suriye Sosyal Milliyetçi Partisi tarafından savunulan Bilad el-Şam (Büyük Suriye) ideali temelinde "Suriye ve Lübnan'ın tarih boyunca tek bir ülke ve halk olduklarına"[50] ve "Suriye'nin güvenliğinin Lübnan'dan ayrı düşünülemeyeceğine" vurgu yaptı.[51] Dolayısıyla Esad, Hıristiyanların yanında savaşarak Filistinlilerin güçlenmesini engellemek, Lübnan'daki statükoyu korumak ve bu sayede de İsrail'in Lübnan'a girme nedenlerini ortadan kaldırmak amacını güdüyordu.

1978'de Suriye askerlerini sınır ötesine, Lübnan'a gönderdiğinde, Şam'daki siyasal liderler harekete Arap milliyetçiliğinin zedelenmesinden duydukları kaygılar nedeniyle girişildiğinde ısrar etmekteydiler.[52] Fakat "Arap davası"yla neredeyse özdeşleşmiş olan Filistinlilerin bağımsızlık mücadelesine ve Lübnan'daki FKÖ'ye karşı savaşmak, Arap milliyetçiliği için duyulan kaygıdan çok, Esad'ın pragmatik tutumuyla örtüşmekteydi. Esad, Suriye'nin askeri müdahalesine ilişkin olarak "Lübnan'daki sorun Arap milletini ilgilendirir; bu yüzden de Arapların iç sorunudur" yorumunu yapmakta ve Esad bu savaşa Suriye'nin "Arap milleti" adına müdahale ettiğini; çünkü Arap-

---

[49] Suriye'nin Lübnan müdahalesinin nedenlerinin ayrıntılı incelemesi için bkz: Adeed Dawisha, "The Motives of Syria's Intervention in Lebanon," **The Middle East Journal**, Vol.38., No.2 (Spring 1984), **passim.** ve William Harris, "Syria in Lebanon," **MERIP Reports**, No.134 (July-August 1985), **passim.**

[50] Hopwood, **op.cit.**, s.61.

[51] Davişa, **Arap Millyetçiliği Zaferden....** s.246.

[52] **Ibid.**, s.244.

lar arasında kan dökülmesine izin vermenin "Arap anavatanında pek çok olumsuz etkiye yol açacağını ve bu etkilerin de Arap milleti bilincine yansıyacağını" eklemekteydi.[53] Aslında Arap kamuoyunda hâkim olan milliyetçilikle özdeşleşmiş Baas Partisi iktidarı sırasında böyle bir politikanın benimsenmiş olması Arap milliyetçiliğine indirilmiş bir darbeydi.

1960'ların ortalarından itibaren Irak Baası'yla yolları ayrılan Suriye, Lübnan müdahalesindeki tutumuyla paralel olarak, İran-Irak Savaşı sırasında ülkesinde yükselişe geçen Sünni muhalefete karşı destek bulabilmek için (Şii) İran'ı desteklemeye yöneldi. Suriye'nin İran'ı desteklemesi yine Esad'ın pragmatizmi temelinde gerçekleşirken, Körfez ülkeleri Suriye'yi kınamaktan ve yardımlarını askıya almaktan geri kalmadılar. Yine de 1956'daki Süveyş Krizi'nin ardından gerçekleşen üçlü saldırıya karşı Arap kamuoyunca verilen tepkiye, sekiz yıl boyunca devam eden İran-Irak Savaşı sırasında rastlanmadı. Dolayısıyla bölgedeki konjonktür de Esad'ın pragmatik adımlar atabilmesi için uygundu.

Diğer yandan, daha sonra da değinileceği gibi, Lübnan müdahalesinin Suriye ekonomisine yüklediği sıkıntılar nedeniyle muhalif sesler arttıkça ve bunun liderliğini de Müslüman Kardeşler yaptıkça, Esad, Baasçı sekülarizmden de ödün vermek zorunda kaldı. Esad'ın pragmatizmi, yükselişe geçen İslamcı muhalefetle mücadelede de devreye girdi.

Baas Partisi'nin ideolojisindeki kırılmanın ikinci ayağını ise ekonomi politikalarında ortaya çıkan farklılıklar oluştur-

---

[53] **Idem.**'den: Hafız el-Esad, **Speech Delivered Before a General Plenum of Local Government**, Damascus, Arab Ba'th Socialist Party, 20 Temmuz 1976.

du. Bölgedeki Arap devletlerinin tümü için Arap sosyalizminin, Üçüncü Dünya'nın tamamına yakını için de ulusal kalkınmacı politikaların uygulanamaz hale gelişi, Suriye'yi de etkilemekteydi.

2. Arap Sosyalizmi Yerine "İnfitah"

1970'ler Arap dünyasının ve Üçüncü Dünya'nın benimsediği devlet eliyle kalkınma hedeflerinin gerilerde kaldığı, uluslararası kapitalizme açılma çabalarının arttığı bir dönemdi. Planlı devlet müdahalesinin ve kapitalizme bağımlılığın azaltılması hedeflerinin yerine, Arap dünyasında popüler olmaya başlayan kavram "infitah" oldu. "İnfitah," ekonomideki devlet müdahalesinin azaltılarak dış sermayenin ülkeye çekilmesi temelinde gerçekleştirilecek "dışa açılma" ve liberalleşme anlamına gelmekteydi. "İnfitah" ile, 1960'lar boyunca Arap sosyalizmi adı altında, toprak reformu ve millileştirmelerle ekonominin her alanında yaratılan devlet müdahalesinin kısıtlanması ya da burjuvazi üzerindeki baskısının olabildiğince azaltılması ve kamu sektörünün küçültülmesi amaçlanmaktaydı. Diğer yandan, "infitah," 1973 petrol kriziyle birlikte genel olarak petrol bakımından yoksul ülkeler ile kazandıklarını savurganca harcayan petrol zengini ülkeler arasında işgücü ve sermayenin akışını hızlandıran ve bölgeyi uluslararası ekonomiye bağlayan bağları derinleştiren bir rol oynadı.[54]

Esad, 1970'lerde, rejimin toplumsal tabanını genişletme veya en azından muhalefetin temelini daraltma çabası içinde, ekonominin stratejik noktalarındaki devlet kontrolünden vazgeçmeden ya da kırsal çıkarların teşvik edilmesini hafifletmek-

---

[54] Roger Owen, "1970'lerde Arap Ekonomileri," **Birikim**, S.22 (Şubat 1991), s.46.

sizin, kentli burjuvaziye iş imkânları açmak için ekonomiyi genişleten "ıslah" –ki Esad bu girişimini "ıslahat hareketi" olarak adlandırmaktaydı- politikasını başlattı.[55] Suriye'deki Sünni burjuvazi de Arap sermayesinin ve dış yatırımların artmasından ve ekonomideki devlet kontrolünün kaldırılmasından yanaydı. Esad rejimi, "infitah" ve popülist bir dağıtım politikası yoluyla, özellikle de kentsel toplumun önemli bir bölümünü, kendine bağlayamasa bile, ekonomik olarak tatmin edebilmeyi amaçlamaktaydı. Neo-Baas iktidarı döneminde, rejimin tabanının daralmış olması Esad'ı önlem almaya yönlendirmekteydi. Dolayısıyla Esad iktidara gelir gelmez Suriye'nin bölgedeki ve Baas Partisi'nin de içerdeki yalnızlığını kırmaya odaklanmıştı.

Suriye'de Arap sosyalizmi ya da devlet eliyle kalkınma hedefinin yerine "infitah"ın uygulamaya konulması rejimin tabanını genişletme ve Sünni Müslümanların rejime yabancılaşmalarını engelleme amacıyla gerçekleştirildiyse de Suriye'nin 1970'lerdeki bölgesel politikasıyla ilgili olan başka bir neden daha bulunmaktaydı. Bu, özellikle Suriye'nin İsrail'e karşı bir cephe hattı ülkesi olmasının ve Lübnan müdahalesinin gerektirdiği çok ağır askeri harcamaların karşılanmasın gerekliliğinden kaynaklanıyordu.[56] İsrail'le olası bir savaş durumunda hazırlıklı olabilmek için arttırılan askeri harcamaların karşılanması için de Arap ülkelerinden gelecek yardımlar ayrıca önem taşımaktaydı. Suriye'de İsrail'le savaşa ve dolayısıyla askeri seferberliğe öncelik veren Esad kanadının iktidar mücadelesini kazanması, ülkenin 1960'larda "gericiler" olarak tanımlanan Arap ülkeleriyle yakınlaşmasını gerektiriyordu. Savaş harcama-

---

[55] Zubaida, **op.cit.**, s.250.

[56] **Idem.**

larının finansal kaynağına ilişkin sorun, özellikle Körfez ülkleriyle ilişkilerde bir yumuşama havasının yaşanmasını zorunlu kıldı. Bu politikaların yürütülmesi için gereken harcamaların önemli ama değişken bir miktarı Suudi Arabistan, Körfez ülkeleri, Libya ve İran tarafından yardım ve bağışlarla karşılanarak Suriye'yi vekâleten bir petrol ülkesi haline getirdi.[57] 1973 Savaşı'ndan sonra petrol fiyatlarının yükselmesi ve Arap ülkelerinden gelen yardımlar Suriye ekonomisindeki gelişmeye önemli ölçüde katkı sağladı.[58] 1970'lerdeki iktisadi etkinliği canlı tutan temel etken, başta Arap devletlerinden gönderilen yardımlar[59] olmak üzere, önemli miktarlarda uluslararası yatırımlar ve Körfez ülkelerinde çalışan Suriyeli işçilerin gönderdiği dövizlerin oluşturduğu dış para akışıydı.[60]

1970'lerdeki ilk "infitah" ile 1960'larda kırsal kesimdekilere hitap eden toprak reformu uygulaması toprak sahiplerinin çıkarına hizmet edecek şekilde yeniden düzenlendi; sanayi ve ticaret alanlarında da önemli değişiklikler gerçekleştirildi. Özel sektörün sanayideki üretim kapasitesi arttırılmaya çalışılırken, ticaret üzerindeki kısıtlamalar da gevşetildi. Rejimin şehirli Sünni burjuvazi, özellikle de Şamlı burjuvaziyi sisteme dahil etme çabası 1960'ların ekonomi politikalarının tamamen tersine çevrilmesi olmasa bile esnetilmesi anlamına gelmekteydi.

---

[57] **Idem.**

[58] Volker Perthes, "Stages of Economic and Political Liberalization," Eberhard Kienle (ed.), **Contemporary Syria: Liberalization Between Cold War and Cold Peace**, London, British Academic Press, 1994, s.45–46.

[59] Suriye 1973 Savaşı'ndan sonra Arap dünyasından önemli ölçüde mali yardım almaya başlamıştı. Bkz: David W. Carr, "Capital Flows and Development in Syria," **The Middle East Journal**, Vol.34., No. 4 (Autumn 1980), s.455.

[60] Owen ve Pamuk, **op.cit.**, s.206.

1970'lerin ilk yarısında Suriye ekonomisi büyük bir atılım gerçekleştirdi. 1973 ve 1974 yıllarında GSMH yüzde 13 civarındaydı.[61] Bu büyümenin temel nedeni ise, "infitah" ile ülkeye giriş yolu açılan Arap petro-dolarları ve yardımlarıydı. 1970'lerin ortasında Suriye'ye giren Arap sermayesi ve yardımları yaklaşık 500–600 milyon dolardı.[62] Diğer yandan 1970'lerin ilk yarısındaki ekonomik kalkınmada Körfez ülkelerinde çalışan Suriyelilerin gönderdiği işçi dövizleri büyük önem taşıyordu. Ekonomideki "altın yıllar" 1970'lerin ilk yarısıyla sınırlı kalmakla birlikte, bu liberalleşme adımları serbest piyasaya eklemlenmeden çok, içerideki küçük açılımlara ve Sünnilerin sisteme dahil edilmelerine olanak sağladı. Devlet, ekonominin önemli noktalarındaki rolünden vazgeçmeksizin burjuvaziye iş olanakları tanımaktaydı. 1971 yılında sanayinin yüzde yirmi beşi özel sektörün elindeyken, 1975 yılının sonunda su, elektirik, bankalar ve dış ticaretin önemlice bir kısmı devletin elinde bulunmaktaydı.[63] Dolayısıyla 1970'lerin "infitahı"yla uygulanan liberal politikaların amacı, Suriye iç yapısındaki dengeyi sağlayabilmek, sınıflararası uyuşmazlıkları törpüleyebilmek ve Körfez ülkelerinden gelecek yardımlarla Suriye'nin finansal desteğini arttırmaktı.

Ancak rejim, bu büyümeyi ve ekonomik kalkınmayı uzun bir zaman sürdüremedi. 1973 Savaşı sonrası artan askeri harcamalar ve 1976 yılındaki Lübnan müdahalesi ekonomik ve

---

[61] Alasdair Drysdale, "Asad Regime and its Troubles." **MERIP Reports**, No.110 (November-December 1982), s.5. Diğer yandan Suriye'nin 1960-1970 yılları arasındaki büyüme hızı %5.7 iken, 1970-1979 yılları arasında bu oran %9'a çıkmıştı. Bu konuda bkz: Şen, **op.cit.**, s.282.

[62] **Idem.**

[63] Al-Ahsan, **op.cit.**, s.310-311.

toplumsal kalkınmayı sınırladı. 1976 müdahalesiyle askeri harcamalar artarken, Arap yardımlarında Suriye'nin Lübnan'da Hıristiyanların yanında savaşmasına bağlı olarak bir azalma yaşandı. 1970'lerin sonunda ekonomik gelişme stagnasyona girdi ve bireylerin ekonomik refahı ve sosyal yükselişi gittikçe daha fazla ölçüde himaye yapıları içerisine eklemlenmelerine bağımlı hale geldi.[64] 1970'lerin ikinci yarısında Suriye ekonomisinde başgösteren durgunluk, 1980'lerin başında da devam etti. Suriye'de 1980'lerin başında İran Devrimi ve İran-Irak Savaşı sırasında petrol fiyatlarındaki düşüşe bağlı olarak sermaye girişinde ve bu savaşta Suriye'nin İran'a destek vermesiyle Körfez ülkelerinin tepkisine bağlı olarak da gelen yardımlarda yeniden bir azalma yaşandı.[65] 1980'lerin başındaki sermaye akışındaki düşüşe paralel olarak, Suriye ekonomisinin 1982–1985 yılları arasındaki büyüme oranı %1 civarındaydı.[66] Suriye'nin askeri harcamalarındaki muazzam büyüklükteki artış[67] Arap ülkelerinden gelen yardımların azalmasıyla birleşince, ekonomideki stagnasyonun derinleşmesinin yolu açıldı.

1980'lerin ikinci yarısıyla birlikte dünya sisteminde ortaya çıkan değişim, bölgedeki birçok devleti olduğu gibi Suriye'yi de etkiledi. 1986 yılında Gorbaçov'un ekonomik ve siya-

---

[64] Lobmeyer, "Suriye: Leviathan'ın Diyarı," s.99.

[65] Fred H. Lawson, "Domestic Transformation and Foreign Steadfastness in Contemporary Syria," **The Middle East Journal**, Vol.48., No.1 (Winter 1994), s.49.

[66] Hans Hopfinger, Marc Boeckler, "Step by Step to an Economic System:Syria Sets Course for Liberalization," **British Journal of Middle Eastern Studies**, Vol.23., No.2 (November 1996), s.185.

[67] 1970 yılında 384 milyon dolar olan askeri harcamalar, 1980 yılına gelindiğinde 3.186 milyar dolara ulaşmıştı. Volker Perthes, **The Political Economy of Syria Under Asad**, London, I.B. Taurus Ltd., 1997, s.146-148.

sal anlamdaki açıklık politikalarına yönelmesiyle, Üçüncü Dünya'ya akan yardımlarda bir azalma görülmesine paralel olarak Suriye ekonomisi önemli bir finansal desteği kaybetti. Dünya konjonktüründeki kaymaya uygun olarak, daha geniş kapsamlı olan ikinci "infitah" uygulamaya konuldu. İlk "infitah," özellikle Suriye iç yapısındaki bir gereklilikten kaynaklanırken, ikinci "infitah" uluslararası sistemin krizinin ve dönüşümünün bir gerekliliği olarak ortaya çıktı. Ayrıca 1986 yılında Suriye'de yaşanan ekonomik krizin de piyasa ekonomisine geçişte önemli bir payı vardı.[68] Sınırlı bir ekonomik liberalleşmeden farklı olarak, özellikle 1990'ların başından itibaren uluslararası kapitalist sistemin içinde yer alma amacı ikinci "infitah"a yol açtı. İkinci "infitah"la birlikte, 1986–1987 yıllarında ticaretin yanı sıra tarım ekonomisinde de liberalleştirme çalışmalarına başlandı; bunun yanı sıra hükümet fabrikalarının özel sektöre açılmasına izin verildi; özelleştirmelere yönelik kısıtlamalar kaldırıldı.[69] 1990 yılına gelindiğinde, 1963'ten beri ilk defa özel sektör yatırımları kamu sektörü yatırımlarından daha fazlaydı.[70]

Baasçı rejim, 1980'lerin sonunda Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle uluslararası sistemin yapısında meydana gelen değişiklikten kaynaklanan yeni bir tehditle karşı karşıya kaldı.[71] Sovyetler Birliği'nin tarih sahnesinden çekilmesiyle uluslararası sistemde doğan boşluk ABD'nin hareket alanını genişletirken,

---

[68] Hopfinger ve Boeckler, **op.cit.**,s.201.

[69] Volker Perthes, "Stages of Economic and Political Liberalization," Eberhard Kienle (ed.), **Contemporary Syria Liberalization Between Cold War and Cold Peace**, London, British Academic Press, 1994, s.59.

[70] **Ibid.**, s.60.

[71] Hinnebusch, **Syria: Revolution From...**, s.99.

Orta Doğu'daki birçok ülkenin olduğu gibi Suriye'nin de ekonomik ve siyasal sorunlarını arttırdı. 1986'ya değin, Sovyet yardımlarından en fazla yararlanan ülkelerden biri olan Suriye için Sovyetler Birliği'nin çöküşü, 1980'lerin ortasından itibaren krize giren ekonominin ağır bir darbe daha yemesi demekti.

1980'ler boyunca azalan Körfez ülkeleri yardımları ve 1990'ların başında da Sovyetler Birliği'nin çözülüşü, Suriye'ye yeniden yapılanmaya giren uluslararası sistemde kendisini konumlandırmayı dayatmaktaydı. Diğer yandan, Üçüncü Dünya'daki milliyetçi-sol hareketleri destekleyen Sovyetler Birliği'nin uluslararası kapitalist sistemin içine çekilmesi, Orta Doğu'da İsrail ve ABD karşıtlığını Sovyetler Birliği'nin varlığından destek alarak dillendiren Suriye gibi devletleri zor durumda bırakmaktaydı.

Bu nedenle Suriye 1990'larda ekonomide liberalleşme ve uluslararası sisteme eklemlenme çabalarına hız verirken, bununla eşgüdümlü olarak siyasal alanda da değişikliklere gitti. Esad ilk olarak, 1970'ler ve 1980'ler boyunca Suriye iç siyasal yapısından kaynaklanan ve Baas Partisi ideolojisinde bir kırılma yaratan liberalleşme hamlelerini, 1990'ların uluslararası sistem değişikliklerinden etkilenerek bir adım ileriye götürmeye niyetlendi.

Dolayısıyla 1980'lerin ikinci yarısından itibaren, liberal anlamda 1970'lerin uygulamalarının bir adım önüne geçen "infitah," uluslararası sistemi dengeleyen ve Suriye'nin Orta Doğu'da "Batı muhalifliği"ni sürdürmesine olanak tanıyan Sovyetler Birliği'nin çöküşünün yarattığı krizi atlatmaya yönelik olarak uygulamaya konuldu. Suriye'nin Batı kapitalizmine alternatif herhangi bir yapılanmanın olmadığı bir dönemde,

sisteme eklemlenme çabaları hız kazandı. Mayıs 1991'de yeni bir kanunla alanı genişletilen liberalleştirme atılımları, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün Suriye ekonomisinde yarattığı krizi atlatmaya yönelikti.[72] Mayıs 1991'deki kanunla, Suriyeli karar vericiler kamu sektöründeki Suriyeli Arap ve yabancı yatırımların destekleneceği liberal ekonomiye eklemlenme kararını açıkladılar.[73] Yabancı yatırımı teşvik eden –sadece Arap sermayesi değil, Batılı sermayeyi de ülke içine çekmeyi amaçlayan- kanunların çıkarılmasıyla başlayan yeni süreç, 1970'lerden farklı olarak Suriye iç siyasal yapısının değil dünyada yaşanan gelişmelerin dayatmasıydı.

1990'ların başındaki yeni açılımlara rağmen, ekonomik alandaki faaliyetler siyasal alana yansımaktan uzak görünmekteydi. Esad yönetiminin, 1960'lardan farklı olarak ekonomide liberal politikalara yönelmesi siyasal alanda bir şeffaflık ve liberalleşme getirmedi. Devletin tahakküm mekanizmasının en önemli aracı olan Baas Partisi ve diğer formel ve informel kurumlarla bir sivil toplumun yaratılması engellendi. 1970'lerin "infitah"ı Sünni burjuvazinin ve özel sektörün durumunu düzeltmekle birlikte siyasal gücünü sınırlı bıraktı.[74] 1970'lerin ortalarında ekonomideki kötü gidişe ve siyasal dışlanmışlığa bağlı olarak Suriye içerisinde muhalif sesler yükselmeye başlamıştı. 1980'lerin ikinci yarısında hız kazanan ekonomik liberalleştirmeler, ilk dönemdekinden daha etkili olmakla birlikte,

---

[72] Hinnebusch, "Syria: Single Party...," s.7-8.

[73] Eberhard Kienle, "Introduction: Liberalization Between Cold War and Cold Peace," Eberhard Kienle (ed.), **Contemporary Syria: Liberalization Between Cold War and Cold Peace**, London, British Academic Press, 1994, s.1.

[74] Perthes, "Stages of Economic...," s.49.

büyük siyasal reformlar getirmedi. 1985 genel seçimlerinde, sadece otuz beş bağımsız siyasetçinin ve birkaç komünistin parlamentoya girmesine olanak tanındı.[75]

1970'lerdeki liberalleşme atılımlarına rağmen, Sünni Müslüman kesimin artan rahatsızlığının temsilciliğini Müslüman Kardeşler yaptı. Müslüman Kardeşler bünyesinde gerçekleşen muhalif söylem ve eylemler, Esad rejimine yönelik en büyük tehlikeyi yarattı.

Ç. Rejime Muhalefet: Siyasal İslam ve Müslüman Kardeşler

Esad iktidarına yönelik en büyük ve en etkili muhalefet Ulusal İlerici Cephe'nin oluşturulmasıyla denetim altına alınmış olan sol partilerden değil, siyasal İslam'ın liderliğini yapan Müslüman Kardeşler örgütünden geldi. Suriye'nin bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren varlığını sürdüren Müslüman Kardeşler, 1970'lerin ortalarından başlayarak Orta Doğu'da İslamcılık'ın yükselişe geçmesiyle paralel olarak siyasal protestoların merkezini oluşturdu. Bölge için 1950'lerde ve 1960'larda Arap milliyetçiliği ("kavmiye") ve Arap sosyalizmi neyse, 1970'ler ve 1980'lerde de Arap devletçiliği ("vataniye"), her bir Arap devletinin on yıl öncesine oranla daha da ön plana çıkan ülkesel çıkarları ve muhalif bir söylem olarak siyasal İslam o oldu. Devlet-üstü bir oluşuma göndermede bulunan Arap milliyetçiliğinin 1967 Savaşı'nın ertesinde düşüşe geçmesiyle doğan boşluğu doldurmaya aday ana akım yine kendisini devlet-üstü bir ideoloji olarak konumlandıran siyasal İslamcılıktı.

---

[75] **Ibid.**, s.64.

Arap dünyasının, özellikle de çalışmanın konusu itibariyle ayrıca önemli olan Suriye ve Mısır gibi Arap milliyetçiliğinin ve sosyalizminin liderliğini yapan ülkelerin, ekonomide liberalleşme politikalarıyla yavaş yavaş uluslararası kapitalizme açılma çabaları ve neo-liberalizmin bölgeye nüfuz etmesi sonucunda marjinalleşen orta sınıfların ve aşağı tabakaların sözcülüğünü İslamî hareketler üstlenmeye başladılar. Nitekim, Suriye'nin "infitah"ı 1970'lerin ilk yarısında hızlı bir büyüme yarattıysa da 1976 yılındaki "başarısız" Lübnan müdahalesi ve bunun ardından Körfez ülkelerinden gelen yardımların kesilmesi sonucunda yükselen enflasyon orta sınıfları vurduğu gibi, yolsuzlukların açığa çıkması da toplumda genel bir rahatsızlığın dillendirilmesine neden oldu. Diğer yandan, 1979 yılında İran'da gerçekleşen İslam devrimi de bölgede bu ideolojinin yükselişe geçmesindeki önemli nedenlerden birini oluşturdu. Rejimin meşruiyetinin ve ekonominin krize girdiği bu aşamada, Müslüman Kardeşler'in muhalif tavrı, toplumsal ve ekonomik alanda gerçekleştirdiği eylemler artan oranda taraftar bulmaya başladı.

Bölge konjonktüründeki değişimle eş zamanlı olarak Suriye'de Müslüman Kardeşler'in yükselişe geçme zeminini hazırlayan önemli bir diğer etken de Sünni Müslümanların Alevilikle özdeşleştirilen Baas Partisi ve Esad iktidarından duydukları rahatsızlık oldu. Suriye'de Baas iktidarı boyunca uygulamaya konulan ekonomi politikalarından rahatsızlık duyan ve güç kaybeden şehirli Sünni Müslümanların tepkisi, bölgedeki konjonktürle uyum göstermekte gecikmedi. Her ne kadar Esad döneminde, ekonomide liberalleştirme açılımlarıyla Sünni Müslümanların Suriye ekonomisine eklemlenme çabalarına hız verildiyse de bu, daha çok Şamlı Sünni elit için geçerliydi. Nite-

kim, 1960'larda Baas Partisi'nin iktidarda olduğu dönemlerden farklı olarak, Esad'ın yönetimiyle cisimleşen liberal Baas evresinde, Şamlı Sünni Müslüman burjuvazinin taleplerinin *kısmen* karşılanmış olması, Şam'da Müslüman Kardeşler'e verilmesi muhtemel desteğin önünü kesti. Müslüman Kardeşler daha çok Suriye'nin kuzeyindeki Hama, Humus ve Halep gibi kentlerde yapılanmaya gitmekteydi.

1970'ler boyunca eğitimli Sünni gençlerin Müslüman Kardeşler'e verdiği destek de örgütlenmenin tabanının gelişmesinde etkili oldu. Müslüman Kardeşler'in daha eski ve köklü üyelerini genellikle tüccarlar ve zanaatkârlar oluştururken, en militan eylemciler onların çocukları veya içlerindeki eğitim görmüş unsurlar –öğrenciler ve entellektüeller- arasından çıkma eğilimindeydi.[76] Nitekim, 1976-1981 yılları arasındaki dönemde, Müslüman Kardeşler örgütlenmesinin toplumsal tabanının yüzde 27,7'sini öğrenciler, yüzde 7,9'unu öğretmenler ve yüzde 13,3'ünü de diğer meslek grupları (mühendisler, avukatlar, eczacılar vs.) oluşturmaktaydı.[77] Diğer yandan, Baasçı rejimin sekülerlik ve Müslümanlık üzerinden değil, 1970'lerde artık teorik düzeyde de olsa Araplık üzerinden yürüttüğü politika Sünni ulemanın muhalefetinin nedenini oluşturdu. Bunlara Baasçılık ve Alevilik özdeşleşmesi eklenince siyasal İslam Suriye'de önlenemez bir güç haline geldi.

Müslüman Kardeşler'in 1970'lerdeki ilk –yumuşak- muhalif tavrı 1973 Anayasası'nın kabulünün hemen ertesinde

---

[76] Nazih Ayubi, **Arap Dünyasında Din ve Siyaset**, çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Cep Kitapları: 110, 1993, s.109.

[77] Hanna Batatu, "Syria's Muslim Brethren," **MERIP Reports**, No.110 (November-December 1982), s.20'den: **al-Minbar**, No.3 (January 1981), s.1-50.

ortaya çıktı. Anayasa'da devletin dininin İslam olduğuna dair herhangi bir maddenin yer almaması üzerine, Sünni ulema ve Müslüman Kardeşler Esad rejimini "ateistlik"le suçladılar. Hama kökenli Müslüman Kardeşler üyesi Mervan Hadid 1973 Anayasası'nı protesto etmek ve rejime karşı silahlı eyleme geçmek için tüm Müslüman Kardeşler üyelerine çağrıda bulundu; saldırılar sonucu önde gelen laikler, Esad'ın yakın arkadaşları çeşitli şehirlerde gerçekleştirilen bombalı eylemler sonucu öldüler.[78] Anayasa'da devletin dininin İslam olarak belirtilmemesi üzerine şiddetlenen muhalefet, "devlet başkanının dini İslam'dır" ibaresi konarak aşılmaya çalışıldı. Fakat Sünni Müslümanların bu kez Alevilik'in Müslümanlığın bir kolu olmadığını dile getirmeleri üzerine, Esad'ın girişimiyle Lübnan'daki Yüksek Şii Konseyi Başkanı Musa el-Sadr'ın "Alevilik" in Şii Müslümanlığın bir kolu olduğuna dair fetva vermesiyle kriz atlatıldı.[79]

1973 Arap-İsrail Savaşı, İsrail karşıtlığı temelinde ülkeyi birleştirmişti; fakat 1970'lerin ortalarından itibaren gittikçe silahlanan Müslüman Kardeşler'in yükselişi için Suriye'de uygun bir zemin oluşmaya başladı.[80] Müslüman Kardeşler'in mu-

---

[78] Talhami, **op.cit.**, s.123.

[79] Seale, **Asad of Syria...**, s.173.

[80] Müslüman Kardeşler örgütünün militarize olması dönemin konjonktürüyle yakından ilgili olsa da, örgütün kendi içerisindeki liderlik mücadelesinin ve ılımlı liderlerin örgütten tasfiye edilmesinin etkisini de gözden kaçırmamak gerekir. Müslüman Kardeşler liderliği,1970'lerin başında ülkenin kuzey kesiminde bulunan ve sisteme karşı silahlı mücadeleden ve Cihad ilan edilmesi gerektiğine inanan militarist grup ile başkent Şam'da bulunan ılımlı kanat arasında bölünmüştü. İç mücadeleyi 1971 yılındaki gizli seçimlerin ardından kazanan ise militarist kanat olmuştu. Nitekim, 1970'lerin ortalarında silahlı mücadeleyi yürütmek için Müslüman Kardeşler örgü-

halefetini ve eylemlerini hızlandıran kilit olaylardan biri, Suriye'nin 1976 yılında Lübnan iç savaşı sırasında Filistinlilerin yanında değil de Hıristiyanların yanında savaşmasıydı. Lübnan müdahalesinin ardından, Baas Partisi liderlerine yönelik suikast ve saldırı girişimlerinde bulunuldu. Bu olayların, Lübnan'a müdahaleye karşı ülke içinde artan muhalefetten mi, Bağdat ve Suriye'de iktidarda bulunan Baas yönetimleri arasındaki çekişmeden mi, yoksa "mezhepler arası bölünmeleri" kışkırtma girişimlerinden mi kaynaklandığı o dönemde anlaşılamadı. Ancak Ekim 1978'de Suriye ve Irak arasında varılan geçici uzlaşmanın ardından, sorumluların, Sünni Müslüman muhalif gruplar olduğu ortaya çıktı.[81] Lübnan müdahalesinin siyasal sonucu kadar ekonomik sonuçları da Müslüman Kardeşler'in ve bu örgüte destek veren Sünni elitlerin muhalefetinde etkili oldu. 1970'lerin başında Arap sermayesinin ülkeye girişiyle ve Körfez ülkelerinden gelen yardımlarla canlanan Suriye ekonomisi, Lübnan müdahalesi sonrasında bu yardımların kesilmesiyle krize girdi.[82] 1970'lerin ilk yarısında sınırlı da olsa ekonomik sistemden pay almaya başlayan Sünni elitlerin ekonomideki bu kötü gidişle muhalefetleri arttığı gibi, alt ve orta sınıflar da marjinalleştikçe muhalefete destek verdiler. Nitekim, Baasçılık ve Alevilik'i özdeşleştiren Müslüman Kardeşler'in Alevilere ve dolayısıyla Baasçılara karşı suikast eylemleri başladı; 1976

---

tünün askeri kanadı "Mücahidun" kuruldu. Faik Bulut, **İslamcı Örgütler**, İstanbul, Tümzamanlar Yayıncılık, 1994, s.311-312.

[81] Dam, **op.cit.**, 125-147.

[82] Sadowski, **op.cit.**, s.174.

yılında birçok Alevi Müslüman Kardeşler tarafından öldürüldü.[83]

1970'lerin sonlarında İran İslam Devrimi ve Suriye'deki çok yönlü sorunların çözümsüzlüğü, muhalif İslamcı kesimi, rejime karşı daha kararlı bir mücadeleye yöneltti.[84] 1970'lerin ikinci yarısında Esad rejimini ciddi anlamda sıkıntıya sokan ve meşruiyet zeminini daraltan suikastler, 1979 yılında daha da arttı. Haziran 1979'da Halep Askeri Akademisi'nin çoğu Alevi seksen üç öğrencisi bir silahlı saldırı sonucu öldürüldü. Bunun hemen ardından Suriye İçişleri Bakanlığı yaptığı açıklamada olaydan Müslüman Kardeşleri sorumlu tuttu.[85] Halep olaylarının ardından üç yüz kadar Müslüman Kardeşler üyesi rejim tarafından yakalandı.[86] Müslüman Kardeşler'in girişimiyle gerçekleştirilen suikastlerin artması ve rejimin temellerini sarsması üzerine, Esad yönetimi de sert tedbirler almakta gecikmemişti.

Bununla birlikte, Esad, Baasçılık'ın sekülarizminden farklı, İslamî içerikli konuşmalar yaparak Müslüman Kardeşler'i kendi söylemiyle vurmaya girişti. Halep olaylarının ardından yaptığı konuşmada şunları dile getirdi: " ...Bu çetenin İslam ile hiçbir ilgisi yoktur. Arap Baas Sosyalist Partisi, dinler arasında ayrım gözetmeyen milliyetçi sosyalist bir partidir. Dini bütün bir Müslüman olarak, herkesi inançlı olmaya ve İslam'a aykırı düşen sofuluk ve fanatizmle mücadele etmeye çağırıyorum. Gerçek bir Müslüman'ın Müslüman ve Hıristiyanların

---

[83] **Ibid.**, s.175.

[84] Bulut, **op.cit.**, s.319.

[85] Şen, **op.cit.**, s.277

[86] Hinnebusch, **Authoritarian Power and....**, s.294.

kardeşi, gerçek bir Hıristiyan'ın da Hıristiyan ve Müslümanların kardeşi olduğuna inanıyorum. Eğer Suriye mezhepçiliğin önüne geçmeseydi, şimdi varolmazdı."[87] Esad, kendisini "dini bütün bir Müslüman" olarak tanımlamakla, Baasçılık'ı ve Esad yönetimini ateistlikle suçlayan Müslüman Kardeşler'e karşı bir söylem geliştirirken, Baasçılık'ın sekülarizminde de bir kayma yaratıyordu.

Esad, neo-Baas'ın iktidarı ele geçirişinin yıl dönümünde, 8 Mart 1980'de yaptığı konuşmada "Evet! Tanrı'ya ve İslamiyet'in bildirisine inanıyorum. Müslüman'dım, Müslüman'ım ve Müslüman kalacağım tıpkı Suriye'nin İslam bayrağının gururlu kalesi olarak kalacağı gibi... Fakat İslamiyet düşmanları yok edilecek"[88] diyordu. Esad bu tarz demeçleriyle "ateistlik" suçlamalarına ya da Alevilik'in Müslümanlığın bir kolu olmadığı iddialarına karşılık Müslüman olduğunu üzerine basa basa dile getirmekteydi. Baas Partisi'nin din ve siyaseti kesin çizgilerle ayıran seküler yaklaşımına ters düşerek, bu dönemde yaptığı konuşmalardan bazılarına, "Allahü Ekber" (Tanrı Uludur) gibi dini deyişlerle başladı; kimi iddialarını desteklemek için açıklamalarında Kuran'dan ayetlere bile yer verdi.[89]

1979 ve 1980 yıllarındaki artan şiddet olayları karşısında Haziran 1980'de çıkarılan 49 sayılı kanunun 1. maddesiyle, "Müslüman Kardeşler örgütüne üye olan herkesin idam cezasıy-

---

[87] Dam, **op.cit.**, s.157'den: **Şam Radyosu**, 30 Haziran 1979; **al-Ba'th** 1 Temmuz 1979.

[88] Seale, **Asad of Syria...**, s.328'den: O. Carre, G. Michaud, **Les Freres Musulmans (1928-1982)**, Paris, 1983, s.144-145.

[89] Dam, **op.cit.**, s.159'dan: **Şam Radyosu**, 17, 23 ve 29 Mart 1980; **al-Ba'th**, 18 Mart 1980.

la yargılanacağı"; 2. maddesiyle "örgüt üyelerinin bu yasanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir ay içinde örgütten ayrıldıklarını beyan etmeleri halinde idam cezasından kurtulacakları"[90] hükme bağlanmaktaydı. Bu kanunun çıkmasıyla birlikte 26 Haziran 1980'de Hafız Esad'a suikast girişiminde bulunuldu. Bu başarısız suikast girişiminin ardından rejim giderek sertleşti ve olayın hemen ertesinde Müslüman Kardeşler'den beşyüz elli kişi yakalanarak öldürüldü.

> *1980 yılına gelindiğinde ülkedeki İslamcı muhalefetin örgütlenme ve birleşme çabaları hız kazanmıştı. Müslüman Kardeşler örgütünden ve Sünni ulemadan oluşan Suriye İslam Cephesi kuruldu.*[91] *Bu cephe bir manifesto yayınlayarak rejime karşı cihad çağrısında bulundu. Yayınlanan manifestoya göre: "...İktidardaki Baasçı rejim tamamen bir felakettir. Baas Partisi özgürlüklere kısıtlamalar getirmekte, siyasal partileri yasaklamakta, yayın organlarını millileştirmekte, insanları hapishanelere göndermektedir... Parti dürüst insanları sürgüne gönderirken, ajanları ve yolsuzlukları destekleyerek, yasadışı zenginleşmenin yolunu açmaktadır... Demokrasi kavramı ve imajı Parti tarafından çarpıtılmakta, anayasa bir aldatma haline gelmekte, referandumlar komediye dönüşmekte ve halk örgütlen-*

---

[90] Ma'oz, **op.cit.**, s.161'den: **Jaysh al-Sha'b** (Syria), 15 July 1980.

[91] Roberts, **op.cit.**, s.116.

meleri itibarını kaybetmektedir. En kötüsü ise, Suriye mezhepçilik bataklığına saplanmıştır. Hafız Esad ve kardeşi Rıfat Esad belli mezhepçi unsurların desteğiyle gücü ellerine almışlar ve Müslümanları köleleştirerek, zenginliklerini ve refahlarını ellerinden almışlardır."[92]

Esad rejimi, İslamcılar tarafından "suçlu hükümet," "İslam'ın ve Müslümanların düşmanı," "Sovyetler Birliği'nin ajanı" olarak adlandırıldı.[93] 1980 yılında Baas Partisi'ne ve Esad yönetimine karşı artan eleştiriler, muhalefet ile rejim arasındaki katı uzlaşmazlığı açıkça göstermekteydi. Yeri geldiğinde suikastlerle, kimi zaman da bildirilerle rejime yüklenen muhalefetin en önemli eylemlerinden biri olan Hama Ayaklanması da bu birikimin neticesinde ortaya çıktı:

2 Şubat 1982'de Hama'da başlayan ayaklanma 28 Şubat'a kadar sürdü ve bu tarihler arasında Müslüman Kardeşler ile Esad yönetimi arasında kanlı çatışmalar yaşandı. Hama'da yaşananların farkı, rejimle köktendinci[94] İslamcı muhalefet güç-

---

92 Ma'oz, **op.cit.**, s.152-153'ten: I. U. Abdallah, **Islamic Struggle in Syria**, Berkeley, 1983, s.20.

93 Mordechai Keddar, "In Search of Legitimacy: Asad's Islamic Image in the Syrian Offical Press," Moshe Ma'oz, Joseph Ginat ve Onn Winckler (ed.), **Modern Syria: From Ottoman Rule to Pivotal Role in the Middle East**, Portland, Sussex Academic Press, 1999, s.21

94 Burada siyasal İslam'ın tarihsel kökenlerine, ortaya çıkışını hazırlayan sosyo-ekonomik koşullara değinilmeksizin şunu belirtmek gerekli olabilir: 1940'larda ivme kazanan siyasal İslam'ın yukarıdan aşağıya doğru, devletin ele geçirilerek İslamî bir toplum yaratma hedefi 1980'lerle birlikte önce bireylerin İslam'a kanalize edilmesi ve dolayısıyla aşağıdan yukarıya doğru bir İslamileşme hedefini savunan yeni-fundemantalizme evrildi. Bu konuda ayrıntılı bir analiz için bkz: Oliver Roy,

leri arasındaki çatışmanın bütün kenti kapsayan, kent halkının da katıldığı silahlı bir ayaklanmaya dönüşmesiydi.[95] Hama, Müslüman Kardeşler örgütünün önemli bir kalesi olmakla birlikte, ayaklanmanın burada çıkmasının hem ekonomik hem de siyasal nedenleri bulunmaktaydı. Çatışmanın temelinde yatan, İslam ile Baas, Sünni ile Alevi, kasaba ile kent arasındaki eskiye dayanan katı düşmanlıklardı.[96]

1960'lardan itibaren Baas Partisi içerisinde oranları artan kırsal kesimden gelen Alevilerin, 1970'lerle birlikte Sünni Müslümanlara yönelik ekonomik açılımları Şam'la sınırlı kalmıştı. Diğer yandan daha spesifik bir iktisadi çözümleme yapan Lawson, Hama ayaklanması üzerine kaleme aldığı çalışmasında, Müslüman Kardeşler muhalefetinin ve Hama'da meydana gelen ayaklanmanın sadece mezhep çatışmasıyla açıklanamayacağını; bunun üzerinden analiz yapıldığı takdirde ayaklanmanın neden diğer şehirlerde değil de Hama'da çıktığı sorusuna cevap verilemeyeceğini dile getirmektedir.[97] Lawson, Hama ayaklanmasının Suriye'nin sanayiye yönelik kalkınma programıyla beraber, özellikle Hama'daki manifaktür üreticilerinin ve ticaret burjuvazisinin düşüşe geçmesine bir tepki olduğunu dile getirmektedir.[98] Nitekim, 1970'lerin sonlarındaki ve 1980'lerin başındaki rejime muhalefetin başını çeken Müslüman Kardeşler'e Şamlı Sünni Müslümanların destek vermemesi, İslamcılık teme-

---

Siyasal İslamın İflası, çev. Cüneyt Akalın, İstanbul, Metis Yayınları, 2005, s.107-124.

[95] Dam, **op.cit**, s.183.

[96] Seale, **Asad of Syria...**, s.333.

[97] Fred H. Lawson, "Social Bases for the Hamah Revolt," **MERIP Reports**, No.110 (November-December 1982), s.24.

[98] **Idem.**

linde gerçekleşen rahatsızlığın ekonomik temeline işaret etmekteydi.[99] Müslüman Kardeşler'in gerçekleştirdiği Hama ayaklanmasının Şamlı burjuvazi tarafından destek görmemesi, bu rejim karşıtlığının mezhepler arası uzlaşmazlıktan çok, ekonomik uzlaşmazlıktan kaynaklandığını göstermekteydi. Bununla bağlantılı olarak Talhami, Müslüman Kardeşler örgütünün Şamlı ve ülkenin kuzey kesiminden gelen üyelerinin protesto faaliyetlerindeki tutumlarına ve şiddetin kullanılmasına ilişkin görüş ayrılıklarına dikkat çekmektedir.[100] Buna göre, sistemden pay elde etmeye başlayan Şamlı Sünni Müslüman kesim, ülkenin kuzeyindekilere oranla şiddeti kısmen dışlayan daha yumuşak bir muhalif tavırdan yanaydılar.

Bütün bunların sonucu olarak, Hama ayaklanması 1970'lerin ikinci yarısından itibaren Suriye'de oluşmaya başlayan genel bir rahatsızlığın ve siyasal İslamcılık temelinde gerçekleştirilen muhalefetin en yüksek ve şiddetli aşamasıydı. Dolayısıyla ayaklanma böyle bir birikimden ve Müslüman Kardeşler'in sıkı örgütlenmesinden ve harekete yön vermeye muktedir hale gelmesinden bağımsız açıklanamayacaktır. Suriye özelinde, Baasçılık'ın giderek Alevilik ile özdeşleşmesi ise, bu ayaklanmanın mezhepçilik temelindeki boyutunu oluşturmaktaydı. Müslüman Kardeşler'in söylemlerinde yer alanlar daha çok bu mezhepler arası uzlaşmazlığa odaklanmakla birlikte, İslamî Cephe'nin Manifestosu'nda da görüldüğü gibi ekonomik eşitsizliğe de işaret etmekteydi.

---

[99] Hinnebusch, Şam'ın ayaklanmalar ve protestolar sırasındaki sessizliğine dikkat çekmektedir: Hinnebusch, **Autharitorian Power and...**, s.288.

[100] Talhami, **op.cit.**, s.123.

Yirmi altı gün süren Hama'daki çatışmalar sırasında, Müslüman Kardeşler örgütü rejime zor anlar yaşattıysa da Esad yönetimi ayaklanmayı bastırmada ve Müslüman Kardeşler'e büyük bir darbe indirmede başarılı oldu. Hama ayaklanmalarının rejimin sert önlemleriyle bastırılması köktendinci muhalefetin sonunu getirmeye odaklanmıştı ve bunu kısmen de olsa başardı. Bu olayın ardından Suriye'de tam anlamıyla Sünni muhalefetin bertaraf edildiği ya da sindirildiği söylenemese de Müslüman Kardeşler örgütünün ağır bir darbe yediği ortadaydı. Esad, ayaklanmanın bastırılmasının ardından 7 Mart 1982'de yaptığı açıklamada şunları dile getiriyordu:

> *"Yoldaşlarım, kardeşlerim: İslamiyet için, Müslüman rolü yaparken, dinin anlamını, kavramlarını çarpıtmaktan daha büyük tehlike yoktur. 'Katil' Kardeşler'in yaptığı da bu: İslam adına öldürüyorlar. İslam adına suikastler düzenliyorlar... Kardeşler, yoldaşlar, bu ülkenin bütün kasaba ve köylerindeki halk, bu vatanı ve gönderildiği şekli ile İslam'ı, Muhammed'in –Allah onu bağışlasın, ona huzur versin- İslamı'nı savunacaktır. Evlatlarım, bağışlandığı şekliyle İslam'ı biz koruyacağız. Peygamber'in izinden gidenlerin İslamı'nı, Umar (halife Ömer) ve Ali'nin İslamı'nı; adaletin İslamı'nı; sevginin İslamı'nı; vatanseverliğin İslamı'nı; devrimin İslamı'nı; gericiliğe ve feodalizme karşı mücadelenin İslamı'nı... Kardeşlerim, vatanın düşmanları ile işbirliği yapan, emperyalist, Siyonist ve gerici düşmanların*

uşağı Müslüman Kardeşler'e bin kere ölüm! Müslüman Kardeşler'e, katil Kardeşler'e, ahlaksız Kardeşler'e bin kere ölüm!"[101]

Esad bu konuşmasında da İslamî referanslarla Müslüman Kardeşler'e yüklenmekteydi. Hama ayaklanmasının bastırılmasından sonra yapılan bu konuşmadan da anlaşıldığı gibi, Baasçılık'ın erken dönemde Arap sosyalizmi ve milliyetçilik üzerinden temellendirilen Baasçı söylemi, İslamiyet'e atıflarla, feodalizme ve emperyalizme karşıtlıkla ve devrimciliği İslamiyet'le birleştirerek yeniden kurgulanmaktaydı. Baasçı sekülarizmden farklı olarak Esad'ın İslamiyet'e yaptığı vurgu, Esad yönetiminin ve Baasçılık'ın katı ideolojisinin yerine pragmatizmin geçişini simgelemekteydi.

İslamî muhalefetin bastırılmasının ardından, 1990'lar boyunca uluslararası kapitalizme eklemlenme amacına ve Suriye'nin sistem dışı hareket edebilme alanının daralmasına bağlı olarak, Suriye ekonomisindeki geniş çaplı değişikliklerle ve Sünni Müslümanların bundan pay almalarıyla paralel bir biçimde ciddi anlamda yeni muhalefet odakları da doğmadı.

Ekonomideki liberalleşme adımlarının siyasal alana yansımamasıyla, sıkı bir denetim altında tutulan Suriye toplumundaki muhalif hareketler her defasında bastırılabildi. Esad döneminde, devletle ve üst düzey iktidar yapılanmasıyla içiçe geçen Baas Partisi de bunun en önemli araçlarından biri oldu.

---

[101] Dam, **op.cit.**, s.190-191'den: **Şam Radyosu**, 7 Mart 1982; yayına hazırlayan Mustafa Tlas, Kahhalika Qal al-Asad, 6. Basım, Şam, 1993, s.311-312.

SONUÇ

19. yüzyılın başlarında edebi ve kültürel bir "uyanış" olarak ortaya çıkan Arap milliyetçiliği düşüncesi, 20. yüzyılın başlarında siyasal bir anlam kazandı. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından Orta Doğu'nun manda yönetimlerine bırakılmasıyla, anti-emperyalist bir vurgu kazanan Arap milliyetçiliği Müslüman ya da Hıristiyan bütün Arapları kapsayacak bir söyleme doğru evrilirken İslam'la olan bağlarını koparmaya girişti. Suriye ve Orta Doğu tarihinde önemli bir yere sahip olan Baas Partisi de Arap milliyetçiliğinin bu aşamasında ortaya çıktı ve ideolojisini kendinden önceki Arap düşünürlerinin mirası üzerine inşa etti. Fakat İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya sistemi iki kutupluluğa evrilirken, Sovyetler Birliği'nin "Batı karşıtlığı" etkisini sömürge geçmişi bulunan Üçüncü Dünya'da, Orta Doğu'da ve Suriye'de de gösterdi. Dolayısıyla kapitalist sistem dışı bir kalkınma modeli olarak Arap sosyalizmi Baasçı düşüncede, Arap milliyetçiliğinden sonraki en önemli unsur olarak formüle edildi.

Dönemin havasına uygun olarak Baasçı düşüncenin önemli ideolojik unsurları Arap milliyetçiliği, Arap sosyalizmi ve hürriyet olarak belirlendi. Bu ideolojik söylem, Suriye'de yeni gelişmekte olan orta sınıflara ve sınıfsal konumlarıyla etnik

kimlikleri örtüşen kırsal bölgede yaşayan azınlıklara hitap etmekteydi. Azınlıkların Parti'de ve orduda artan oranda yapılanmaları, Parti'nin ideolojik önceliklerindeki değişimde de etkili oldu. Ayrıca Parti'nin iktidara geliş sürecinde ve sonrasında yaşanan parti içi iktidar mücadelesinde azınlıklara özgü mezhep, bölge ve aşiret bağları önemli rol oynadı.

1950'lerde örgütlenme ve ideolojik yapılanma girişimlerini tamamlayan Baas Partisi, Arap birliği ideali temelinde hem Suriye iç politikasında hem dış politikasında önemli etkilerde bulundu. 1950'lerde Suriye siyasal yapısı manda döneminden kalma geleneksel elit tarafından belirlenirken, Baas Partisi'nin en önemli iç politika faaliyeti etkili bir muhalefet sergilemek oldu. Bu dönemde, Baas Partisi Suriye siyasal hayatını önemli derecede etkilemeye başladı. Diğer yandan 1950'ler bağımsızlığını yeni kazanmış Arap ülkelerinde Arap milliyetçiliği düşüncesinin, Nasır'ın etkisiyle, yükselişe geçtiği bir dönemdi. İlk kuşak Baasçılar için birleşik bir Arap devleti kurabilmek sosyalist uygulamalardan daha öncelikliydi. 1958 yılında Nasır'ın Mısır'yla birleşmenin en hararetli savunucuları da yine Baasçılardı. Dolayısıyla Baas'ın erken dönemindeki bölge politikası, birleşik Arap devletini gerçekleştirme hedefi ekseninde Mısır'la birleşme temelinde belirlendi. Bu birlik zamanla diğer Arap ülkelerinin de katılacağı geniş çaplı bir "Arap devleti"nin ilk aşaması olarak görüldü. Fakat kısa ömürlü birlik, Suriye'de Mısır'la birleşme sonrasında uygulamaya konulan ekonomi politikalardan rahatsız olan subayların gerçekleştirdiği bir darbeyle son buldu. Bunu takip eden iki yıl boyunca, Baasçı ideolojiyle tam anlamıyla ters düşen politikaların uygulamaya konmuş olması, alt ve orta sınıfların temsilciliğini yapan Baas

Partisi için yeniden yapılanmanın tetikleyici unsurunu oluşturdu.

1960'ların uluslararası sisteminde Soğuk Savaş'tan Yumuşama'ya ve Üçüncü Dünya'da çoğunlukla uygulamaya konulmaya başlayan planlı ekonomiye geçiş süreci, Suriye Baas Partisi'nin ideolojik önceliklerini de değişime uğrattı. Ayrıca başarısız bir birlik deneyimi, önce sosyalizmle ekonomik ve toplumsal yapının dönüştürülmesi gerektiği fikrinin yeni kuşak Baasçılarda öncelikli politika olarak belirlenmesine yol açtı. Diğer yandan Baas Partisi'nin ideolojik olarak yeniden yapılanmasında bu dış dinamikler kadar iç dinamikler de etkili oldu. Genellikle toplumun yoksul kesimini oluşturan, kırsal kökenli azınlıkların Parti içerisinde artan sayıları da radikalleşmenin ve ideolojik önceliklerin değişiminin tohumlarını attı. Liderlikteki yeni insanlar bu yeniden yapılanmanın, Arap sosyalizmine öncelik verecek söylemin taşıyıcılığını yapmaktaydı.

Baas Partisi'nin 1960'lardaki ideolojik dönüşümü, Parti'nin kuruluş yıllarındaki toplumsal tabanını değişikliğe uğrattı. Azınlıkların etkisiyle, Parti gittikçe kırsal kesime hitap eden ve ciddi anlamda kentli burjuvazinin ve orta sınıfın muhalefetine hedef olan bir yapıya büründü. 1963 darbesiyle başlayan geleneksel Baas evresi, Baas Partisi'ndeki dönüşümün hazırlık aşamasına tekabül etti. Parti kontrolünün kırsal kökenli radikal azınlıklara doğru kaymaya başladığı bu evre, tam bir geçiş evresiydi. Eski kuşak ve yeni kuşak Baasçılar arasındaki mücadele su yüzüne çıkmaya başlarken, bu durum iç ve dış politikaya da yansıdı. İçeride, Üçüncü Dünya'da ve Arap Orta Doğusu'nun çoğunluğunda uygulamaya konulan "sosyalist" politikalardan etkilenerek toprak reformu ve millileştirmelerle ekonomik ve

toplumsal değişime öncelik verilirken, dışarıda "Arap devleti"ni oluşturmak amacıyla Mısır ve Irak'la birlik görüşmeleri başlatıldı. Fakat eski kuşak Baasçıların talebiyle başlatılan birlik görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasıyla, geleneksel Baas evresi –yeni kuşak Baasçıların etkisiyle- Doğu Bloku ve Sovyetler Birliği'yle ilişkilerin geliştirildiği bir dönem oldu.

1966'da iktidara gelen neo-Baas ise, Baasçı düşüncenin radikalleşmesindeki son aşamaydı. Bu dönemde de devam ettirilen millileştirmelerle ekonomideki devlet kontrolü arttırıldı; Sovyetler Birliği'yle kurulan ilişkiler daha da geliştirildi. Gerçekleştirilen karşılıklı ziyaretler sonucu iki ülke karşılıklı eşitlik, iç işlerine karışmama ve egemenlik haklarına saygı ilkeleri temelinde siyasal, kültürel, ekonomik ve askeri alanlardaki işbirliğini geliştirmeye karar verdiler. Rotasını Sovyetler Birliği'nden yana çizen neo-Baas iktidarı döneminde, Arap ülkelerine ilişkin olarak "tutucu"lar ve "radikal"ler ayrımı yapıldı. Özellikle 1967 Savaşı sonrasında yaşanmaya başlayan iktidar mücadelesi de bu bağlamda şekillendi. Sosyalist dönüşüme öncelik verilmesinden yana olan neo-Baas kanadı "tutucu" olarak nitelediği Arap monarşileriyle işbirliğine karşı tutum alırken, Esad etrafında yapılanan liberal ve "pragmatik" kanat Arap monarşilerine karşı daha ılımlı bir politikadan yanaydılar. Bunun yanında, uygulamaya koyduğu millileştirmelerle kentli burjuvaziyi gittikçe kendisine yabancılaştıran Baas Partisi'nin içerisindeki liderlik krizi özellikle 1967 Savaşı'ndan sonra keskinleşti. Neo-Baas'ın öncülüğünü yapan Selah Cedid ve daha liberal bir politikadan yana olan Hafız Esad arasındaki iktidar mücadelesi Esad lehine sonuçlandı.

Bu iktidar mücadelesinin Esad lehine sonuçlanmasında mezhep bağlarından çok bölge ve aşiret bağları belirleyici oldu. Esad ve hizbi Parti'nin askeri kanadındaki önemli noktaları ele geçirirken, Cedid sivil kanattaki önemli konumlara kendi yandaşlarını atamaktaydı. Fakat İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Orta Doğu'da ve Suriye'de modernleşmenin ve ekonomik kalkınmanın taşıyıcılığını yapmaya aday olan kesim orduydu. Dolayısıyla Suriye'nin pretoryen yapısı, iktidar mücadelesi sırasında da etkisini gösterdi. Diğer yandan Esad, kentli orta sınıfın desteğini Parti için gerekli görüyordu. Nitekim, Esad Cedid'le giriştiği iktidar mücadelesinde kentli orta sınıfın desteğini alarak tabanını geniş tutmuştu. Çünkü neo-Baas'tan farklı olarak, iktidarının ilerleyen yıllarında, kısıtlı da olsa, liberal ekonomi politikalarla Sünni Müslümanları yabancılaştırmama yoluna gitti.

1970 yılının Kasım ayında kansız bir darbeyle iktidarı ele geçiren Esad'ın otuz yıllık yönetim dönemi ise, Baas Partisi'nin arka planda kaldığı ve ekonomide liberalleşme adımlarının atıldığı bir dönem oldu. Bu değişimin temelinde hem uluslararası hem de bölgesel koşulların farklılaşması yatmaktaydı. 1970'lerle birlikte uluslararası kapitalist sistemde uygulamaya konulan neo-liberal politikalar, Üçüncü Dünyacılık'ın ve devlet eliyle kalkınma hedefinin içini boşalttı. Diğer yandan Arap Orta Doğusu'nda Arap milliyetçiliğinin düşüşe geçmesi ve "vataniye"nin yükselişi Suriye'nin ve Baas Partisi'nin önceliklerini değişikliğe uğratmaktaydı. Dolayısıyla Hafız Esad'ın 1970 darbesiyle başlayan ve 2000'e dek devam eden iktidarı, Parti'nin 1960'ların ortasında radikalleşen ve Arap milliyetçiliğinden çok Arap sosyalizmine öncelik veren anlayışındaki kırılmanın, Suriyelilik'e ve liberalizme evrilmesinin taşıyıcılığını yaptı. Bu

temel değişiklikler de kendisini ekonomik yeniden yapılanmada ve Lübnan iç savaşı sırasındaki müdahalede kendisini gösterdi. Suriye-Mısır ilişkileri 1973 Savaşı ertesinde Mısır'ın İsrail'le barış antlaşması imzalamasının ardından koparken, bu durum Suriye'nin "vataniye" savunuculuğuna soyunmasının da tetikleyicisi oldu. Suriye'nin Lübnan iç savaşı sırasında Filistinlilerin değil de Hıristiyanların yanında savaşması ise, Arap milliyetçiliği hedefinin gözardı edildiğini ve Parti'nin ideolojisindeki kaymanın Suriye'nin bölge politikasına yansıdığını ortaya koydu. 1980'lerin ortalarına kadar Sovyetler Birliği'yle ilişkilerin seyrinde önemli bir değişiklik olmadıysa da bu durum 1960'lardakinin aksine daha pragmatik nedenlerden kaynaklandı.

Tüm bunlara ek olarak, Esad dönemi Baas Partisi'nin arka planda kaldığı, Baasçı düşüncenin "içinin boşal(tıl)dığı" ve Esad yönetiminin devletin her kademesindeki gücü kendinde topladığı bir dönem oldu. 1970'lerin sonunda ve 1980'lerin başında ciddi bir muhalefet sergileyen Müslüman Kardeşler rejim tarafından bastırıldı ve toplum devlet tahakkümü altında tutuldu. Yine bu dönemde Esad'a dair bir "liderlik kültü"nün yaratılmasına tanık olundu. 1990'lar boyunca Suriye Devlet Başkanı ile ilgili, hepsi de övgü niteliği taşıyan yüzü aşkın çalışmanın yayımlanması Esad'ın oluşan liderlik kültüne en açık kanıtı oluşturmaktadır.[1] Baas Partisi araçsallaştırılırken ve Parti aracılığıyla sivil toplum denetim altına alınırken, hala Parti'nin milliyetçiliğine ve sosyalistliğine gönderme yapılmaktaydı. Oysa bu dönem, Baas Partisi ideolojisindeki büyük bir kırılmanın yaşandığı, pragmatizmin ön plana çıktığı ve Parti'nin devle-

[1] Dam, **op.cit.**, s.233.

tin toplumu denetim altına almasındaki en önemli unsurlarından biri haline geldiği bir dönem oldu. Bunun yanında Esad'ın Müslüman Kardeşler'le giriştiği mücadelede İslamî unsurlar içeren konuşmalar yapması, bu pragmatizmin önemli örneklerinden birini oluşturdu. Dolayısıyla Esad döneminde Arap milliyetçiliğinin yerini Suriyelilik, yani "kavmiye"nin yerini "vataniye" alırken; Arap sosyalizmi düşüncesinin yerini de liberalizm aldı. Bu temel değişiklik de Suriye iç ve dış politikasına yansıdı.

Bu tez, kronolojik olarak Soğuk Savaş dönemiyle sınırlandırılmış olmakla birlikte, Baas Partisi iktidarda olduğu 1990'lar boyunca Suriye siyasetindeki etkisini sürdürmüştür. Bu dönemin başlangıcında uluslararası sistemdeki en büyük değişikliği yaratan ve sistemin yeniden yapılanmasını zorunlu kılan olay, Sovyetler Birliği'nin çöküşüydü. Sovyetler Birliği'nin tarih sahnesinden çekilmesiyle uluslararası sistemde doğan boşluk ABD'nin hareket alanını genişletirken, Orta Doğu'daki birçok ülkenin olduğu gibi Suriye'nin de ekonomik ve siyasal sorunlarını arttırdı. 1986'ya değin, Sovyet yardımlarından en fazla yararlanan ülkelerden biri olan Suriye için Sovyetler Birliği'nin çöküşü, 1980'lerin ortasından itibaren krize giren ekonominin ağır bir darbe daha yemesi demekti. 1980'ler boyunca azalan Körfez ülkeleri yardımları ve 1990'ların başında da Sovyetler Birliği'nin çözülüşü, yeni bir yapılanmaya giren uluslararası sistemde Suriye'ye kendisini yeniden konumlandırmayı dayatmaktaydı. Diğer yandan, Üçüncü Dünya'daki milliyetçi-sol hareketleri destekleyen Sovyetler Birliği'nin uluslararası kapitalist sistemin içine çekilmesi, Orta Doğu'da İsrail ve ABD karşıtlığını, Sovyetler Birliği'nin varlığından destek alarak dillendiren Suriye gibi devletleri zor durumda bırakmaktaydı.

Diğer yandan, 1990'ların başında ABD'nin yeni dünya düzenini kendi lehine yapılandırma adına giriştiği Irak işgali sırasında Suriye'nin Batı koalisyonunda yer alması, sistemdeki değişikliğin "iyi bir okuması"nı yapan Esad'ın pragmatizmine bağlı olarak gerçekleşti. Suriye Irak işgalinin ertesinde, Orta Doğu'daki sorunları, en temelde de Arap-İsrail çatışmasını çözmeyi hedefleyen Barış Süreci'ne dahil oldu. Barış Süreci İsrail ve Suriye arasındaki ihtilafa son veremediyse de Suriye'nin yeni konjonktürde İsrail'le barış masasına oturması açısından bir farklılık yaratmaktaydı. Fakat bu süreç, "Arap davası"na bir ihanet olmaktan çok, o dönemde hemen hemen bütün Arap devletlerinin söylemlerinde ve İsrail karşıtlıklarında bir yumuşamaya gittikleri ve ülkesel çıkarların ön planda olduğu "realist" bir değerlendirme süreciydi. Dolayısıyla 1970'ler ve 1980'ler boyunca askıya alınan Arap birliği ideali, yeni koşullarda tamamen gözardı edilebilecek konumdaydı. 1990'larda da aynı şekilde "vataniye"nin her bir Arap ülkesi için artan önemi, Suriye örneğinde de görülmekteydi.

1990'lar da tıpkı Esad yönetiminin ilk yirmi yıllık döneminde olduğu gibi, Baas Partisi'nin ve devlet kurumlarının arka planda kaldığı ve araçsallaştırıldıkları bir dönem oldu. 1990'larda Suriye ekonomisinde, iç ve dış politkalarında meydana gelen değişiklikler Esad'ın devlet başkanı olarak aldığı kararlarla gerçekleşti. Nitekim, 1990'da milletvekili sayısının arttırılmış olması, 1972 yılındaki açılışından bu yana henüz tek bir kanun tasarısı bile ortaya çıkarmamış olan parlamentonun etkisiz niteliğini değiştiremedi.[2]

---

[2] Lobneyer, "Suriye: Leviathan'ın Diyarı," s.104.

1990'lar boyunca Suriye'ye ilişkin temel tartışma, ekonomik alandaki liberalleşme hareketlerinin siyasal alana yansıyıp yansımayacağı ya da bir demokratikleşme hareketine yol açıp açmayacağıydı. Perthes, Suriye'de devletin tahakküm mekanizmasının önemli araçlarından biri olarak Baas Partisi'nin "yeni dünya düzeni"ne ayak uydurarak siyasal anlamda liberalleşmesinin mümkün olup olamayacağı hakkında şöyle bir tespitte bulunmaktadır:

> *"Suriye örneği, gelişme siyaseti konusunda Batılı çevrelerce sıklıkla dile getirilen, ekonomik ve siyasi liberalleşmenin bir bütün olduğu ya da ekonomik alandaki liberalleşmenin siyasal alana da yansıyacağı ve demokratikleşmeye yol açacağı yönündeki savlara uygun görünmüyor. Rejimin tanıyacağı sınırlı çoğulculuk demokratikleşme sağlamaktan çok var olan sistemin devam ettirilmesi olarak düşünülebilir. Suriye örneği, ekonomik alandaki liberalleşmenin siyasal alanda bir liberalleşme olmaksızın da yürüyebileceğine dair iyi bir örnek teşkil etmektedir."*[3]

Perthes'in Suriye'deki siyasal liberalleşme ve demokratikleşme olasılığı üzerine yaptığı bu değerlendirme, Suriye'de gerçek anlamda bir demokratikleşmeyi talep edecek ya da bunun için mücadele verecek türdeş bir burjuva sınıfının olmayışıyla daha da anlamlı hale gelmektedir. Nitekim, 1970'lerden

---

[3] Perthes, "Stages of Economic...," s.70-71.

beri uygulamaya konulan ekonomik anlamdaki dışa açılma politikasıyla dahi, burjuvazi yönetimin verdiğinden fazlasını alamamıştır. Hinnebusch'un, Sovyetler Birliği'ndekinin aksine Suriye elitinin mücadele etmeksizin siyasal ve ekonomik konumundan vazgeçme niyetinde olmadığına, rejimin egemenliğini hafifletmeksizin bir siyasal ve ekonomik değişimi hedeflediğine dair vurgusu[4] Baasçı yönetimin demokratikleşme açılımlarını, en azından Esad dönemi boyunca, başlatmadaki isteksizliğine işaret etmektedir.

Dolayısıyla Esad yönetimi, 1990'ların başında pragmatik olarak sistemin gerektirdiği gibi davranırken, 1990'ların ortasında İsrail'le Barış Süreci'nin tıkanmasının ardından uluslararası kapitalist sisteme ve siyasal liberalizme tam anlamıyla bir eklemlenmenin zorluğunu yaşamaktadır. Orta Doğu ülkelerinin çoğunda geçmişin mirası nedeniyle, tam anlamıyla bir piyasa ekonomisinin yaratılamamış olması siyasal sistemdeki bir değişikliğin, yani bu ülkelerin ekonomik ve toplumsal olarak uluslararası sistemin içine girmelerinin önündeki en önemli engellerden biridir. Bu durum, Suriye'nin ekonomide liberalleşme adımları atmasına rağmen, yine de Suriye için geçerlidir. Suriye'de siyasal alanda liberalleşmenin taşıyıcılığını yapacak bir sivil toplumun olmayışı, Esad dönemi boyunca bunun çeşitli mekanizmalarla –özellikle Baas Partisi aracılığıyla- engellenmiş olması demokratikleşmenin önündeki en büyük engel olarak durmaktadır. Siyasal alandaki liberalleşmeye dair direnç, Esad'ın iktidar yapılanmasının ve Suriye'de işlettiği "başkanlık monarşisi"nin niteliğinden ve Orta Doğu ülkelerinin kendine özgü toplumsal formasyonundan kaynaklanmaktadır.

---

[4] Hinnebusch, **Syria: Revolution from...**, s.103.

Sonuç olarak, uluslararası sistemdeki değişiklikler ve bunun bölge düzeyindeki etkileri Suriye Baas Partisi'nin ideolojik önceliklerine yansıdı. Bu yansıma da Baas Partisi'nin hem bir muhalif hareket olduğu dönemde hem de iktidara geldiği dönemde uygulanan iç ve dış politikada etkisini gösterdi. 1950'lerin milliyetçi söylemine uygun olarak, bölge düzeyinde gerçekleştirilecek bir Arap devleti ideali dış politikanın en önemli unsuru olarak kodlandı. 1950'lerde Arap milliyetçiliğinin hararetli savunuculuğunu yapan Baas Partisi, Parti'de azınlıkların etkisinin artmasıyla ve birlik fikrinin gerçekleşmemesiyle paralel olarak 1960'larda sosyalizme öncelik verir hale geldi. Sovyetler Birliği'yle ve Doğu Bloku'yla yakın ilişkiler geliştirildi. 1970 sonrası Esad iktidarı ise, Baasçı düşüncedeki milliyetçilik ve sosyalizm unsurlarının "içini boşaltarak" daha pragmatik ve liberal bir evrenin temsilciliğini yaptı. Uluslararası sistemde öncelik kazanan neo-liberal politikalar Baas Partisi'nde ve Suriye siyasetinde de kendisini hissettirdi ve Suriye'de uygulamaya konulan "infitah," daha pragmatik bir dış politika anlayışını zorunlu kıldı.

KAYNAKÇA

I. KİTAPLAR

AL-AZMEH, Aziz, **İslamlar ve Moderniteler**, çev. Elçin Gen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

ALİ, Tarık, **Bush Bağdat'ta: Irak'ın Yeniden Sömürgeleştirilmesi**, çev. Osman Hakınhay, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2003.

ANDERSON, Benedict, **Hayali Cemaatler**, çev. İskender Savaşır, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

ANTOUN, Richard T., QUATAERT, Donald, **Syria: Society, Culture and Polity**, New York, State University of New York Press, 1991.

ARI, Tayyar, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, İstanbul, Alfa Basın Yayım, 2004.

ARMAOĞLU, Fahir, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948–1988)**, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, t.y.

AYDIN, Ayşe H. (ed.), **Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayrılıkçı Örgütler: Aliye Divan-ı Harb-i Örfisi**, İstanbul, Arba Yayınları: 58, 1993.

AYUBİ, Nazih, **Arap Dünyasında Din ve Siyaset**, çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Cep Kitapları: 110, 1993.

BE'ERI, Elizer, **Army Officers in Arab Politics and Societies**, London, Pall Mall Press, 1970.

BERKES, Niyazi, **İslamlık, Ulusluk, Sosyalizm**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1969.

BINDER, Leonard, **The Ideological Revolution in the Middle East**, New York, John Willey And Sons Inc., 1964.

BROWN, L. Carl, **İmparatorluk Mirası: Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası**, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

BULUT, Faik, **İslamcı Örgütler**, İstanbul, Tümzamanlar Yayıncılık, 1994.

CHATTERJEE, Partha, **Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası**, çev. Sami Oğuz, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996.

CHELKOWSKI, Peter J. ve PRANGER (ed.), Robert J., **Ideology and Power in the Middle East**, The United States of America, Duke University Press, 1988.

DAM, Nikolaos Van, **Suriye'de İktidar Mücadelesi**, çev. Semih İdiz ve Aslı Falay Çalkıvik, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.

DAVIŞA, Adid, **Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa**, çev. Lüttfi Yalçın, İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2004.

DAWISHA, Adeed ve ZARTMAN, William (ed.), **Beyond Coercion: The Durability of the Arab States**, New York, Croom Hell, 1988.

DAWN, Ernest, **Osmanlıcılıktan Arapçılığa**, çev. Bahattin Aydın, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1998.

DEVLIN, John F., **The Ba'th Party: A History From Its Origins to 1966**, California, Hoover Institution Press, 1976.

EL-MALİK, Enver Abd, **Çağdaş Arap Düşüncesi: Bağımsızlık, Sosyalizm**, çev. Adnan Cemil, y.y., Altın Kitaplar, 1971.

ESMAN, Milton J. ve RABINOVICH, Itamar (ed.), **Orta Doğu'da Etnisite, Çoğulculuk ve Devlet**, çev. Zafer Avşar, İstanbul, Avesta Basın Yayın, 2004.

GÜLER, Zeynep, **Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık**, İstanbul, Yenihayat Kütüphanesi, 2004.

HALLIDAY, Fred, **Devrim ve Dünya Siyaseti: Altıncı Büyük Gücün Yükselişi ve Düşüşü**, çev. Mehmet Moralı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.

HAIM, Sylvia (ed.), **Arab Nationalism: An Anthology**, Los Angeles, University of California Press, 1962.

HAMMOND, Paul Y. ve ALEXANDER, Sidney S. (ed.), **Political Dynamics in the Middle East**, New York, American Elsevier Publishing Company, Inc., 1972.

HINNEBUSCH, Raymond A., **Authoritarian Power and State Formation in Bathist Syria: Army, Party and Peasant**, Colorado, Westview Press, 1990.

_____, **Syria: Revolution from Above**, New York, Curzon Press Limited., 2001.

HOPWOOD, Derek, **Syria, 1945–1986: Politics and Society**, Boston, Unwin Hyman, 1988.

HOURANI, Albert, **Arap Halkları Tarihi**, çev. Yavuz Alogan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

_____, **Çağdaş Arap Düşüncesi**, çev. Latif Boyacı ve Hüseyin Yılmaz, İstanbul, İnsan Yayınları, 1994.

İBRAHİM, Ferhad ve WEDEL, Heidi, **Ortadoğu'da Sivil Toplumun Sorunları**, çev. Erol Özbek, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997.

İSMAİL, Tarık Y., **Arap Dünyasında Komünist Hareket**, çev. Kemal Sarısözen, İstanbul, Kapı Yayıncılık, 2006.

JABER, Kamel S. Abu, **Arap Baas Sosyalist Partisi**, çev. Ahmet Ersoy, Ankara, Altınok Matbaası, 1970.

KARPAT, Kemal H. (ed.), **Political and Social Thought in the Contemporary Middle East**, New York, Frederick A. Praeger Publishers, 1968.

_____, **Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma**, çev. Dilek Özdemir, İstanbul, İmge Kitabevi, 2006.

_____, **Osmanlı Modernleşmesi**, çev. Akile Zorlu Durukan, Kaan Durukan, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2002.

_____, **Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, Ankara, İmge Kitabevi, 2001.

KERR, Malcolm, **The Arab Cold War, 1958-1967: A Study of Ideology in Politics**, New York, Oxford University Press, 1967.

KHADDURİ, Majid, **Arab Contemporaries: the Role of Personalities in Politics**, Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, 1973.

_____, **Political Trends in the Arab World**, Westport Connecticut, Greenwood Press, 1970.

KHOURY, Philip S., **Syria and the French Mandate**, London, I. B. Taurus Co. Ltd. Publishers, 1987.

KIENLE, Eberhard, **Contemporary Syria: Liberalization Between Cold War and Cold Peace**, London, British Academic Press, 1994.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, **Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.

_____, **Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası (1945–1970)**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1972.

LECA, Jean, **Uluslar ve Milliyetçilikler**, çev. Siren İdemen, İstanbul, Metis Yayınları, 1998.

LENCZOWSKI, George, **Political Elites in the Middle East**, Washington D.C., American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1975.

MA'OZ, Moshe, GINAT, Joseph ve WINCKLER, Onn, **Modern Syria: From Otoman Rulet o Pivotal Role in the Middle East**, Portland, Sussex Academic Press, 1999.

MA'OZ, Moshe, **Asad: Sphinx of Damascus**, New York, Weidenfield&Nicolson, 1988.

ORAN, Baskın (ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C.I., İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

ORTAYLI, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

OWEN, Robert, PAMUK, Şevket, **20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi**, çev. Ayşe Edirne, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2000.

PERTHES, Volker, **The Political Economy of Syria Under Asad**, London ve New York, I. B. Taurus, 1995.

RABINOVICH, Itamar, **Syria Under the Ba'th, 1963–1966: The Army-Party Symbiosis**, Jerusalem, Israel University Press, 1972.

ROBERTS, David, **The Ba'th and the Creation of Modern Syria**, London and Sydney, Croom Helm, 1987.

ROY, Oliver, **Siyasal İslamın İflası**, çev. Cüneyt Akalın, İstanbul, Metis Yayınları, 2005.

SAID, Edward, **Şarkiyatçılık**, çev. Berna Ülner, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2003.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih: 1918-1994**, C.II., Ankara, İmge Kitabevi, 2000.

SATLOFF, Robert B. (ed.), **The Politics of Change in the Middle East**, the United States of America, Westview Pres, 1993.

SEALE, Patrick, **The Struggle for Syria**, New York, Oxford University Press, 1965.

_____, **Asad of Syria: The Struggle for the Middle East**, Berkeley, University of California Press, 1988.

SHARABI, Hisham, **Nationalism and Revolution in the Arab World**, Princeton, D. Van Nostrad Company, Inc., 1966.

ŞEN, Sabahattin, **Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi**, İstanbul, Birey Yayıncılık, 2004.

TİBİ, Bassam, **Arap Milliyetçiliği**, çev. Taşkın Temiz, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1998.

YERASIMOS, Stefanos, **Milliyetler ve Sınırlar: Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu**, çev. Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

ZEINE, N. Zeine, **Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu**, çev. Emrah Akbaş, İstanbul, Gelenek Yayıncılık, 2003.

ZUBAIDA, Sami, **İslam Halk ve Devlet**, çev. Sami Oğuz, İletişim Yayınları, 1994.

II. MAKALELER

ADOMEIT, Hannes, "Soviet Policy in the Middle East: Problems of Analysis," **Soviet Studies**, Vol.27., No.2 (April 1975), s.288-305.

AL-AHSAN, Syed Aziz, "Economic Policy and Class Structure in Syria: 1958-1980," **International Journal of Middle East Studies**, Vol.16., No.3 (August 1984), s.301-323.

AL-BİTAR, Salah ed-Din, "The Implications of the October War for the Arab World," **Journal of Paletsine Studies**, Vol.3., No.2 (Winter 1974), s.34-45.

AL-BİTAR, Salah ed-Din, AULAS Marie-Christine, HOOGLUND, Eric ve PAUL, Jim, "The Major Deviation of the Ba'th Is Having Denounced Democracy," **MERIP Reports**, No.110 (November-December 1982), s.21–23.

ANDERSON, Lisa, "Arab Democracy: Dismal Prospects," **World Policy Journal**, Vol.18., No.3 (Fall 2001), s.53-60.

BATATU, Hanna, "Syrian Muslim Brethren," **MERIP Reports**, No.110 (November-December 1982), s.12–20.

BEININ, Joel, "The Working Class and Peasantry in the Middle East: From Economic Nationalism to Neoliberalism," **Middle East Report**, No.210 (Spring 1999), s.18–22.

BEN-TZUR, Avraham, "The Neo-Ba'th Party of Syria," **Journal of Contemporary History**, Vol.3., No.3 (July 1968), s.161-181.

BINDER, Leonard, "The Tragedy of Syria," **World Politics**, Vol.19., No.3 (April 1967), s.521-549.

CARR, David W., "Capital Flows and Development in Syria," **The Middle East Journal**, Vol.34., No.4 (Autumn 1980), s.455-469.

DAWISHA, A. I., "The Transnational Party in Regional Politics: The Arab Ba'th Party," **Asian Affairs**, Vol.5., No.1 (February 1974), s. 23-31.

_____, "Requiem for Arab Nationalism," **Middle East Quarterly**, Vol.10., No.1 (Winter 2003), s.25-41.

_____, "The Motives of Syria's Intervention in Lebanon," **The Middle East Journal**, Vol.38., No.2 (Spring 1984), s.228-237.

DAWN, C. Ernest, "The Formation of Pan-Arab Ideology in the Inter-War Years," **International Journal of Middle East Studies**, Vol.20., No.1 (February 1988), s. 67–91.

_____, "The Rise of Arabism in Syria," **The Middle East Journal**, Vol.16., No.2 (Spring 1962), s.145-168.

DELWIN, A. Roy ve NAFF, Thomas, "Ba'thist Ideology, Economic Development and Educational Strategy," **Middle Eastern Studies**, Vol.25., No.4 (October 1989), s.451-479.

DEVLIN, John F., "The Ba'th Party: Rise And Metamorphosis," **The American Historical Review**, Vol.96., No.4-5 (December 1991), s. 1396–1407.

DRYSDALE, Alasdair, "The Asad Regime and its Troubles," **MERIP Reports**, No. 110 (November-December 1982), s.3–11+36.

_____, "The Regional Equalization of Health Care and Education in Syria since the Ba'thi Revolution," **International Journal of Middle East Studies**, Vol.13., No.1 (February 1981), s.93-111.

FAKSH, Mahmud A., "The Alawi Community of Syria: A New Dominant Political Force," **Middle Eastern Studies**, Vol.20., No.2 (April 1984), s.133-153.

GALVANİ, John, "Syria and the Baath Party," **MERİP Reports**, No.25 (February 1974), s.3–16.

GINAT, Rami, "The Soviet Union and the Syria Ba'th Regime: From Hesitation to Rapprochement," **Middle Eastern Studies**, Vol.36., No.2 (April 2000), s.150-171.

HARRIS, William, "Syria in Lebanon," **MERIP Reports**, No.134 (July-August 1985), s. 9–14.

HINNEBUSCH, Raymond A., "State And Civil Society in Syria," **The Middle East Journal**, Vol.47., No.2 (Spring 1993), s.243-257.

HIRST, David, "The Syrian Dilemma," **Nation**, Vol.280, No. 17 (May 2005), s.20–24.

HOPFINGER, Hans ve BOECKLER, Marc, "Step by Step to an Economic System: Syria Sets Course for Liberalization," **British Journal of Middle Eastern Studies**, Vol. 23., No. 2 (November 1996), s.183-202.

HOTTINGER, Arnold, "How the Arab Bourgeoise Lost Power," **Journal of Contemporary History**, Vol.3., No.3 (July 1968), s.111-128.

KAYLANİ, Nabil M., "The Rise of the Syria Ba'th, 1940-1958," **International Journal of Middle East Studies**, Vol.3., No.1 (January 1972), s. 3–23.

KERR, Malcolm H., "Notes on the Background of Arab Socialist Thought," **Journal of Contemporary History**, Vol.3., No.3 (July 1968), s. 145-159.

KHOURY, Philp S., "Continuity And Change in Syrian Political Life: The Nineteenth And Twentieth Centuries," **The American Historical Review**, Vol.96., No.4-5 (December 1991), s.1374-1395.

KIENLE, Eberhard, "Arab Unity Schemes Revisited: Interest, Identity, and Policy in Syria and Egypt," **International Journal of Middle East Studies**, Vol.27., No.1 (February 1995), s.53-71.

LAWSON, Fred H., "Private Capital and the State in Contemporary Syria," **Middle East Report**, No.203 (Spring 1997), s. 8-13.

_____, "Domestic Transformation and Steadfastness in Contemporary Syria," **The Middle East Journal**, Vol.48., No.1 (Winter 1994), s.47-65.

_____, "Social Bases for the Hamah Revolt," **MERIP Reports**, No.110 (November-December 1982), s.24–28.

LONGUENESSE, Elisabeth, "The Class Nature of State in Syria: A Contrubition to an Analysis," **MERIP Reports**, No. 77 (May 1979), s. 3–11.

LUCAS, Ivor, "The Paradox of Syria," **Asian Affairs**, Vol.25., No.4 (February 2004), s.3-10.

MAJOR, John, "The Search for Arab Unity," **International Affairs**, Vol.39., No.4 (October 1963), s.551-563.

MA'OZ, Moshe, "Attempts at Creating a Poitical Community in Modern Syria," **The Middle East Journal**, Vol. 26., No. 4 (Autumn 1972), s.389-405.

MELHEM, Hisham, "Syria Between Two Transition," **Middle East Report**, No.203 (Spring 1997), s. 2-7.

ORTAYLI, İlber, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Arap Milliyetçiliği," **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C.4., İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s.1032-1036.

OWEN, Roger, "1970'lerde Arap Ekonomileri," **Birikim**, S.22 (Şubat 1991), s.44-50.

PARKER, J. S. F., "The United Arab Republic," **International Affairs**, Vol.38., No.1 (January 1968), s.15-28.

PERLMUTTER, Amos, "From Obscurity to Rule: The Syrian Army and the Ba'th Party," **The Western Political Quarterly**, Vol.22., No.4 (December 1969), s. 827-845.

_____, "The Praetorian State and the Praetorian Army: Toward a Taxonomy of Civil-Military Relations in Developing Polities," **Comparative Politics**, Vol.1., No.3 (April 1969), s. 382-404.

PERTHES, Volker, "A Look at Syria's Upper Class: The Bourgeoisie and the Ba'th," **Middle East Report**, No. 170 (May-June 1991), s.31–37.

_____, " Syria's Parliamentary Elections: Remodeling Asad's Political Base," **Middle East Report**, No. 74 (January-February 1992), s. 15–18+35.

_____, "The Syrian Private Industrial and Commercial Sectors and the State," **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 24., No.2 (May 1992), s. 207-230.

PIPES, Daniel, "The Alawi Capture of Power in Syria," **Middle Eastern Studies**, Vol.25., No.4 (October 1989), s. 429-450.

RABINOVICH, Itamar, "The Compact Minorities and the Syrian States, 1918–1945," **Journal of Contemporary History**, Vol.14., No.4 (October 1979), s. 693–712.

REID, Donald M., "The Syrian Christians and Early Socialism in the Arab World," **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 5., No.2 (April 1974), s. 177–193.

ROULEAU, Eric, "The Syrian Enigma: What is the Baath," **New Left Review**, No. 45 (1967), s.53–65.

RUBIN, Barry, "Pan-Arab Nationalism: The Ideological Dream as Compelling Force," **Journal of Contemporary History**, Vo.26., No.3-4 (September 1991), s. 535-551.

RÜZGAR, Murat, "Ortadoğu ve Baas Partisi," **Birikim**, S.22 (Şubat 1991), s. 18–21.

SADOWSKİ, Yahya M., "Cadres, Guns, and Money: The Eighth Congress of the Syrian Ba'th," **MERIP Reports**, No. 134 (July-August 1985), s.3-8.

SEALE, Patrick, "Interview with Syrian President Hafız al-Asad, **Journal of Palestine Studies**, Vol.22., No.4 (Summer 1993), s.111-121.

SIEGMAN, Henry,"Arab Unity and Disunity," **The Middle East Journal**, Vol.16., No.1 (Winter 1962), s. 48–59.

_____, "Being Hafız al-Assad," **Foreign Affairs**, Vol. 79., No. 3 (May-June 2000), pp. 2-7.

SPRINGBORG, Robert, "Baathism in Practice: Agriculture, Politics, and Political Culture in Syria and Iraq," **Middle Eastern Studies**, Vol.17., No.2 (April 1981), s. 191–209.

TALHAMİ, Ghada Hashem, "Syria: Islam, Nationalism and the Military," **Middle East Policy**, Vol. 8., No. 4 (December 2001), s.110-127.

TORREY, Gordon H., "The Ba'th-Ideology and Practice," **The Middle East Journal**, Vol.23., No.4 (Autumn 1969), s. 445–470.

WATENPAUGH, Keith D., "Creating Phantoms: Zaki al-Arsuzi, the Alexandretta Criss, and the Formation of Modern Arab Nationalism in Syria," **International Journal of Middle East Studies**, Vol.28., No.3 (August 1996), s.363-389.

WATERBURY, John, "Twilight of State Bourgeoisie," **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 23., No.1 (February 1991), s. 1-17.

III. DİĞER KAYNAKLAR

Keesing's Contemporary Archives, No.15., 1965-1966.

Keesing's Contemporary Archives, 1967-1968 (13-20 January)

Mülkiyeliler Birliği Yayınları

Bu kitabın tüm geliri
Mülkiyeliler Birliği Vakfı "Burs Fonu"na aktarılacaktır.

ISBN 978-975-01835-0-8

ÖZGE ÖZKOÇ • SOĞUK SAVAŞ FAKTÖRÜ: KÖKENLERİ, DÖNÜŞÜMÜ, İZLEDİĞİ HAT VE DIŞ POLİTİKA (1945-1991)